תנ״ך · ראשונים · אבן עזרא · נביאים

אבן עזרא על ישעיהו

רבנו אברהם אבן עזרא [הראב"ע]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

אבן עזרא על ישעיהו

רבנו אברהם אבן עזרא [הראב"ע]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/אבן-עזרא-על-ישעיהו/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פתיחה 5
פרק א 5
פרק ב 11
פרק ג 14
פרק ד 19
פרק ה 19
פרק ו 24
פרק ז 27
פרק ח 31
פרק ט 34
פרק י 37
פרק יא 41
פרק יב 44
פרק יג 44
פרק יד 47
פרק טו 51
פרק טז 52
פרק יז 55
פרק יח 57
פרק יט 58
פרק כ 62
פרק כא 62
פרק כב 65
פרק כג 69
פרק כד 71
פרק כה 74
פרק כו 76
פרק כז 79
פרק כח 82
פרק כט 87
פרק ל 90
פרק לא 95
פרק לב 97
פרק לג 99
פרק לד 103
פרק לה 105
פרק לו 107
פרק לז 107
פרק לח 108
פרק לט 111
פרק מ 111
פרק מא 117
פרק מב 121
פרק מג 125
פרק מד 129
פרק מה 133
פרק מו 136
פרק מז 138
פרק מח 141
פרק מט 144
פרק נ 148
פרק נא 149
פרק נב 153
פרק נג 156
פרק נד 159
פרק נה 162
פרק נו 164
פרק נז 166
פרק נח 170
פרק נט 172
פרק ס 175
פרק סא 178

פרק סב 180
פרק סג 182
פרק סד 185
פרק סה 186
פרק סו 190

פתיחה

סוֹדוֹת מְאֹד עָמְקוּ וְגָבְהוּ
יְרֵאוּם נְבוֹנֵי לֵב וְיִתְמָהוּ:
יִתֵּן אֱלֹהִים עוֹז לְאַבְרָהָם
הַבָּא לְפָרֵשׁ סוֹד יְשַׁעְיָהוּ:

השם אחד ודברו אחד רק המעלות משתנות כפי כח כל נביא כי אין מעלותם שוות יש מהם שנבואתם בחזיון לילה כמו אברהם וגד החוזה גם ישעיהו:

פרק א

פסוק א

חזון. נו"ן חזון נוסף:

[**בן אמוץ**]. ויש בדברי יחיד כי כל נביא שנזכר שם אביו גם הוא נביא ויש מי שאומר שהוא מזרע המלוכה, כי אמוץ ואמציה אחים היו, על כן לא יכלו רשעי ישראל להרע לו כאשר הרעו לירמיהו. והנה כתיב גוי נתתי למכים (ישעיהו נ' ו'), ועל דרך הפשט כי כל נביא שנזכר שם אביו הוא גדול ונודע סודו בדורו, ויש מהם שהוא נביא ויש שאינו נביא, כמו נאם דוד בן ישי (שמואל ב' כ"ג א') והנה דוד איש האלהים (דברי הימים ב' ח' י"ד) וכאשר נאמר יהוא בן נמשי (מלכים א' י"ט ט"ז) אין נמשי מלך, והנה מצאנו בחזון ישעיהו בן אמוץ הנביא (ד"ה ב' ל"ב ל"ב) והנה יתכן שיהיה הנביא שב אל ישעיהו או שיהיה דבק עם אמוץ. וכאשר מצאנו אל ישעיהו הנביא בן אמוץ (מלכים ב' י"ט ב') ידענו כי הוא הנביא, וכן הזכיר אבות צפניה [צפניה א' א'] בעבור חזקיהו:

וטעם **אשר חזה** [**על יהודה**] כי רובי נבואותיו על ערי יהודה שיתפשם מלך אשור ועל ירושלם שנמלטה מידו, וכן מחצי הספר על גלות יהודה, כי לא הזכיר שאר השבטים:

ונבואתו היתה **בימי עוזיהו**. והקרוב אלי כי בשנת מותו התחיל להתנבאות כאשר אפרש עוד. ועל דרך הפשט כי בימי חזקיהו מת. כי אילו נמשכו ימיו עד ימי מנשה היה זה כתוב. ויש בדברי יחיד שהרגו מנשה, בעבור שאמר ראו עיני (ישעיהו ו' ה'), ואם הדבר קבלה הוא האמת:

פסוק ב

שמעו [**וגו' והאזיני**]. יש מלות נגזרות משמות והם פעלים, כמו והאזיני ארץ והטעם הטי אוזן, והנה אין הפרש על דרך הפשט בין שמעו ובין האזינו, והחל לקרוא לעדים שהעיד משה לישראל, כי אבד תאבדון (דברים ד כו) והנה בא העת:

כי יי דבר. אחר שהשם הוא המדבר שמעו דברו, או כי יי דבר שתשמעו:
בנים. נמשלו ישראל לבנים שאין כח להם, והאב גדלם ורומם מעלתם על בני גילם:
והם פשעו בי. שיצאו מתחת רשותי כמו ויפשע אדום מתחת יד יהודה (מלכים ב ח כב) על כל דבר פשע (שמות כב ח):

פסוק ג

ידע וגו'. הזכיר השור והחמור כי הם הנמצאים תמיד עם בני אדם:
אבוס. מקום אכילתו, והוא במקום מוכרת וסמוך שוה, וממנו וברבורים אבוסים (מלכים א' ח' ג') ומשור אבוס (משלי ט"ו י"ז) פעול, והטעם שהוא עומד באבוס:
ישראל לא ידע. והנה הבהמות טובות בדעת יותר ממנו:
ועמי לא התבונן. הטעם כפול כדרך רוב נבואות, ושירת האזינו גם משלי בלעם, והטעם, כי אני גדלתי' והם לא הכירוני:

פסוק ד

הוי. יש מפרשים ה"א תחת אל"ף, כמו אדורם (מלכים א' י"ב י"ח) הדורם (דברי הימים ב' י' י"ח) איך (שמות ב' ו' ט') והיך (דברי הימים א' א' י"ב), ולפי דעתי שהוא סימן קריאה, ועיקר המלה מגזרת היה, בעבור שמצאנו הוי הוי ונוסו (זכריה ב' י') הוי ציון המלטי [שם י"א], על כן אמר אחריו לנוכח על מה תכו:
כבד עון. שם התואר והו' סמוך כמו ערל לב וערל בשר (יחזקאל מ"ד ו'):
זרע מרעים. בעבור היותם הם עם אבותיהם רעים, או הטעם כמו אביך האמורי ואמך חתית [שם ט"ז ג'] כאשר אפרש:
משחיתים. נפשם או דרכם:
עזבו את יי. הטעם עבודת השם:
נאצו. הכעיסו:
נזורו אחור. מגזרת וינזרו מקדשי (ויקרא כ"ב ב'), על משקל ולא יכולו (שמות ח' י"ד), ואם איננו במקום מוכרת, ורבי' אמרו שהוא מבניין נפעל, כמו נכונו ללצים (משלי י"ט כ"ט), מגזרת זר:

פסוק ה

על מה תכו. תי"ו תכו לרגליך (דברים ל"ג ג') שורש כמו ושפו עצמותיו (איוב ל"ג כ"א), ובמקום הזה הוא לנוכח, והטעם, כל מה שתכו תוסיפו אתם עוד למרוד, כי הראוי היה לעשות תשובה, כמו ובעת הצר לו ויוסף למעול (דברי הימים ב' כ"ו כ"ב):
סרה. תחסר מלה או דברה, מגזרת סורר (דברים כ"א י"ח). או יהיה שם:

כל ראש לחלי. פי' על מה תכו כי כל ראש מוכן לכל חולי. והזכיר הראש והלב, כי שניהם הם השרים:

דוי. תואר השם כמו גנב (תהלים נ' י"ח) סלח [שם פ"ו ה']:

פסוק ו

מכף. **מתום**. מקום שיש בו תום, כמו בריאות, והוא משונה בדקדוק, כי היה ראוי להיות על משקל מעוז (ישעיהו כ"ה ד'), וכמוהו אין מתום בבשרי (תהילים ל"ח ד'), ויאמר רבי משה הכהן ז"ל כי הוא כמו מתים בעבור שמצא מעיר מתים (שופטים כ' מ"ח), והטעם אין בהם מה שיש למתים, והוא מעט רחוק:

ותחסר מלת רק. **אין בו מתם** רק פצע וחבור', וכמוהו אין טוב לאדם שיאכל ושתה (קהלת ב' כ"ז):

פצע. ריצוץ העצם:

וחבורה. מכה שתתחבר אליה הלחה:

טריה. שאיננה יבשה כמו כמו לחי החמור טריה (שופטים ט"ו ט"ז) וכן בלשון ישמעאל:

לא זורו. כמו יזר את הגזה [שם ו' ל"ח], כי המכה לא תרפא עד שתוזר הליחה.

גם **חובשו** כטעם עוצר וחתול, ומגזרתו לא אהיה חובש (ישעיהו ג' ז'):

בשמן. שהיה ראוי לה:

פסוק ז

ארצכם וגו'. הנוכר למעלה, משל שנלקחה כל ארצם, ויש מהם שממה שאין שם אדם, ויש מהם שרופות אש, ויש שזרים אוכלים תבואתה:

[**אוכלים אותה**]. כטעם בעצבון תאכלנה (בראשית ג' י"ז):

וטעם **כמהפכת זרים**. פי' ארצכם שממה, ויתכן היות זרים מגזרת זרם (ישעיהו ל"ב ב') ויהיה המ"ם שורש ולא לשון רבים ויהיו שנים משקלים:

פסוק ח

ונותרה. הטעם שערי יהודה הבצורות תהיינה נתפשות ולא תותר רק ציון:

כסוכה בכרם. מקום השומר והטעם על השכינה:

כמלונה. מקום ללון השומר בשדה קישואים:

כעיר נצורה. חרבה כמו ובנצורים ילינו (ישעיהו ס"ה ד'):

פסוק ט

לולי וגו'. דברי הנביא בעבור ישראל:

כמעט. דבק עם שריד בעבור טעם המפסיק, כי עיקר גדול הו' לשמור דרך הטעמים:

פסוק י

שמעו וגו'. זאת תשובת הנביא בעבור שאמרו הם כסדום היינו, אמר אילו הייתם כן, כן הדין, כי שריכם הם כשרי סדום, וזה טעם קציני סדום, והעם כעם עמורה:

פסוק יא

למה וגו'. הטעם למה אשאירכם עוד בארץ בעבור רוב עולותיכם, ומלת שבעתי כדרך בן אדם דבר הכתוב, והאמת, אם ארעב לא אומר לך (תהלים נ' י"ב):

אילים. הם גדולים:

מריאים. מין ממיני השור, וגדול ממנו וחלבו אסור, והגאון אמר שהוא מלשון משנה (שבת כ"ד ג') כמו בריאים:

פרים וכבשים. הם קטנים:

ועתודים. גדולים והם התיישים, העולים על הצאן (בראשית ל"א י'):

פסוק יב

כי. **לראות פני**. כמו לפני, כי אין פני פעולים:

רמוס. שם הפועל:

פסוק יג

לא תוסיפו. ציווי כמו לא תוסיפו על הדבר (דברים ד' ב'):

הביא. כמו להביא, כי מנחתכם היא שוא בעיני, והקטורת היא תועבה:

חדש. מפורש בתורה (במדבר כ"ח י"ד) שהוא ראש חדש:

קרא מקרא. שתקראו אותם מקראי קדש (ויקרא כ"ג ב') והזכירם עם העולות והמנחה בעבור המוספים:

לא אוכל און. תחסר מלת נשוא, כמו חמור לחם (שמות א' ט"ז כ'):

וטעם **ועצרה** כמו מעוצר וממשפט לוקח (ישעיהו נ"ג ח'), שלא תעשה כל מלאכה הטע' לא אוכל לסבול און עם עצרה, כי מה תועלת יש לעצרה עם און:

פסוק יד

חדשיכם. היו עלי לטורח, על כן אסירכם וישבתו:

נלאיתי נשוא. דרך משל:

פסוק טו

ובפרשכם. בא הרי"ש בחיר"ק תח' פתח קטן:

[**אעלים עיני מכם**]. והטעם שאסתיר הרחמים מכם.

וכן **אינני שומע**, והטע' שלא אושיעכם.

בעבור כי **ידיכם דמים מלאו**, והטעם שפיכות דמים:

פסוק טז

רחצו הזכו. הטעם רחצו ידיכם מהדם ששפכו:

הזכו. מבנין התפעל ובולע התי"ו בדגשות הזי"ן, כמו ולקח למטה' (ויקרא י"ד ד'):

פסוק יז

למדו היטב. שם הפועל והטעם להיטב:

אשרו חמוץ. האל"ף תחת יו"ד, והפך זה תתיימרו (ישעיהו ס"ו ו'):

חמוץ שם התואר, כמו קרוב, מגזרת מעול וחומץ (תהלים ע"א ד'), ורבי' פרשוהו שיחמצו הדין, והטע' שלא ידינו מיד, ויהיה טעם אשרו כמו אשרוני בנות (בראשית ל' י"ג):

שפטו יתום. דינו משפט יתום שאין לו עוזר, וכמוהו שפטני אלהי' וריבה ריבי (תהלים מ"ג א'), וכן **ריבו אלמנה**:

פסוק יח

לכו [**ונוכחה**]. יש אומר כי ונוכחה דברי השם, כמו ועם ישראל יתוכח [מיכה ו' ב'] והנכון בעיני שהוא דברי הנביא לישראל, כאומרו השם אמר לי שנקבל תוכחת, כי גם הנביא אמר ויסרני מלכת (ח' י"א) כאשר אפרש:

כשנים. כמו שני התולעת (שמות כ"ה ד'), והטעם הפך כי אם תכבסי בנתר (ירמיה ב' כ"ב), כי יסור העון ותשובו נקיים מכל חטוא, וזה פי' רחצו:

כשלג וכצמר. כפול בטעם:

פסוק יט

אם. ושמעתם טוב הארץ תאכלו, שיאכלו הזרים שהזכיר למעלה:

פסוק כ

ואם וגו'. הטעם אם תשמעו תאכלו, ואם מריתם תאכלו אכילת חרב, או יחסר אות בי"ת כמו הנמצא בית יי (מלכים ב' י"ח ט"ז).

וזה האמת **כי פי יי דבר**:

פסוק כא

איכה. [וגו'] הנה הוכיחם הנביא ולא שמעו:

לזונה. תחת אישה אחר היותה כאשה נאמנה:

יו"ד **מלאתי משפט** נוסף כיו"ד גנובתי יום (בראשית ל"א ל"ט):

צדק ילין בה ועתה מרצחים. הטעם על זמן עומד כי אין לו סימן בלשון הקודש:

מרצחים. פועל יוצא לשני פעולים, והטעם על הדיינים:

פסוק כב
כספך. דרך משל על השופטים ועל השרים, על כן אחריו שריך סוררים, והטעם המובחרים שבהם הם סיגים:
ה"א **מהול** שורש ואין לו ריע במקרא:

פסוק כג
שריך. **שלמונים**. מגזרת שלם ישלם (שמות כ"ב ה'). והטעם שהיו מטי משפט, ואומר הדיין תן לי כך, ואני אשלם לך הגמול בהשפטך עם רעך:
יתום. שלא יפחדו ממנו אינם עושים לו משפט:
וריב אלמנה. שיש לה, לא ירצו לשומעה, על כן לא יגיע אליהם:

פסוק כד
לכן נאום. הוא שם כמו וינאמו נאום, והאומר נם תחת נאם הוא נם, כי לא יעלם האל"ף:
וטעם **האדון** בעבור השופטים שהם אדוני הארץ:
וטעם **יי צבאות**, שהוא באמת אדון והצבאות לעדים, ולמה נסמך השם לצבאות מפורש בשמואל:
אביר ישראל. שהם במטה כנגר צבאות מעלה, כי גם הם יקראו צבאות השם ככתוב בתורה (שמות י"ב מ"א):
הוי. כמו אוי להם בעשותי כך:
אנחם. אמצא נחמה כי הכעיסוני, על דרך לשון בן אדם:

פסוק כה
ואשיבה ידי. מכתי, כמו הנה יד יי הויה (שמות ט' ג'):
כבור. כאילו כבורית, והנכון שהוא כבור ידי (תהלים י"ח כ"ה):
וטעם **סיגיך** בעבור שאמר בתחילה כספך היה לסיגים:
ויאמר רבי משה הכהן נ"ע כי השבעה מיני מתכו' לא ימצאו במקר' על לשון רבים, והנה שכח כל בדיליך:

פסוק כו
ואשיבה שופטיך. הטעם שיגלו ישראל ושופטיהם, גם יסורו שופטי אחז ויעמיד חזקיהו שופטי צדק כי כן כתוב:
כבראשונה. כימי דוד ושלמה, והבי"ת נוסף:

פסוק כז
ציון. בעבור המשפט תפדה מיד סנחריב:

ושביה. יפדו הם שעשו תשובה:

פסוק כח

ושבר פושעים. היוצאים מתחת הרשות, והם חמורים מחטאים, והטעם על כל ערי יהודה הבצורות שנתפשו:

ועוזבי יי כפול כמשפט:

פסוק כט

כי. **מאלים**. מגזרת אלה (בראשית י"ח ו') וחוברה על סימן זכרי', כמו נשים, גם שלש סאים, והעד מהגנות:

יש אומרים כי יו"ד **יבושו** תחת תי"ו הנוכח, וכמוהו אמרו רבים, ולפי דעתי שהוא דבק עם יכלו, ואחרי כן שב לדבר עם הנוכח, וכמוהו רבים:

ותחפרו. כמו תבושו:

פסוק ל

כי [**וגו'**]. אחר שאמר שיבשו מהאילים שחמדו וגזלום, המשילם לאלה שנבלו עליה:

ודקדוק **נובלת עליה** שהי' כן מפאת עליה וכן ותאבדו דרך (תהלים ב' י"ב), וכמהו שנאמר בוידוי קשינו עורף, והנה התברר כי מאילים מגזרת כאלה, והנה אחרי כן **וכגנה**:

פסוק לא

והיה החסון. תקיף והוא תואר השם, כי השם הוא חוסן:

לנעורת. הוא שינוער מהפשתים:

לניצוץ. כמו שביבים, וכמוהו ונוצצים כעין נחשת קלל (יחזקאל א' ז'), והטעם על הפסילים שיחזקום שלא ימוטו, הפועלים בעת צרתם, בעבור שלא הושיעום,, ישרפום גם הם ישרפו:

וזה טעם **ובערו שניהם**. כמו מדוע לא יבער הסנה (שמות ג' ג'):

ואין מכבה. ואין עוזר:

פרק ב

פסוק א

הדבר. זאת נבואה אחרת, גם היא דבקה, כי ציון עתה תפדה מיד סנחריב, ועוד יבוא עת שתהיה לה מעלה גדולה:

פסוק ב

והנה אמר **באחרית הימי**'. והם ימי המשיח שהם אחרית ימי עולם. **והיה וגו**'. והנה לא היו ימים אחרי ישעיהו שלא היו שם מלחמות והנה זה כתוב בספר בן גוריון ובספרי פרס ומדי (נ"א ורומי), כי המלחמה לא שקטה בבית שני ועוד הכתוב העיד ולא ילמדו עוד: [**נכון וגו**']. ידענו כי הר הבית לא יהיה **נשא**, רק פירושו, נכון יהיה הר הבית, שירוצו אליו מארבע הפאות כאלו הוא נשא מכל הגבעות:

ונהרו. מגזרת נהר בעבור מרוצתו:

פסוק ד

ושפט. השופט והוא המשיח, כמו אשר ילדה אותה ללוי (במדבר כ"ו נ"ט):

לאתים. כמו את מחרשתו ואת אתו (שמואל א' י"ג כ'), ודגשות התי"ו לחסרון הנה הנעלם שהוא במלת אתו:

למזמרות. שיזמרו בהם הכרמים:

פסוק ה

בית וגו'. אלה דברי הנביא מוכיח את ישראל, והטעם אחר שתדעו כי ציון תפדה עתה בעבור המשפט, ועוד יבוא זמן ישועה גדולה לה, חייבין אנחנו שנאמין כולנו בדברי הנבואה שהן אמת כאור, והכניס הנביא עצמו עמהן דרך מוסר, כאשר דבר משׁ' וסלחת לעונינו (שמות ל"ד ט) או בעבור שגדל עמהם ולמד מדרכי דברי פיהם כאשר אפרש:

פסוק ו

כי [**נטשתה**]. יש אומרים כי תי"ו נטשת לנכח השם, והטע' שיודה הנביא לשם כי באמת נטשם כי מלאו מקדם, ורבי משה הכהן אמר כי תי"ו הנכח לישראל, והטע' כי שכחת עמך ותורתו:

כי מלאו. יש אומרי' השתגעו כמו קראו אחריך מלא (ישעיהו ט' י"א), והנכון בעיני כי הם מלאים מחכמת בני קדם והם ארם, וכן כתב ארם מקדם ופלשתי' מאחור על כן אחרי כן ועוננ' כפלשתי', ויהיה בית יעקב כדרך קריאה, כראשון:

ובילדי נכרים ישפיקו. מה שהולידו במחשבה, כי האמצעי בין שתי המחברות יקרא נולד, וישפיקו כמו אם ישפוק עפר שמרון (מלכים א' כ' י'), ואם הם שני בניני', והטע' כי די להם בחכמות החיצונות ולא יבקשו הנבואה שהיא האור:

פסוק ז

ותמלא כסף. קודם זהב בעבור רובו,:

ה"א **קצה** נוסף כה"א לילה, על כן המלה מלעיל:

והנה הזכיר למעלה שהוא חכם, ובפסוק הזה שהוא עשיר וגבור, כאשר יזכירם ירמיהו (ירמיה ט' כ"ג):

פסוק ח

ותמלא. אלילים, מגזרת אל שאין בהן ממש:
למעשה ידיו. של צורף, ישתחוו כולם, וכן אצבעותיו:

פסוק ט

וישח. מבניין נפעל כמו ימס לבב העם (יהושע ז' ה'), והטעם בעבור זה באו לידי שפלות:
ואל תשא להם. יש אומרי' שהתי"ו לנוכח השם וטעמו סליחה, והקרוב אלי שאין נפש לאחד מהם שתשא ראש או נפש להם, בעבור שהו' דבר בטעם כטעם וישפל, או תחסר מלת ארץ, כמו ולא נשא אותם האר' (בראשית י"ג ו'), והמדקדק שאמר שמלת אל לא תמצא כי אם על ציווי איננו נכון, והעד ודרך נתיבה אל מות (משלי י"ב כ"ח):

פסוק י

בא. שם הפועל, כמו כי בא יבוא (חבקוק ב' ג'), או צווני שיאמר כן כל איש לרעהו:
וכן **הטמן**. מבנין נפעל:

פסוק יא

עיני. יש עין לשון זכר, והנה הטעם כל אחד מעיני, כמו בנות צעדה עלי שור (בראשית מ"ט כ"ב):
ושח רום אנשים. להפך כמו יגיה חשכי (תהלים י"ח כ"ט):

פסוק יב

כי. **ושפל**. כמו וישפל, כי הוי"ו השיבו לעתיד כמו ובא השמש וטהר (ויקרא כ"ב:ז'):

פסוק יג

ועל. יתכן היות הארזים גם ההרי' וכולם כמשמעו, או הטעם דרך משל לבחורים והגדולי' והעשירים והגבורים והמלכים:

פסוק יד

ועל ההרים. לפי דעתי מגזרת הרה כאשר אפרש בספר תהלות (תהלים קמח ט'):

פסוק טו

ועל כל מגדל. בארמון המלך:

פסוק טז

ועל [**כל אניות**]. אם הטעם על דרך משל יהיו הסוחרי', ואלה האניות הן לישראל ההולכות אל תרשיש:

שכיות. כמו אבן משכית (ויקרא כ"ו א'):

פסוק יז

ושח. פעם אחרת, כי בעבור כל אלה הנזכרי' יגבה לב בעליהן, ובאבדם ישחו:

פסוק יח

והאלילים. יחלוף, יכרות וכן כל בני חלוף (משלי ל"א ה'), שיש עליהם מיתה, וקרוב ממנו חלף והלך לו (שיר השירים ב' י"א):

כליל. מלה נופלת על יחיד זכר ונקבה ועל רבים, והטעם הכל, כמו כליל תכלת (שמות כ"ח ל"א) כליל תהיה (ויקרא ו' ט"ז):

וי"וד **יחלוף** שב אל השם הנכבד:

פסוק כ

ביום. אשר עשו לו, העושים, כמו ויאמר ליוסף (בראשית מ"ח א'), את אשר כבר עשוהו (קהלת ב' י"ב):

לחפר פרות. לפי דעתי שהאחת (נ"א שם אחת) חפרפרת, והוא שם עוף יעוף בלילה כעטלף, ומביא עצמו ביום במקום סתר, ויש אומרי' שהוא עוף שיאכל הפירו' בלילות, והם שתי מלות:

פסוק כא

לבוא בנקרת. מקום מנוקר:

ובסעיפי. כדמות בדים יוצאים מהסלע ויסתרו שם:

לערוץ. פועל יוצא, ויתכן היות אל תערוץ (יהושע א' ט') גם כן, ויחסר מלת לבך, ונקר' ערוץ (ישעיהו כ"ט כ') שם התואר יוצא כמו האמים (בראשית י"ד ה'):

פסוק כב

חדלו וגו'. אחר שהשם גזרו עליכם, וזהו מפני פחד יי', אין כח באדם לבטל גזירתיו, על כן חדלו לכם מן האדם שלא יושיעו אתכם כי הבל המה:

פרק ג

פסוק א

כי וגו'. יתכן היות זאת הפרשה פירוש הארזים וההרים וכלם, או יתכן שתהיה דבקה עם חדלו לכם מן האדם, והוא הנכון בעיני:

משען ומשענה. דרך צחות, והטעם כל משען, ופי' כל משען לחם ומים:

פסוק ב

גבור. שיש לו כח:

ואיש מלחמה. שהוא רגיל:

שופט. שישאלנו שיורנו בדרך הישרה בדת, וכן הנביא גם הקוסם בחכמת המזלות:

זקן. שנסה דברי העולם:

פסוק ג

שר. **וחכם חרשים**. הוא האומן:

ונבון לחש. אפילו המבין ללחוש הנחשים, ויש אומרים מגזרת מתלחשים (שמות ב' י"ב י"ט):

פסוק ד

ונתתי וגו'. תי"ו תעלולים נוסף, מגזרת עולל (ישעיהו ס"ו ד'), והנה הוא שם התואר, גם אני אבחר בתעלוליה' (ירמיה ו' י"א) שם:

פסוק ה

ונגש. בנין נפעל, כמו נצב לריב (ישעיהו ג' י"ג), ויש אומרים כי הנ"ון שורש מהבנין הכבד הדגוש:

ירהבו. כמו ישלטו וינצחו, כמו המחצבת רהב (ישעיהו נ"א ט'):

פסוק ו

כי. **בית אביו**. משפחתו:

שמלה לכה. אף על כי שהוא בה"א הוא כמו חביריו והטעם לא נבקש ממך שתתן לנו שמלה:

והמכשלה. הטעם על ירושלם, וכן כתוב כי כשלה (ה' ח') כדרך בן אדם שידבר כן בעת הכעס:

פסוק ז

ישא. ישבע, כמו לא תשא את שם יי' (שמות כ' ז'):

חובש. כמו חובש מכה, והטעם עור וכת' יורש עצר (שופטים י"ח י"ז):

ואין שמלה. אפילו לנפשי:

פסוק ח

לשונם ומעלליהם. כל דיבורם וכל מעשיהם לפאת השם:

למרות. פתחות הלמ"ד בעבו' ה"א הבנין החסר, וכמוהו לנחותם הדרך (שמות י"ג כ"א):

וטעם **עיני** בפרהסיא:

פסוק ט

הכרת. יש אומרים מגזרת כרת, והישר מגזרת הכירוהו (בראשית מ"ב ח'). והדגש לחסרון הנ"ון, והנה נרא' במלת ינכר שונא (משלי כ"ו כ"ד), והטעם מי שיכיר בפנים לדעת תולדת הגוף, הם יענו ויודו דרך האמת, אין צריך לעדי' על כן:

וחטאתם כסדום הגידו. וטעם לא כחדו, כי המכחד עוד יש לו מעט בושה:

פסוק י

אמרו. יש אומרים שבחו כמו את יי' האמרת (דברים כ"ו י"ז), והישר בעיני שהוא מלשון אמירה בלב ובפה:

יאכלו. כל הצדיקים והוא דרך קצרה והטעם שלא תחשוב כי צדיק אחד לבדו יאכל פרי מעלליו, וטעם זה הפסוק דבוק עם אוי לנפשם:

פסוק יא

אוי וגו'. יש אומרים כי רע הוא תואר גוי, והנכון שהוא תואר רשע:

פסוק יב

עמי [**נגשיו מעוללו**]. כל אחד מנוגשיו הוא עולל, והמ"ם נוסף, והוא תואר השם ואיננו פועל:

אל"ף **מאשריך** תחת י"וד, כי אותיות יה"וא מתחלפין, כמו אשרו חמוץ (ישעיהו א' י"ז) והטעם הראויים שיישרוך המה יתעוך:

בלעו. שחתו עד לא יודע הדרך:

פסוק יג

נצב. על כן נצב השם לריב, ואיננו שם כי אם שם הפועל מהבנין הכבד הנוסף, וכמוהו לדין, והטעם על גזירותיו:

עמים. טעמו רבים כמו עמים הר יקראו (דברים ל"ג י"ט):

פסוק יד

יי'. טעם ואתם, איך תשפטו עמי ואתם בערתם הכרם כמו רעיתם כמו ובער בשדה אחר (שמות כ"ב ד'), והכרם הם ישראל:

פסוק טו

מלכם. דגשות הלמ"ד בעבור חסרון ה"א מה, והם שתי מלות כמו מזה בידך [שם ד' ב']:

תטחנו. כמו תשחקו, דרך משל על הקלון והבזיון:

פסוק טז

ויאמר. ומשקרות, המסתכלות הרבה, ובדבר רז"ל סקרנית:

וטפוף. יש אומרים מלשון דבור, כמו והטף אל דרום (יחזקאל כ"א ב') ואיננו נכון בדקדוק, ואחרים אמרו כי הוא מגזרת תרגום בארמית אשר הציף (דברים י"א ד'), כאדם שיצוף על פני המים, ויש אומרים כי הוא מגזרת טף (אסתר ג' י"ג) והוא הישר בעיני, והטעם הולכות מהלך טף:

תעכסנה. תשימנה עכסים ברגליהם כמשפט הגברים הרוכבים, ויש אומרי' כי העכסים משמיעות קול:

פסוק יז

ושפח. כמו מספחת היא (ויקרא י"ג ו'), ואם הוא בשי"ן והנה כן בשורי מהם (הושע ט' י"ב):

פתהן. יש אומ' חסר אל"ף פאתהן, והטעם פאת ראשיהן, והנכון בעיני שהוא מגזרת והפותו' (מלכים א' ז' נ'), רמז לאחוריהן, והנה הזכיר למעלה ומטה:

יערה. יגלה:

פסוק יח

ביום. העכסים, הם ברגלים:

השביסים. אין לו אח, ויש אומ' כי הם בשוקי':

והשהרונים. כדמות ירח בחגורה, מגזר' ארמית ועל דעת רבים כן אגן הסהר (שיר השירים ז' ג'):

פסוק יט

הנטיפות. אין רע לו, יש אומרים בשער:

והשרות. באזנים, והוא תרגם ארמית לדעת אחרים:

והרעלות. מלה לבדה, בלחיים:

פסוק כ

הפארים. מגזרת תפארת, בידי':

והצעדות. באזרוע, והעד מאצעדת שאול (שמואל ב' א' י'), כי האל"ף נוסף כאל"ף אזרוע (ירמיה ל"ב כ"א):

והקשורים. ידועים, בגרון:

ובתי הנפש. על החזה, שהוא בית הנפש כי בו הוא הלב:

והלחשים. כתבים כתובים בזהב ובכסף על דרך לחישה:

פסוק כא

הטבעות. באצבעות:

ונזמי האף. פירשתיו:

פסוק כב

והמחלצות. אלה בגדים, כמו וקח לך את חליצתו (שמואל ב' ב' כ"א):

והמעטפות. יש אומרים הלבוש תתעטף בו האשה, ויש אומרים מחלצות חלוק ומעטפות מכנסי':

והמטפחות. כמו הבי המטפחת אשר עליך (רות ג' ט"ו):

והחריטים. יש אומרים כדמות טלת קרוב מלשון ישמעאל, או הוא מגזרת בחרט אנוש (ישעיהו ח' א'), כאשר אפרש עוד:

פסוק כג

והגליונים. כמו גליון גדול [שם]:

והסדינים. כמו סדין עשתה (משלי ל"א כ"ד):

והצניפות. בראש:

והרדידים. טלת בלשון ישמעאל, והכלל כי כל אלה הם מלבושים וישתנו כמנהג המקומות:

פסוק כד

והיה. בושם. יעמיד הבשר ויחזקנו:

והנה **מק** קרוב מהפך, והוא מפעלי הכפל, ומגזרתו תמקנה בחוריהן (זכריה י"ד י"ב):

נקפה. שם, והנו"ן שורש, והוא קרוב מגזרת ונקף סבכי היער (ישעיהו י' ל"ד) וטעמו כעין כריתות:

מעשה מקשה. גלוח שער בשוה, כמו ולא עשה רגליו (שמואל א' י"ט כ"ה):

פתיגיל. חלוק דק מרוקם יושם על כל המלבושים:

כי תחת יופי. אמר הגאון כי ההפך שהוא תחת יותר יפה להם, ואחרים אמרו שמלת כי מגזרת כויה (שמות כ"א כ"ד), וכמוהו אף ברי (איוב ל"ז י"א) שהוא מגזרת רווי, ואיננו נכון בדקדוק, כי וי"ו כויה שורש, ולפי דעתי שהוא כך, כי תחת יופי המק והנקפה:

פסוק כה

מתיך. הטעם תתאלמנה הנשים בעבור מות אנשיהם בחרב, ומלת מתיך מושכת עצמה ואחרת עמה, כמו והנבואה עודד הנביא (ד"ה ב' ט"ו ח'), וכן הוא ומתי גבורתך:

פסוק כו

ואנו. כמו לא אכלתי באני (דברים כ"ו י"ד), והוא מהשנייי' הנראים ובאה המלה כמו וסרו הצפרדעים (שמות ח' ז'), מלרע:

פתחיה. שב אל ציון הנזכרת בראש הפרשה, והטעם חסרון הזכרים:

ונקתה. כמו נקיון שנים:
לארץ תשב. שב אל ציון:

פרק ד

פסוק א
והחזיקו שבע. הטע' רוב בעבור ימי השבוע, כל זה בעבור שימותו הזכרים במלחמה:

פסוק ב
ביום. צמח יי', יש אומרים על חזקיהו, והנכון בעיני שהם צדיקי ירושלם שימלטו:
לצבי. כמו צבי היא לכל הארצות (יחזקאל כ, ו'), כמו הדר, ויש אומרים שהוא מגזרת ארמית למאן די יצבי יתננה (דניאל ד' י"ד), ור' משה הכהן פירש צמח כמשמעו, שהשם יתן ברכה בצמח ובפרי:

פסוק ג
והיה. **כל הכתוב לחיים בירושלם**. אפרשנו בספר תרי עשר בפסוק אז נדברו (מלאכי ג טז):

פסוק ד
אם. כטע' כי, או טעמו קדוש יאמר לנותר אם רחץ השם כך מציון:
ידיח. כמו ידיחו את העולה (יחזקאל מ' ל"ח) כמו ירחצו:
ברוח בער. מגזרת ובערת הרע (דברים כ"א כ"א):

פרק ה

פסוק א
אשירה נא. כל נא כמו עתה:
לידידי. בעבור ידידי כמו אמרי לי (בראשית כ' י"ג) בעבורי:
לכרמו. בעבור כרמו:
ידידי. עקרו משולש, ודודי מהשניים:
בקרן בן שמן. מקום נכבד היה בכרמי ירושלם, ויש אומרים בקרן שהוא במקום גבוה, בן שמן מגזרת והיה דשן ושמן (ישעיהו ל' כ"ג), וכמו לשד השמן (במדבר י"א ח'), ואיננו רחוק:

פסוק ב
ויעזקהו. יש אומרים חיתמו מגזרת תרגום טבעת (ישעיהו ג' כ"א) עזקתא, ואין לו טעם, והנכון שאין למלה הזאת אח, רק תמצא בלשון קדר, וטעמו כמו גדר ומשוכה:

ויסקלהו. מהבנין הכבד, וטעמו הסיר האבנים, ואם היה מהבנין הקל, אז יהיה לחבר האבנים, וכן ושרשך מארץ חיים (תהלים נ"ב ז'):
ויטעהו שורק. מטעם שורק, כי שם הפועל הוא בכח כל פועל עבר או עתיד:
ויבן מגדל בתוכו. מקום לשבת השומר:
וגם יקב חצב בו. להוציא התירוש בכרם:
באושים. כמו חוחים, כמו ותחת שעורה באשה (איוב ל"א מ'):
וטעם **ויעזקהו** שהיתה ארץ ישראל בנויה בבתים נחמדים וחומות, ויסקלהו שגרש הכנענים, והמגדל הוא בית השם שהיה בהר המוריה והיקב משל למזבח העולה, ענבים כמו צדיקים:

פסוק ג

ועתה יושב ירושלם ואיש יהודה. כל איש שהוא מיהודה שהם סביבות ירושלם:

פסוק ד

מה וגו'. מה נשאר מטוב לעשות לכרם שלא עשיתיו:
מדוע. שתי מלות כמו מזה בידך (שמות ד' ב') וכן מלכם תדכאו עמי (ישעיהו ג' ט"ו):

פסוק ה

ועתה. משוכתו, כמו לשכים בעיניכם (במדבר ל"ג נ"ה):
לבער. לרעות כמו ובער בשדה אחר (שמות כ"ב ד'):
וטעם **פרוץ גדרו** שתפולנה החומות:

פסוק ו

ואישתהו בתה. כמו שממה וכמוהו בנחלי הבתות (ישעיהו ז' י"ט):
לא יזמר. מגזרת זמורה, לתקנה לכרות ממנה הזמורה:
יעדר. תקון כמו חפירה, וכמוהו אשר במעדר יעדרון (ישעיהו ז' כ"ה):
שמיר ושית. מיני קוצים, והטעם שיגברו הרשעים:
וטעם **על העבים** על הנביאים וכן כתיב גם נביאיה לא מצאו חזון (איכה ב' ט'):

פסוק ז

כי. הנה פירש הנמשל בכרם:
מספח. מגזרת שאת המספחת היא (ויקרא י"ג ו'):

פסוק ח

הוי מגיעי. הוי כטעם קריאה, או כמו אוי, והטעם מסיגי גבול הבתים והשדות:
עד אפס מקום. עד שאין מקום והטעם שלקחו הכל:

והושבתם. מבנין שלא נקרא שם פועלו, מהפועלים בעלי הי"וד וכן והורד המשכן (במדבר י' י"ז):

פסוק ט

באזני. הטעם באזני אני יי' צבאות זה החמס שעשיתי, וכמוהו יי' במראה אליו אתודע (במדבר י"ב ז'), או הוא דברי הנביא, ותחסר מלת אמר או קול:

פסוק י

כי עשרת. סך חשבון והטעם רבים:

וטעם **צמדי כרם** בעבור שהסיגו הגבול והנה רובי הכרמים נצמדים:

בת אחת. מדה אחת והחומר הוא עשרת כורים והבת והאיפה שוות:

פסוק יא

הוי משכימי. סמוך אף על פי שאחריו בי"ת, וכמוהו השכוני באהלים (שופטים ח' י"א):

וכן **מאחרי בנשף** תחילת הלילה, וכן בנשף בערב יום (משלי ז' ט'). **כוכבי נשפו** (איוב ג' מ'), כי נשף יש שהוא סמוך אל הבקר:

ומלת **ידליקם** יוצאה לשנים פעולים, מגזרת כי דלקת אחרי (בראשית ל"א ל"ו) **ויש אומרים** מתרגום יבעירם בארמית:

פסוק יב

והיה כנור. ידוע:

נבל. שיש בו עשרה נקבים, גם חליל מגזרה חלול:

ואת פועל יי לא יביטו. על דרך רבים שהמתעסק בשכרות לא ידע דרכי השם, וכן כל שוגה בו לא יחכם (משלי כ' א'), ולפי דעתי כי במקום הזה לא ידבר כי אם על הרעות שהביא השם על ישראל, כי גלו עשרות השבטים:

פסוק יג

לכן. **וכבודו**. הטעם ועם כבכודו, כמשפט מלות מושכות אחרות:

וכן **צחה צמא** מתי צחה, וטעם צחה קרוב מצמא, וכן והשביע בצחצחות (ישעיהו נ"ח י"א), וגזרתו האור הזך והצח:

פסוק יד

לכן. **נפשה**. הוא הרוח היוצא מהפה, וכמוהו נפשו גחלים תלהט (איוב מ"א י"ד):

ופערה כמו פתחה, וכמוהו ופיהם פערו למלקוש [שם כ"ט כ"ג]:

לבלי חק. הפך המנהג:

ועלז. וכל עזל שיש בה, או יהיה עלז לאחרים במפלתה, ויאמר רבי יונה ז"ל כי הוא כדרך השחוק שאירע לקצת המתים בעת המות:

פסוק טו

וישפל. כל אדם משאר הגוים אשר הם סביבות יהודה:

פסוק טז

ויגבה. אז תראה גבהות השם בעבור המשפט שיעשה בישראל, ותגלה קדושתו בעבור הצדק שיעשה:

פסוק יז

ורעו וגו'. אז תהיה ארץ יהודה שממה, וירעו בה הכבשים כאילו נהוגים היו להיות שם:

[**כדברם**]. מגזרת ארמית וכמוהו דוברו' בים (מלכים א' ה' כ"ג):

מחים. הם הכבשים השמנים שיש בהם מוח וכמוהו ממוחים (ישעיהו כ"ה ו'), וחרבות מגזרת חרבן, והנה הוא סמוך ותחסר מלת הארץ, כמו ושכור' (ישעיהו נ"א כ"א) יגון ולא מיין משא חמור להם (שמות א' י"ו כ'), וטעם גרי' יאכלו אנשים נכרים שידורו שם, והנה מחים תאר השם, והם פעולים והגרים פועלים:

פסוק יח

הוי מושכי העון. הטעם שיחזקו העון:

וכעבות העגלה חטאה, הם מושכים חטאה, והוא שם כמו חטאת, כמו נושא עון ופשע וחטאה (שמות ל"ד ז'), כי גם יהיה תאר השם:

פסוק יט

האומרים וגו'. יתכן היות ימהר פועל יוצא כמו מהרו את המן (אסתר ה' ה'), ויתכן להיות יחישה לבדו יוצא, ובאו שניהם עתידים בלא דבק, וכמוהו אל תרבו תדברו (שמות א' ב' ג'), והטעם מי יתן ותבואנה אלה העתידו' ונראה אם הם אמת:

פסוק כ

הוי. הטעם בעבור שהם מתאוי' שתבאנה הרעות והנה הם כמי שאין לו דעת:

פסוק כא

הוי. הטעם שלא יכירו בין טוב לרע והם חכמים בעיניהם:

פסוק כב

הוי גבורים. הטעם נבערה חכמתם בעבור היין:

למסוך כמו לנסוך. והן שני שרשים וכמוהו מסכה יינה (משלי ט' ב'):

פסוק כג

מצדיקי. והיין יעור לבם גם השוחד יעור לבם:

עקב. בעבור, כטעם שכר באחרונה, מגזרת ואת עקבו מים (יהושע ח' י"ג):

וצדקת. כל אחד מהצדיקים יסירו ממנה כמו בנות צעדה עלי שור (בראשית מ"ט כ"ב):

פסוק כד

לכן. **קש**. פעול ולשון אש פועל:

וחשש כמו קש וכמוהו תהרו חשש (ישעיהו ל"ג י"א):

ויחסר אות בי"ת עם **להבה**, כמו כי ששת ימים (שמות כ' י"א) הנמצא בית יי' (מלכים ב' י"ח ט"ו), כי ירפה שב אל חשש, והוא פועל ועומד:

כמק. שימק השרש והנה לא יעמד:

כאבק. סמוך, ויחסר ארץ או הדומה לו, והנה הטעם האבות והבנים:

פסוק כה

על כן. על שעזב תורתו:

וירגזו ההרים. מכובד המכה:

כסוחה. מושלכת, והכ"ף שורש וכמוהו שרופה באש כסוחה (תהלים פ' י"ז), והם שנים משקלים:

פסוק כו

ונשא. כאילו ישא נס לכל גוי עד שיבא להלחם עם ישראל, וכן ושרק לו:

קל יבוא. בזמן קל יבא, או הוא תואר הבא, והוא הנכון:

פסוק כז

אין וגו'. ינום, קל מישן, והטעם לא ינום אף כי שישן:

ולא נתק מבנין נפעל:

פסוק כח

אשר. כצר, כמו חרבות צורים (יהושע ה' ג'), כי משקלי השמות משתנים:

וגלגליו. כמו אופן מרכבותיו (שמות י"ד כ"ה), והם ידועים, וטעם כסופה שיבא מהרה, והפירוש כמוץ סופה:

פסוק כט

שאגה. **וינהום**. מלה זרה בעבור שאות הגרון ירחב, ויבוא העתיד על משקל יפעל, שהיה עי"ן הפועל אחד מהגרון, רק אם היה לו לומר כן לא יתכן להיותו כלל על משקל יפעול:

ויפליט. יראה שיפליט לראות אם יש מציל:

פסוק ל

וינהום עליו. על ישראל:

כנהמת ים. כי אז יחשך אור העולם וכתוב חשכת מים (תהלים י"ח י"ב):

וטעם **ונבט לארץ** כי בארץ יהיו ולא בים, ויבוא החשך דרך משל על מצוקות הלב, יש אומרים כי ונבט מבנין נפעל והקרוב אלי שהוא מבנין הכבד הדגוש, והוא שב אל ישראל כאשר אמרתי במלת עליו:

צר ואור. יש אומרים השמש והירח ואחרים אמרו הירח והשמש, כי הירח צר כנגד השמש, ור' אדוניה אומר שיחסר אות ה"א כאילו אמר צהר, כי אותיות יה"וא פעם הם יתרים גם ימצאו חסרים, והנה טעה כי ה"א איננה מאותיות המשך ולא יעלם [צ"ל תעלם] רק באחרונה שהיא תמורת אל"ף במבטא, והנכון בעיני להיות כמשמעו להיות צר כמו צר ומצוק מצאוני (תהלים קי"ט קמ"ג), או יהיה תואר השם, והטעם כי תחשך ארץ ישראל מפאת הצר, גם מפאת האור שיחשך בעת הריסותיה כי יעלה איך וכסה אור השמש:

בעריפיה. כמו יערף מזבחתם (הושע י' ב') וקרוב מגזרת וערפתו (שמות י"ג י"ג):

פרק ו

פסוק א

בשנת מות. הקדמונים אמרו שמלת מות צרע', כי בעת שנכנס אל ההיכל להקטיר היה הרעש, גם הוא נכון, ויתכן להיות כמשמעו, כי בשנה שהתנבא מת עזיהו, ואין טענה בימי עזיהו (ישעיהו א' א'), אחר שהיה חדשים, וזאת היא תחלת נבואת ישעיהו:

רם ונשא. תאר הכסא לא כאשר אמרו רבים, והטעם שהוא למעלה מהחיות כאשר אפרש בספר יחזקאל:

ושוליו. הם שולי הכסא, כי מנהג המלכים להיות בגדים על כסאם:

שרפים. קראם שרפים בעבור ששרפו פיו:

וטעם עומדים ממעל לו כמו עומדים עליו מימינו ומשמאלו (מלכים א' כ"ב י"ט), ודברה תורה כלשון בני אדם להבין בני אדם, כי כן דרך המלכים הגדולים:

וטעם אלה הכנפים אפרש במראות יחזקאל:

וכיסוי הפנים כמו ויסתר משה פניו (שמות ג' ו'), וכן רגליו בעבור הכבוד:

ובשתים יעופף. למלאות שליחות השם:

פסוק ג

וקרא. הנה לא הזכיר כמה מספרם יש אומרים שנים והנכון רבים:

קדוש. שלש פעמים שכן יאמרו תמיד וכמוהו היכל יי' היכל יי' היכל יי' (ירמיה ז' ד') ארץ ארץ ארץ [שם כ"ב כ"ט]:
קדוש תאר השם והקדושה בעצם ולא תשתנה כנגד המקומות, והשם הראה לו זאת הנבואה בעבור שיתקדש מטומאת השפה, כי השם קדוש וכן משרתיו ושלוחיו:
וטעם **צבאות** הם המלאכים שהן במעלה:
אף על פי שהוא קדוש קדוש כבודו מלא הארץ שהיא למטה, והמפרש מלא כל הארץ הדרים בה כמו (תהלים כ"ד א') ליי' הארץ ומלואה, לא אמר כלום, והעד וימלא כבוד יי' את כל הארץ:

פסוק ד

וינועו אמות הספים. כאילו סרו הסיפים ממקומם:
אמות. ידועות, ויש אומרים כי אין למלה הזאת אחות:
מקול. ההמון הקורא:
והנה אמר **וינועו** פועל עבר והנה ימלא עשן בעבור שאין בלשון הקודש סימן על זמן עומד, והנה משפט הערים לערב דבריהם:

פסוק ה

ואומר. **נדמיתי**. נכרתי מהיותי עם חברת הקדושים, כמו ודמיתי אמך (הושע ד' ה'), ויש אומרים מלשון דמי (תהלים ס"ב ו'), גם הוא נכון:
טעם **איש טמא שפתים**. לפי דעתי שהנביא גדל עם ישראל שהיו טמאים במעשה ובדיבור, והנה למד מדיבורם, והעד ויסרני מלכת בדרך העם הזה (ישעיהו ח' י"א) על כן אמר ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב:
וטעם **כי את המלך יי' צבאות ראו עיני** שהוא קדוש ופחדתי להקדישו בעבור טומאת שפתים, ואף על פי שאמר ראו עיני במראות נבואה ראה כן:

פסוק ו

ויעף. כאשר הוא [הע"ין] קמוץ ויקרא בחטף הוא מגזרת עוף, וכאשר פתוח הוא מגזרת עיף:
רצפה. גחלת כמו עוגת רצפים:
וטעם **במלקחים** כדרך בן אדם:
וטעם **המזבח** בעבור שהאש היא טהורה לא זרה:

פסוק ז

ויגע וגו'. טעם 'זה', על האש שימצא בלשון זכר:

וסר עונך. הוא עון הדיבור שהוא מדבר התולים כדרך אנשי דורו:

פסוק ח

ואשמע. אומר לשרפים על כן מלת לנו:
וטעם **הנני שלחני** אחרי שטהרו שפתי אני ראוי להיות שליח ולא הייתי כן בימים הראשונים, על כן אמרתי מזאת הפרשה תחלת נבואת ישעיה:

פסוק ט

ויאמר. **שמעו שמוע**. יש אומרים אח' שנגזרה הגזרה השם לא יקבל תשוב' למנוע הרעה נגזרת בעולם הזה, ויאמר רבי משה הכהן כי הטעם על מה שיועיל להן מעצו' טובות שימלטו בעבור', וזה היה נכון לולי מלת ושב ורפא לו, והראשון הוא הנכון:

פסוק י

השמן. יש אומר שמלת השמן שם הפועל כמו הקטר יקטירון כיום (שמואל ב' ט"ו) וכן השע כמו להשע, וזה לא יתכן בעבור מלת פן, רק הכל ציווי, וידענו כי אין כח בנביא להשמן הלב רק הוא בדבו' וכמוהו רבים:
השע. מגזרת לא תשעינה (ישעיהו ל"ב ג'), כטעם טח, וכן תרגום ארמית. והיה ראוי להיותו על משקל הרף, והשתנה בעבור אות הגרון, או יהיה מהפעלים השניים הנראים:

פסוק יא

ואומר. ביקש הנביא לדעת עד מתי תעמוד זאת הרעה שלא יבינו ולא ישובו, והנה התשובה עד שתהיה הארץ שממה:

פסוק יב

ורחק. וירחקם ויוליכם אל ארץ רחוקה:
העזובה. תאר השם או פעולה:

פסוק יג

ועוד יש אומר כי עשרה מלכים יעמדו עוד על יהודה טרם הגלות וזה טעם **ושבה והיתה לבער** כמו ובערת הרע (דברים כ"א כ"א), ויש אומרים מגזרת לא תבערו אש (שמות ל"ה ג'). ובאמ' שכן היה מספר המלכים עם עזיהו, ואחרי' אמרו כי עשירית תשאר בארץ, ועל דרך הדקדוק [צ"ל דקדוק] הלשו' עשיריה תאר השם ואיננו כמו עשירית והעד יהיה ישראל שלישיה (ישעיהו י"ט כ"ד), והנה התברר כי זה רמז למלכות:
כאלה וכאלון. שנים אילנים היו בשער שלכת והיו חזקים, והאומרים כי שלכת הפוך מלשכה איננו אמת, גם כן הגוזרי' אותו ממלת השליך כי המדבר כאלה לא ידע דקדוק הלשון:

וטעם **מצבת בם** שיעמדו עוד ויהיו נצבי תמיד, ואל תתמה על שהמשילם לאילן והנה כן כי כימי העץ (ישעיהו ס"ה כ"ב):

וטעם **זרע קדש מצבתה**. שאלה שיעמדו בה אחר כן הם זרע קדש, וזה רמז לעולים מגלות בבל:

פרק ז

פסוק א

ויהי. **ולא יכול**. רמז לפקח בן רמליהו, על כן כתוב אחריו נחה ארם על אפרים:

פסוק ב

ויוגד. בעבור היות המלך על עשרת השבטים בתחלה מאפרים תקרא המלכות כן:

על אפרים. כמו עם, וכן ויבאו האנשים על הנשים (שמות ל"ה כ"ב):

פסוק ג

ויאמר. צא נא, כמו עתה:

שאר ישוב. שם בן הנביא כאשר אפרש, והאומרים כי בנך מגזרת בינה אין להן בינ' בדקדוק:

תעלת. כמו אשר בתעלה לחכה (מלכים א' י"ח ל"ח), והמי' רצים, ואין הברכה ככה, כי הברכ' מקום חיבור מימי הגשמים'. ורבי' אמרו שנקראת כן בעבור שמימיה מקום [צ"ל ממקום] מבורך:

פסוק ד

ואמרת. **השמר**. מלרע מגזרת שמרים (ישעיהו כ"ה ו') כמו ושקט הוא על שמריו (ירמיה מ"ח י"א), והטעם שב על שמריך, כי לעולם השמר מלשון שמירה הוא מלעיל, והעד אל תירא:

והשקט. פועל יוצא והטעם נפשך או עמך:

ודמה אלה המלכים לזנבות אודים, כמו אוד מוצל מאש (זכריה ג' ב'), והטעם שהם כמו הנשאר לאוד שיעלה עשן ואין כח לו לבער על כן בחרי אף כי בחרי אפם ידמו לזנבות:

פסוק ה

יען. כמו בעבור, ויתכן היות הי"וד סימן העתיד:

פסוק ו

נעלה. **ונקיצנה**. פועל יוצא, עד שיקוצו מפנינו, והטעם על ירוש' על כי [צ"ל כן] ונבקיענה:

את בן טבאל. יש אומרים כי הוא בתמורה רמלא והוא בן רמליהו, וזה הבל, [כי] בעבור שהזכיר בתחילה בן רמליהו והוא אומר עם ארם ונמליך מלך, יש אומר הטוב אלינו, ואין מלת אל כי אם כלא, כאילו אמרו את בן טוב לא, והנכון שהוא שם שר גדול מישראל או מארם:

פסוק ז

כה. לא תקום, זאת העצה כי כן הזכיר למעלה יעץ, וכבר הודעתיך כי כל פועל אם לא נזכר השם, הו' בכח הדבור:

פסוק ח

כי. טעם כי כמו כי עם קשה עורף הוא (שמות ל"ד מ'), אך על פי, והטעם בעבור רצין ופקח הצרים על ירושלם:

ובעוד. כאומר עוד נשארו שנים ויהיה כן, ותוספ' הבי"ת כבי"ת בטרם, ותחלת זה החשבון משנת הרעם שהיה בימי עוזיה שהתנבא עמוס וישראל גלה יגלה (עמוס ז' י"א), וכמוהו ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום (שמואל ב' ט"ו ז'):

יחת. מגזרת החתות (ישעיהו ט' ג') והוא מבנין נפעל, כמו ימם (ישעיהו י"ג ז'), והטעם שיהיה לו רע מעם שיבוא עליו, ויתכן היות יחת מבעלי הנו"ן כמו יגש, וכמוהו תחת געֵרה במבין (משלי י"ז י') והנה נראה הנו"ן במלת הנחת יי גבוריך (יואל ג' י"א) והטעם שירד מהיותו נחשב לעם:

פסוק ט

וראש. כאשר פרשתי:

אם לא תאמינו. תחסר מלת דברו, והטעם בקשו אות, על כן כתיב אחריו ויוסף יי שאל לך אות, והנה יראה כאשר אמר הנביא אם לא תאמינו שלא ענה:

וטעם **כי לא תאמנו** בעיבור שאין אמונה בכם כמו ויאמנו דבריכם (בראשית מ"ב כ'):

פסוק י

ויוסף דבר אל אחז. על ידי ישעיהו וכמוהו וידבר יי אל מנשה ואל עמו (דברי הימים ב' לג י'):

פסוק יא

שאל העמק שאלה. ציווי אחר ציווי בלא דבק וי"ו, וכמוהו התאחדי הימיני (יחזקאל כ"א ט"ו) ומלת שאלה על משקל יי שמע' (דניאל ט' י"ט), כאילו אמ' שאל ושאל העמק בשאל' שתהיה למטה או הגבה למעלה, ורבי' אמ' שמלת העמק גם הגבה שם הפועל:

פסוק יב

ויאמר. מתשובת הנביא ידענו כי מחשבת אחז היתה לרעה וטעמו לא ארצ' לשאול ולנסו' כי אדע שלא יוכל לעשות מה שאשאל ממנו:

פסוק יג

ויאמר. **הלאות**. דבר שלא יוכל לעשותו, והנה טעמו בעבור שאתם מלכים ואין כח באדם כנגדכם תחשבו כי כן השם:

פסוק יד

לכן. טעם 'הוא' אע"פ שאתם לא תשאלו האות הוא יתננו לכם, והתימה מהאומרים שעל אלהיהם ידבר, והנה האות נתן לאחז ואותו נולד אחרי שנים רבות, ועוד שאמר כי בטרם ידע הנער טוב ורע תעזב האדמ', והנה היתה ארץ אפרים גם דמשק עזובה בשנת שש לחזקיהו, והכתוב אמר מפני שני מלכיה, ורבים השתבשו ואמרו כי עמנואל הוא חזקיה, וזה לא יתכן שאם אמרנו שזאת הנבואה היתה בתחילת מלכות אחז, הנה כל מלכותו שש עשרה שנה וכאשר מת היה חזקיהו בן חמש ועשרים שנה, ואחרים אמרו שהוא בן אחז, ואחרים אמרו שהוא משל למלכות, ואם כן מה טעם לדעת הנער טוב ורע, ומה טעם למהר שלל לקר' אב ואם (ישעיהו ח' ד'). והישר בעיני שעמנואל הוא בן ישעיהו, גם כן מהר שלל, והעד ואקרב אל הנביאה (ישעיהו ח' ג'), גם כן שאר ישוב. וכל אחד מאלה השלשה בנים נקראו [צ"ל נקרא] לאות מה שעתיד להיות, הנה עמנואל שהשם יעזרם ויהיה עמם בצר' שהם עומדים [בה] בעבור שני המלכים, ומהר שלל שבאה עת גלות שומרון, ושאר ישוב ששארית ישראל יעשו תשובה, והנה העד הנאמן על זה הפי', הנה אנכי והילדים אשר נתן לי (ישעיהו ח' י"ח) כמו הילדים אשר חנן אלהים, (בראשית ל"ג ה'), והמפרשים אותם תלמידים יראוני כמוהו במקרא, גם ישעיהו היה לאות ולמופת על מצרים (ישעיהו כ' ג'), ויאמר הגאון כי האות הוא שיהיה זכר, ולפי דעתי שהאות חמאה ודבש יאכל, כי אין מנהג הילדים שיאכלו בעת לדתם:

וידענו כי הקטן בשנים יקרא נער והנקבה נערה, גם כן עלמה והזכר עלם, והנה יתכן להיותה בתולה או בעולה, כי אין בטעם רק כנגד השנים, ועלם יוכיח והנה ודרך גבר בעלמ' (משלי ל' י"ט) ואיננה בתול' כלל, בעבור שאמר בראש לא ידעתים:

וקראת. העלמה כמו וחטאת עמך (שמות ה' ט"ז):

פסוק טו

חמאה. לדעתו מאוס, במאכל הרע כי הטוב הוא המתוק:

פסוק טז

כי וגו'. יש אומרים בן עשרים שנה בעבור דברי משה מבן עשרים (שמות ל' י"ד), אם כן היתה זאת הנבואה אחר שתי שנים במלכות אחז, ויתכן היותו פחות מעשרים:

פסוק יז

יביא. הטעם כאשר תגלה שומרון ודמשק אז יבא סנחריב על יהודה:

פסוק יח

והיה. המשיל החיל לזבוב:

וטעם 'דרך מצרים' כי עבר עליהם מלך אשור וכולם באו לעזרו:

פסוק יט

ובאו. מלת ונחו מלרע כמו כי שמו אותי בבור (בראשית מ' ט"ו) ושמו את שמי (במדבר ו' כ"ז):

הבתות. מקום שממ', מגזרת ואשיתהו בתה (ישעיהו ה' י'):

ובנקיקי הסלעים. אין לו חבר ופירושו לפי מקומו:

גם **הנעצוצים** אילנים אין להם פרי, וכן ותחת הנעצוץ (ישעיהו נ"ה י"ג):

גם אין אח למלת **הנהלולים**, והנה יהיו רבים עד שיחנו במקום היישוב ואשר אין שם יישוב:

פסוק כ

ביום. **בתער השכירה**. משל על יציאת מלאך השם והרג מחנ' אשור, יש מפרשי' 'השכירה' הגדולה, ואמרו כי כמוהו גם שכיריה בקרבה (ירמיה מ"ו כ"א), ולפי דעתי שהשכיר' שם כמו בכח האכילה (מלכים א' י"ט ח'), והוא מגזרת שכר שיקח בעל התעד, בעבור שהיה חדה מאד, כי זאת היא אומנותו, וטעם את הראש והזקן ושר ונגיד, כי כן כתוב (דברי הימים ב' ל"ב כ"א):

פסוק כא

והיה. **ושתי צאן**. דרך קצרה והטעם שיות.

וטעם 'יחיה איש' מי שיהי' בירושלם:

פסוק כב

והיה וגו'. הטעם שהשם יתן ברכה כי יבא רב ממעט, על כן אות חמאה ודבש יאכל:

פסוק כג

והיה. אשר יהיה שם, כמו היה, וכן אז ישיר משה (שמות ט"ו א') יעשו עגל (תהלים ק"ו י"ט):

לשמיר ולשית. מיני חוחים, והטעם כי מחנ' אשור השחיתו את האר' שנה אחר שנה:

פסוק כד
בחצים. לא יוכל אדם לבא במקום הכרמים שהיו, כי אם בחצים, כי יפחד שיש יעד שנחבאו לסטי' או חיות בחוחים:

פסוק כה
וכל ההרים אשר במעדר וגו'. שהיו הכרמים שם בתחילה מתקנים יתקנום עתה, כי לא יהיו שם חוחים, וכל כך יתן השם ברכה בכרמי ההר עד שישלחו השור שם, כטעם אסרי לגפן עירה (בראשית מ"ח י"א), והנה אמר כי מעגלה אחת ושתי צאן ירבה החלב, וכרמי [צ"ל ובכרמי] ההר שימלטו לבדם יתן השם ברכה עד בלי די:

פרק ח

פסוק א
ויאמר. גליון גדול. ויש אומרים ממגלה, והנה יו"ד תחת דגש וככה דליו שוקים (משלי כ"ו ז'):
בחרט. כמו ויצר אותו בחרט (שמות ל"ב ד'), צורה יצוקה כדמות אדם, ואחרים אמרו כי גליון יחיד מגליונים, והוא בגד והכתיבה במלאכת רקום, והטעם כי יתנבא לעתיד על גלות שומרון:

פסוק ב
ואעידה. יש אומרים כי האל"ף תחת ה"א, ואחרים אמרו כי בא עתיד תחת עבר, ויתכן היות ואעידה כמשמעו, שאעיד לי, והנביא עשה מה שצוה השם, ואם לא נזכר:
את אוריה הכהן. היה כהן גדול בימים ההם, גם זכריה היה אדם גדול, ודרך הדרש ידועה על נבואת זכריה הנביא ואוריה הנביא:

פסוק ג
ואקרב. טעמו רמז לשכיב', כמו אל תגשו אל אשה (שמות י"ט ט"ו):
והנביאה אשת הנביא, ונקראה כן בעבור שבעלה נביא, או גם היא היתה נביאה:

פסוק ד
כי וגו'. זה הנער נולד קודם שתי שנים שתגל' שמרון:
ישא. הנושא כמו ויאמר ליוסף (בראשית מ"ח א'):

פסוק ה
ויוסף. טעם ויוסף כי גם זאת הנבואה היתה על דבר מלך אשור:

פסוק ו

יען. מי השלוח. יש אומרים שהם ירושלם, והנכון מלכות בית דוד שרובי מלכי בית דוד היו צדיקים, ומלכי ישראל היו כלם רעים וחטאים, וטעם השילוח הם כמו גולות מים, או שישלחם אדם, או מים שיגדלו שלחים, כמו שלחיך פרדס רימונים (שיר השירים ד' י"ג):

פסוק ז

ולכן. עליהם. על אנשי יהודה שהיו קושרים על אחן:

אפיקיו. מקומות חזקי' מהמים, כמו על אפיקי מים [שם ה' י"ב], או כפי טעם המקום: וכן **גדותיו**, ויש אומרים כי הוא חסר הרי"ש, כמו שרשרו' עם שרשות (שמות כ"ח י"ד כ"ב), ולא אמרו כלום, כי הרי"ש תכפל ואיננה שורש, כי שרש שרשרות שרש אבל רי"ש חסרה לא תמצ' כי איננה מאותיו' השרות:

פסוק ח

וחלף. מטות כנפיו מלא רוחב ארצך עמנו אל. וטעם הזכירו כי הוא היה לאות שתמלט ירושלים מיד רצין ופקח, גם מיד סנחריב גם כאשר הגלה דמשק שמרון [צ"ל ושמרון]:

פסוק ט

רעו. כמו תרועם בשבט ברזל (תהלים ב' ט') גם חותו לשון ציווי, כמו סובו ציון [שם מ"ח י"ג]:

וטעם **התאזרו** פעמים שיעשו כן בכל רגע:

פסוק י

עוצו. הטעם כל מה שתעוצו על ירושלם לא תקום העצה, והנה עוצו מהשניים הנראים, ור' משה הכהן ז"ל אמר שהוא חסר יו"ד, והיה ראוי להיותו יעוצו כמו זכורו (נחמיה ד' ח'):

כי עמנו אל. זה טעם שם בן הנביא:

פסוק יא

כי בחזקת היד. כאשר התחזקה עלי הנבואה כמו היתה עלי יד יי (יחזקאל ל"ז א'):

ויסרני. דגשות הס"מך לבלוע היו"ד שהוא פ"א הפועל כמו בטרם אצרך בבטן (ירמיה א' ה'), והנה 'ויסרני' שיורה [צ"ל יורה] על יושר פירושי במלת טמא שפתים (ישעיהו ו' ה'):

פסוק יב

לא וגו'. יוכיח המשכילים שלא יקשרו על אחז וישובו עם מלך אשור, וזה טעם ואת מוראו, הנה הוא דבק עם מלך אשור הנזכר למעלה:

פסוק יג
את. אחר שאמר 'את' הוסיף 'אתו', וכמהו רבים, או טעמו אתו לבדו תקדישו, שמנהג האדם שיפחד מהקדוש, כמו כי איש אלהים קדוש הוא (מלכים ב' ד' ט'):
מעריצכם. שם התואר, או פועל, שהוא מפחידכם באמת:

פסוק יד
והיה וגו'. טעמו על מלך אשור:
וטעם **מקדש** מקו' שילך אדם אליו להגדל בו ולהבצר בו, והנה הוא דבק, למקדש נגף ולאבן נגף, שיעל' אדם עליו להשגב בו:
לשני בתי ישראל. מלכות ישראל ויהודה:
והנה טעם **לפח** לאפרי', **ולמוקש** ליהודה:

פסוק טו
וכשלו בם. שב אל פה ולמוקש:

פסוק טז
צור. יש אומרים שהוא חסר נו"ן כמו שמור, והנכון שהוא כמו וצרת הכסף (דברים י"ד כ"ה) והנה כמו חתו', והטעם סתום אלה דברי הנבואה והם התעוד' והתורה:
בלמודי. שם התאר, וכמהו לשמוע כלימודי' (ישעיהו נ' ד') והנה הוא מתלמידי:

פסוק יז
וחכיתי. אלה דברי הנביא שאמתין עד שהשם יתן לי רשות לגלות סודי:

פסוק יח
הנה וגו'. הטעם יוכלו להבין מסוד הנבואה ממעשי ומשמות בני:
מעם יי צבאות. הטעם כי אלה השמות היו מעם השם:
השוכן בהר ציון. הטעם מרוב אהבתו:

פסוק יט
וכי יאמרו אליכם. עם התלמידים ידבר:
המצפצפים. דומ' לדבור, וכמוהו כסוס עגור כן אצפצף (ישעיהו ל"ח י"ד):
והמהגים. מהבנין הכבד הנוסף, והטעם שיעשו לאחר שיהגה:
הלה עם. זאת התשוב', הטעם הלה זה עם שידרוש אל אלהיו, בדרך לעוג ומהתל כאליהו, איך יבקש אל הצלמים שהוא מתים בעד החיים:

פסוק כ

לתורה ולתעודה. הלמ"ד כמו אמרי לי אחי הוא (בראשית כ' י"ג), בעבור תורת הנבואה, כי עוד יאמרו כדבר הזה לא נשמע, כי הוא כלילה שאין לו שחר, והטעם לא תצא זאת התעלומ' לאור. ויש אומרים כי טעם 'לתורה' שבועה, וכדבר הזה לא ראינו במקרא:

פסוק כא

ועבר. יש אומרים כי הנה ימים באים שהעובר בארץ יהודה והוא מיהודה יהיה נקשה ורעב מפני חיל סנחריב וכאשר יראה כי לא יושיעו מלכו ולא ע"ז שלו, אז יפנה למעלה להתפלל לאלהי השמי', ולפי דעתי שהוא על חיל סנחריב שיעבר בארץ יהודה, וידוע כי מחנה גדול ירעב:

במלכו. הוא מלך אשור:

וכאשר יפנה למעלה ולמטה יראה הכל חשך:

פסוק כב

ואל. מעוף, כמו ארץ עיפתה (איוב י' כ"ב) כמו חשך:

מנודה. מפוזר כמו והנדחים (ישעיהו כ"ז י"ג), ויתכן שהוא כן ומעוף אפילה מנודה, בעבור שהוא לשון זכר:

פסוק כג

כי וגו'. כי, כמו אותה העיפה והחשיכ' לא תהיה לירושלם שהציק עליה האויב, ויש אומרים כי לא יוכל הצר לעוף אל ירושלם אשר הציק לה:

כעת הראשון וגו'. כי בפעם הראשונה שבא מלך אשור הקל ארץ זבולן ונפתלי, ובפעם **האחרון** [צ"ל האחרונה] הכביד לכלו' הגליל, ויתכן היות גוי' על ישראל כמו אחריך בנימין בעממיך (שופטים ה' י"ד):

פרק ט

פסוק א

העם. אלה הם אנשי ירושלם שהולכים במסילותיה כעור שלא יראה מרוב הצער:

פסוק ב

הרבית. הם יהודה שנקבצו אל ירושלם, וטעם לו הרבית השמחה כאשר הוא קרי, ואשר הוא באל"ף לא היתה שמחה כמוה, כמו לא היה פחד (תהלים נ"ג ו'):

פסוק ג

כי את עול סבלו. משקלי השמו' משתני':

מטה. מכה שכמו:
החתות. נפתח הה"א בעבור אות הגרון, כמו החלו' (דברים ג' כ"ד), ואין מלה זרה, ותי"ו החתות לנוכח השם, כמו הרבית הגוי:
כיום מדין. בימי גדעון (שופ' ז' וח'):

פסוק ד

כי וגו'. יש אומרים סאון מגזרת סאה, שהשם מדד לאשור כפי מעשיו, ויש אומר שהוא הפוך מן אסון, כמו כשב וכבש, והנכון שאין למלה הזאת דומ', והעד סואן שהו' פועל והנו"ן שורש, וטעמו כמו נאקה, ברעש גדול:
ושמלה מגוללה בדמים. וכל אחד שוכב חלל ושמלתו מגוללה בדמיו או טעמו השמלה שהיתה מגוללה בדמי חללים שהרג, והנה היתי' לשרפה, והטעם על מיתת חיל סנחריב ביד המלאך כנשרפים (ישעיהו ל"ז ל"ו):

פסוק ה

כי. כל זה בזכות הילד שיולד לנו, וידענו כי בבא סנחריב היה חזקיהו בן שלשים ותשע שנה לכן קראו ילד בעת נבואת הנביא, יש אומרים כי פלא יועץ אל גבור אבי עד הן שמות השם ושם הילד שר שלום, והנכון בעיני כי כל אלה שמו' הילד, פלא שהשם עשה פלא בימיו, יועץ כן היה חזקיה ויועץ המלך (דברי הימים ב' ל' ב'), אל גבור שהיה תקיף, אבי עד שנמשכה מלכות בית דוד בעבורו, ועד כמו שוכן עד (ישעיהו נ"ח ט"ו), שר שלום שהיה שלום בימיו וכן כתוב (דברי הימים ב' ל"ב כ"ב):

פסוק ו

למרבה. דרך דרש הסופרי' כי המ"ם סגור בתוך המלה והיה ראוי להיותו בסוף, רמז לאות השמש ששב הצל לאחור, יתכן היות מרבה שם כמו מעשה, או פועל מהבנין הכבד הנוסף:
במשפט. וכן כתוב [שם]:

פסוק ז

דבר. דבר נבואה או גזירה:
ונפל. הטעם כפול כמשפט:

פסוק ח

וידעו, אפרים. הם עשרת השבטים:

פסוק ט

לבנים. דרך משל אם אשור הרע לנו עוד נשוב כקדמותינו וטובים מאשר היינו:

שקמים. כדמו' תאנים רעים:

פסוק י

וישגב. צרי רצין. הם אשור:

אויביו. שב אל השם, והם ארם או ישראל:

פסוק יא

והנה ארם שהם מזרח לישראל ישובו להרע לישראל עם מלכי אשור:

מאחור. שהם במערב ארץ ישראל:

פסוק יב

והעם. על ישראל:

המכהו. הוא השם שהוא המכ' באמת ובאו סימנים שנים, כמו בתוך האהלי (יהושע ז' כ"א):

פסוק יג

ויכרת וגו'. הטעם לא שב העם, כי אין מורה להם הדרך הישרה:

כפה. הוא השרש, וככה וכפתו לא רעננה (איוב ט"ו ל"ב):

ואגמון. כמו הלכוף כאגמון ראשו (ישעיהו נ"ח ה'), והוא צמח נראה וידוע:

פסוק יד

זקן. והנה פירש כי הראש משל לזקן, וכן הכפה, והזנב והאגמון משל לנביא השקר:

פסוק טו

ויהיו וגו'. אל"ף מאשרי תחת יו"ד, והפך זה תתיימרו (ישעיהו ס"א ו'), וכן אל"ף ומאשריו:

פסוק טז

על כן. ישמח השם, כדרך לשון אדם כי בהיות הנעשים בטוב ישמחו עושיהם:

חנף. הוא ברו טוב ותוכו רע:

פסוק יז

כי וגו'. דמה הרשע לאש שיאכל המבער, והשמיד והשית הם הרשעים:

ויתאבכו. מלה זרה כמו התרוממו:

פסוק יח

בעברת. נעתם, בלשון קדר כמו חשך גם זה דבק בעבור העשן הנזכר למעלה, ור' משה הכהן אמר שהוא כמו יועם זהב (איכה ד' א') והתי"ו מבנין התפעל, וזאת טעות גדולה:

פסוק יט

ויגזר. דרך משל בעבור מלחמות שיעשו ביניהם והן אחים, כאילו הם גוף אחד:

פסוק כ
מנשה. זה פירוש הפסוק שהוא מלמעלה, והנה מנשה ילחם עם אפרים ושניהם על יהודה:

פרק י

פסוק א
הוי החוקקים. הוי כמו קריאה לשופטים ולדיינים וסופריהם:
ומכתבי'. פועל יוצא לשני' פעולים, מהבנין הכבד הדגוש ויהיה עמל דבוק עם כתבו:

פסוק ב
להטות. יצוו לסופרי' שיכתבו ספרי שקר על היתומים, והאלמנות והדלי' שאין להן כח ואפילו לדבר:

פסוק ג
ומה וגו'. הטעם כל זה עתיהם, והנה מה תעשו ביו' שיפקוד השם עונותיכ':
כבודכם. הוא ההמון:

פסוק ד
בלתי וגו'. הטעם כל זה עשיתם, לא ימלט רק מי שיכרע תחת אסיר ויפיל עצמו תחת הרוגים כאילו הוא הרוג כמוהם:

פסוק ה
הוי אשור. הוא דרך קריאה:
שבט אפי. שהוכחתי בו רבים:
[**ומטה וגו**']. והמטה שהוא ביד בני אשור הוא זעמי:

פסוק ו
בגוי. ועל עם עברתי, שיש לי עברה עליה [צ"ל עליו]:

פסוק ז
והוא. ידמה, כמו כאשר דמיתי (במדבר ל"ג נ"ו), והוא מגזרת דמיון, והטעם לא יחשב כי להוכיח שלחתיו, רק אין לו מחשבה כי אם לעקור את הכל:

פסוק ח
כי יאמר. בלבו הנה שבו שרי, שהיו בתחלה שרים, הגם מלכים הם על גוים:

פסוק ט

הלא ככרכמיש כלנו. כמו ואכד כלנה (בראשית י' י'), והם שמות מקומות נקראו על שם הבונים כמו מצרים (בראשית י' ו'):

פסוק י

כאשר עשיתי [צ"ל **מצאה ידי**] **לממלכת**. עובדי ע"ז:

מירושלם. מסביבות ירושלם והם ערי יהודה הבצורות שתפש:

פסוק יא

הלא וגו'. זאת הנבואה היא על סנחריב כשר יבא להלחם על ירושלם:

פסוק יב

והיה כי יבצע. ישלים וכמוהו ידיו תבצענה (זכריה ד' ט'):

את כל מעשהו. להביא חיל סנחריב אל ציון:

על פרי. כמו פרי מחשבתו [צ"ל מחשבתם] (ירמי' ו' י"ט):

פסוק יג

כי. עשיתי, גבורה:

נבונותי. מהשניים הנראים מבנין נפעל:

ואסיר. עתיד והטעם על זמן עומד כמו יעשו עגל בחורב (תהלים ק"ו י"ט):

ועתידותיהם שושיתי. מגזרת ועתדה בשדה לך (משלי כ"ד כ"ז), הממון שיזמן האדם שימציאנו לעתיד מימיו:

ואוריד כאביר. ואם הוא באל"ף הוא נוסף, והטעם אוריד היושבים בארמון כביר, ויאמר ר' משה ההן כי האל"ף עיקר, כמו אביר הרועים (שמואל א' כ"א ח'), והטעם כגבור:

פסוק יד

ותמצא. לחיל, ממון כמו את החיל הזה (דברים ח' י"ז):

נודד כנף. פועל יוצא, והנה הכנף פעול, בעבור שהמשילם לבצים והאפרוחים יולדו מהם:

פסוק טו

היתפאר הגרזן. כלי הברזל שיחתך בו והוא מגזרת נגזרתי [צ"ל נגרזתי] (תהלים ל"א כ"ב) והנה הטעם כי השם המשילו, ואין למשור רע כי אם וישר במגר' (דברי הימים א' כ' ג'), והוא מפעלי הכפל, על משקל מעוז (ישעיהו כ"ה ד'):

ומשל אחר כהניף שבט ואת מרימיו, והטעם כהנפת השבט ותנופת מרימיו, כי עיקר התנופה למרימיו כהרים מטה, ההרמה למרימים לא לעץ:

פסוק טז
לכן וגו'. טעם במשמניו מיתת גדולי אשור כי כן כתוב:
יקד. כמו ויט שמים וירד:
יקוד. על משקל כפור (תהלים קמ"ז י"ז):

פסוק יז
והיה אור ישראל. הוא השם, והטעם על המלאך שהמכחיד [צ"ל שהכחיד או המכחיד] המחנה:
שיתו ושמירו. הרשעים:

פסוק יח
וכבוד יערו וכרמלו. משל שהיו רבים כאילני היער והכרמל:
מנפש ועד בשר יכלה. שהכחידם כדמות שרפה:
כמסוס. שם כמו יקוד ואיננו סמוך:
וטעם **נוסס**. שיהיה זה הדבר נראה כנס:

פסוק יט
ושאר. שלא ימלטו כי אם מעטים עד שיוכל לכותבם נער שאין לו רגילו' בחשבון:

פסוק כ
והיה. על מכהו, הוא אשור, וזה לאות כי רבי' מיהודה קשרו:

פסוק כא
שאר ישוב. הוא שם בן הנביא, והנה פירש כי טעם שאר ישוב על שאר יעקב והוא יהודה, גם ישוב משרת עצמו ואחר עמו, כמו מתן בסתר יכפה אף (משלי כ"א י"ד), והנה הוא כן, שאר יעקב ישוב אל אל גבור:
וטעם **גבור** בעבור שהוא יוכל להושיעם:

פסוק כב
כי וגו'. הטעם אף על פי שיהיו ישראל רבים בימים ההם כחול הים, לא ישאר מהם רק מי שישוב לשם, כי כליון חרוץ גזור מהשם, כמו אתה חרצת (מלכים א' כ' מ'), יבוא כנחל שוטף בצדק:

פסוק כג
כי. ונחרצה, גזרה נגזרת מאת השם, כמו אתה חרצת:

פסוק כד
לכן. יושב ציון, בעבור שנתפשו כל ערי יהודה:

יככה. במחשבתו:

בדרך מצרים. כי משם עבר:

פסוק כה

כי. מעט מזער, בימים, ויכלה זעמי ואפי בהם על רוב שהשחיתו, ויש מפרש תבליתם מן אחרי בלותי (בראשית י"ח י"ב), על משקל תכליתם [צ"ל תכלית] (תהלים קל"ט כ"ב):

פסוק כו

ועורר וגו'. וכמכת מטהו על הים בשוב המי' על מצרים:

ונשאו. רמז לסנחריב בשובו בבושת:

פסוק כז

והיה. יסור סבלו, של מלך אשור:

וכ"ף **צוארך** שב ליהודה:

וחבל. כמו השחתה, וכן וחבל את מעשה ידיך (קהלת ה' ה'), וטעמו וישחת העול כאשר יושם שמן בצואר, והטעם שיתגבר יהודה:

פסוק כח

בא וגו'. הזכיר מסעי מלך אשור בבואו אל ציון:

יפקיד כליו. עם קצת מחנהו לבא אל ציון במהרה:

פסוק כט

עברו מעברה. הנהר או שם מקום:

לנו. מגזרת ללון (בראשית כ"ד כ"ג):

פסוק ל

צהלי. הצהלה הרמת קול, וכן צהלת הסוס:

בת גלים. שם מדינה, ויתכן היות בת כמו בת ציון:

פסוק לא

נדדה. הגבים, שם מקום, או בורות מתרגום ארמית:

העיזו. הבריחו נפשם או אחרים מישראל, כי הוא פועל יוצא [כמו] שלח העז (שמות ט' י"ט):

פסוק לב

עוד. יבוא היום שיעמוד בנוב:

פסוק לג

הנה. מסעף, יכרית הסעיפים, כמו לא תפאר אחריך (דברים כ"ד כ') ושרשך מארץ חיים (תהלים נ"ב ז'):

פארה. כמו סעיף וככה ותשלח פארות (יחזקאל י"ז ו'):

במערצה. בגבורה, מגזרת עריץ:

ורמי הקומה. בעבור כי השרים נכחדו:

פסוק לד

ונקף. לשון הכרתה:

סבכי היער. האילנים המסובכים:

בברזל. משל למלאך:

[**והלבנון באדיר יפול**]. והשרים הדומים לאילני הלבנון יפלו בברזל אדיר, והנה 'בברזל' מושך עצמו ואחר עמו:

פרק יא

פסוק א

ויצא וגו'. רובי המפרשים אמרו כי זה המשיח, והטעם שימות מחנה אשור הצר על ירושלם, ועוד יבא עת גאולת ירושלם השלימה, ולפי דעת רבי משה הכהן שעל חזקיהו רמז, כי הוא דבק עם הפרשה:

חוטר. מגזרת תרגום מטה:

גזע. כמו זרע:

ונצר כמו סעיף, כנצר נתעב (ישעיהו י"ד י"ט):

וטעם **ויצא**. כי קטן היה כאשר היה [צ"ל היתה] זאת הנבואה:

פסוק ב

ונחה. על משקל ושבה אל בית אביה (ויקרא כ"ב י"ג), מהשניים הנראים:

והנה פרש כי רוח יי היא רוח חכמה ובינה, וכן כתוב על יהושע בתורה (דברים ל"ד י"ט):

וגבורה. כי גבור היה חזקיה, כי כן כתוב (דברי הימים ב' ל"ב ה'):

פסוק ג

והריחו. פעמים תטעה הרגשת האוזן שתשמע ואין קול, גם העין תטעה שירא' לה הנח שהוא נע, רק הרגשת הריח לא תטעה, והריחו, כאילו יריח הדבר ביראת השם שיש לו, לא ישפוט כאשר יראה לעיניו, ולא כאשר ישמע, כי יתכן להיות עדות העדים שקר:

ואלה התוכחות והמשפטים הם כמשפט המלוכה:

פסוק ד
ושפט בצדק דלים. כמשפטי התורה שלא יהדר פני דל (שמות כ"ג ג'):
והוכיח ביושר. לטובים:
והכה ארץ. בפיו כאילו הוא שבט לרשעים:

פסוק ה
והיה וגו'. והנה הצדק לא יסור ממנו כל ימיו בכל מעשיו:

פסוק ו
וגר זאב וגו'. דרך משל מהשלום שיהיה בימיו:
ומריא. פירשתיו (ישעיהו א' י"א) שהוא מין ממיני השור וחלבו אסור:

פסוק ז
ופרה. היא גדולה כי העגל קטן ויש אומרים כי הנקבה חזקה מהזכר:
יאכל תבן. כאילו יסור מנהג תולדתו ולא יזיק לטרוף:

פסוק ח
ושעשע. לעולם תמצא בטעם הזה כפולה:
חור. הפה או האף:
מאורת. העין שהיא בעלת האור:
יתכן היות ה"א **הדה** תחת י"וד ידו אליה (ירמיה נ' י"ד), והטעם ישלח ידו, או אין לה אחות:

פסוק ט
לא ירעו. על הפתן ועל הצפעוני, כאילו כל ארץ ישראל מלאה דעת יי, כי ידוע הוא כי יודע השם לא ישחית לעולם רק יבנה ויתקן:
כמים. תחסר מלת אשר, וכן הוא, כי הדעות תרבינה כמו אשר יכסו המים [צ"ל המים אשר יכסו] על ים, שלא יפסיקו רק תוספנה:

פסוק י
והיה וגו'. אם על המשיח, שכל העולם כלו תחת רשותו, ועל דעת ר' משה הכהן הנזכר על אות השמש, כי כן כתוב לדרוש המופת (דברי הימים ב' ל"ב ל"א):
והיתה מנוחתו כבוד. בכבוד וכן הנמצא בית יי (מלכים ב' י"ח ט"ז):

פסוק יא
והיה. שנית, כנגד גאולת מצרים, והנה לאות כי על ימי המשיח ידבר, כי גאולת בית שני לא היתה גאולה שלימה, כי כל השבטים גם כל יהודה לא שבו אל ארצם, והמפרש

על חזקיהו שהתקבצו למלכותו כאשר ראו כי נמלטה ירושלם ומת סנחריב אחרי מות רובי [צ"ל רוב] מחנהו:

פסוק יב

ונשא. כאילו השם ישא נס לכל הגוים שיראוהו ישראל וישובו אל ארצם:

והנה **ישראל** עשרת השבטים, גם הזכיר יהודה:

פסוק יג

וסרה. שלא יקנא אפרים בעבור שהמשיח הוא ממשפחת יהודה, ואם חזקיהו בעבור עמוד מלכותו:

וצוררי יהודה. שונאיהם. ואם על חזקיהו על ארם, והנה לא יצור את אפרים להשיב להם גמולם בימי פקח:

פסוק יד

ועפו. יש אומר כמו מגילה עפה (זכריה ה' א') פרושה, ורבי משה הכהן אמר כי אין רע לו, והטעם כמו ינוחו ויחסר מקום ארץ:

ימה. שהם מערב ארץ ישראל:

בני קדם. הם ארמים:

משלוח ידם. שישלחו ידם לבוזזם:

ובני עמון משמעתם. יסורו אל משמעתם:

פסוק טו

והחרים. יכרית, כמו וכל חרם (ויקרא כ"ז כ"ט), שיעברו בו ישראל ביבשה ולא יעכבם הים שישובו מהרה:

בעים. אין לו אח, והמ"ם שורש, וטעמו כמו בכח, והמפרשים אותו מגזרת אם תבעיון בעיו (ישעיהו כ"א י"ב) לא ידעו הדקדוק:

הנהר. הוא היאר:

והדריך. פועל יוצא לב' פעולים:

פסוק טז

והיתה. והנה פירש טעם החרם והמכה:

כאשר היתה וגו'. רמז לבקיעת ים סוף:

פרק יב

פסוק א
ואמרת. התי"ו לנוכח ישראל, הם השבים אל ארצם:
כי אנפת בי. אע"פי שאנפת בי, כמו רפאה נפשי כי חטאתי לך (תהלים מ"א ה'):

פסוק ב
הנה וגו'. שאחר שעמי אל ישועתי **אבטח** אשכון בטח:
[יה]. פרוש חצי השם בספר תהלו' (תהלים ס"ח ה') **וזמרת**. מפו' בתורה (שמות ט"ו ב'):

פסוק ג
ושאבתם מים. משל שיתענגו כצמא בשואבו מים:

פסוק ד
ואמרתם. זה לזה:
קראו. קול גדול בשמו:
עלילותיו. מעשיו:

פסוק ה
זמרו. מזמרת הארץ (בראשית מ"ג י"א), הטעם תנו זמרה מדבר משובח לשם:
מודעת. פעול מהבנין הכבד הנוסף:
כי גאות. לשון נקבה והתי"ו לעדה:

פסוק ו
צהלי. דין הוא שתגביהי קולך בת ציון כי השכינה בקרבך:

פרק יג

פסוק א
משא בבל. הזכיר מפולת בבל אחר מפולת אשור כי בבל השחית אשור:

פסוק ב
על הר נשפה. יש אומרים מגזרת נשף (ישעיהו ה' י"א) כמו שחרות והנכון שהוא מגזרת שפיים (מ"א י"ח) והנו"ן לבנין נפעל, וטעמו גבוה, או אין לו אח:
להם. לבאים על בבל להלחם עליה:
ויבאו. ומיד יבואו ויכנסו למדינה כי יתפשוה:

פסוק ג
אני. דברי השם:

למקודשי. הם המזומנים:
עליזי. שהם שמחים להראות גבורתי, או ששמחתם בגבורה ששמתי בהם:

פסוק ד

קול. מנהג תולדת ההר כאשר ידבר איש להשיב הקול, וזה הוא טעם קול המון, מגזרת הומה (מלכים א' א' מ"א) והנה פירש למה זה הקול שאון [צ"ל קול השאון] בממלכות גוים, כי מלך פרס שהוא כורש ומלך מדי שהוא דריוש, שניהם התחברו על בבל וזה מפורש בספר דניאל (דניאל ה' כ"ח):
מפקד. ישים פקידים או מפקדים והוא פועל יוצא לשנים פעולים:

פסוק ה

באים. כי מפאה עילם באו כאילו הם מקצה השמים, רמז למרחוק:
יי. והנה באו גזירות השם 'וכלי זעמו' שהם פרס ומדי:

פסוק ו

הלילו. כשוד משדי יבא, כי זה השוד בא מהשם ומי יוכל לבטלו, ויש אומרים כי שדי כגבור שודד, והראשון הוא הנכון:

פסוק ז

על כן כל ידים. מאנשי בבל:

פסוק ח

ונבהלו. פני להבים פניהם, כמו שרופים מרוב הצער, ויש אומרים כי להבים גוי ככושים:

פסוק ט

הנה [אכזרי]. י"וד אכזרי נוסף כי"וד פנימי (מלכים א' ו' כ"ז):
לשום. ארץ כשדים:

פסוק י

כי. **וכסיליהם**. יש אומרים כי כסיל הוא הכוכב שהוא קרוב מהסדן הדרומי שימותו הגמלים אם יראוהו, ולפי דעתי שהוא לב עקרב, ויתכן להיות הכסילים מגזרת הכסלים (ויקרא ג' ד') שהם קרובים אל הסדנים, ויאמר רבי יונה כי כסיל הוא אחד וחבר כוכבים אחרים אליו וכמוהו בתי השן (עמוס ג' ט"ו):
יהלו. כמו יחלו (שופטים כ' ל"א), מהפעלים של הכפל והנה הוא פועל יוצא, וככה בהלו נרו (איוב כ"ט ג') גם כן יגיה, והעד יגיה חשכי (תהלים י"ח כ"ט):

פסוק יא
ופקדתי על תבל רעה. כי ממלכות רבות תפש כורש, וכן אמר כל ממלכות הארץ נתן לי יי [עזריה א' ב']:

פסוק יב
אוקיר. פועל יוצא מהבנין הכבד הנוסף וכן הוקר רגלך (משלי כ"ה י"ז):
וטעם **אנוש**. הזכרים שימותו במלחמה:

פסוק יג
על. **שמים ארגיז**. דרך משל שלא ימצא הבורח מנוחה:

פסוק יד
והיה. המון כשדים:
כצבי מדח. שידיחו אותו הרודפים והוא פעול מהבנין הכבד הנוסף על משקל מוקטר [מלאכי א' י"א] מוגש [שם] מוצב ארצה (בראשית כ"ח י"ב):

פסוק טו
כל. ידקר, שלא יחמול עליו:
וכל הנספה. שם התאר מבנין נפעל:

פסוק טז
ועולליהם. **תשגלנה**. כנוי לשכיבה ויקרא תשכבנה דרך כבוד:

פסוק יז
הנני וגו'. הזכיר מדי כי הם יותר אכזרים:
לא יחשובו. למאומה רק יהרגו:

פסוק יח
וקשתות. תרטשנה, תבקענה:

פסוק יט
והיתה בבל. שהיתה צבי ממלכות, וכמוהו הבית הזה יהיה עליון (מלכים א' ט' ח'), אשר יהיה:

פסוק כ
לא תשב. והטעם לא תהיה נושבת:
יהל. חסר אל"ף כמו שקר מזין (משלי י"ז ד'):
ערבי. הם בני קדר, וכן מלכי הערב (ירמיה כ"ה כ"ד) משא בערב (ישעיהו כ"א ג'), והטעם כי אפילו ערבי שמנהגם להתנודד ממקום לא יתקעו בה אהליהם:

פסוק כא
ורבצו. **ציים**. הם חיות דרות בארץ צייה:
אוחים. אין אח לו, והם חיות שישתומם כל רואם:
בנות יענה. ידועות והם עופות:
ושעירים. כדמות שדים, והם שעירים ברים:
ויתכן היות אוחים עופות והוא הנכון:

פסוק כב
וענה איים. לשון רבים מן האיה (ויקרא י"א י"ד):
וענה. טעמו נגון או דירה מגזרת מעון (תהלים כ"ו ח'):
באלמנותיו. יש אומר כי פירושו כמו בארמנותיו, כמו וידע אלמנותיו (יחזקאל י"ט ז') ולא יתכן שיתחלף אות באות לבד מאותיות אה"וי, וכן פירושו וענה שם כל אחד מהאיים עם אלמנותיו:
ותנים. כמו אח הייתי לתנים (איוב ל' כ"ט):

פרק יד

פסוק א
כי. כאשר נלכדה בבל אז שלח כורש לגולה [צ"ל הגולה]:
ונספחו. יתחברו כמו ספחני נא (שמואל א' ב' ל"ו):

פסוק ב
ולקחום. הטעם כאשר יראו העמים שכורש יכבד לישראל יבקשו להיותם [צ"ל להיות] עבדים לישראל:

פסוק ג
והיה. כ"ף **מעצבך** עם יהודה ידבר. **מעצבך** בגוף **ומרגזך** בלב:

פסוק ד
ונשאת. **מדהבה**. תרגום זהב, וכן בלשון קדר והטעם זהב המם:

פסוק ה
שבר. **מטה רשעים**, רמז למלכות, וכן **שבט**, כי המלך כרועה והעם כצאן:

פסוק ו
מכה. מכת, סמוך ויחסר יד, וכמוהו השותים במזרקי יין (עמוס ו' ו'):

מורדף. פעולן מהבנין הכבד הנוסף, וטעם מורדף רודה במורדף בלי חשך, ויתכן היות מורדף פעול בטעם:

פסוק ז

נחה. במות מלך בבל:

פצחו. בלשון קדר דבר צחות:

פסוק ח

גם וגו'. הטעם שהיה מצוה לכרות הברושים והארזים לבנות מצור וסוללה:

פסוק ט

שאול. לשון זכר ונקבה והנה רגזה גם עורר:

רפאים. הם המתים ויתכן היות האל"ף תחת ה"א רפה:

עתודי ארץ. הם המלכים כטעם או תיש (משלי ל' ל"א):

הקים מכסאותם. היו קמים כאילו היו חיים ויתכן היות מנהג הבבליים לשום כסאות בקברי המלכים:

פסוק י

כלם. אילו יכלו לדבר היו אומרים כן:

חלית. מגזרת מחלה (שמות ט"ו כ"ו):

פסוק יא

הורד. **יצע**. יתכן היותו פועל עבר כמו אשר ילד לו (בראשית ל"ה כ"ו), ויתכן היותו עתיד תחת עבר, ובא על דרך לשון זכר כמו ולקח מהם קללה (ירמיה כ"ט כ"ב) והיא דרך צחות, וככה בלשון קדר, וכן ומכסך, והוא פועל:

פסוק יב

איך. **הילל**. הקרוב אל הדעת שהוא כוכב נוגה, והעד בן שחר, שהוא נראה קרוב מעלות השחר בימים ידועים, ואין בכוכבים ובצבא השמים כולו כוכב מאיר למראה העין כמוהו, על כן נקרא הילל, מגזרת לא יהלו אורם (ישעיהו י"ג י'):

חולש. כמו ויחלש יהושע (שמות י"ג י"ז), ויש אומר מפיל גורלות כטעם קלקל בחצים (יחזקאל כ"א כ"ו):

פסוק יג

ואתה. **השמים אעלה**. רמז לגבהות הלב:

ואשב בהר מועד. הוא הר ציון ונקרא כן שהוא מועד השם, כמו שרפו כל מועדי אל (תהלים ע"ד ח'), והעד ירכתי צפון (תהלים מ"ח ג'), כי כן היתה ציון:

פסוק יד

אעלה. זה הפסוק דבק בבא אחריו, אתה אמרת אעלה על במתי עב:

אדמה. מבנין התפעל והתי"ו מבולע, והעד דגשות המ"ם:

פסוק טז

ראיך. ישגיחו, כמו יביטו:

יתבוננו. שילמדו בינה בעבורך:

פסוק יז

שם תבל. מקום היישוב ולעולם זאת המלה בלשון נקבה רק במקום הזה, ויש אומרים כי וי"ו ועריו שב אל מדבר, או כי הר ערי עצמו:

לא פתח. בית מאסרם:

פסוק יח

כל. איש בביתו, בבית שהכין לעצמו והוא הקבר וכן אל בית עולמו (קהלת י"ב ה'):

פסוק יט

ואתה. הקדמונים אמרו כי אחרי מות נבוכדנצר נסחב מקברו, כי היו אומרים אנשי ממלכתו שמא לא מת ועוד ישוב כאשר שב בראשונה. גם זה נכון, והאמת כי זה הפסוק על נבוכדנצר הוא, כי הוא תחלת מלכות בבל על ישראל, והעד הכינו לבניו מטבח:

כנצר. סעיף:

מטועני חרב. בלשון קדר כמו מדוקרים, ויש אומר מגזרת טענו (בראשית מ"ה י"ז) בדרך רחוקה, כמו מלאים:

מובס. פעול מהשניים הנראים:

פסוק כ

לא תחד. חסר אל"ף השורש כמו אוהבי אהב (משלי ח' י"ז), ורבי יהודה המדקדק אומר שהוא חסר יו"ד מגזרת יחד:

כי ארצך שחת. אפילו ארצך שחת ואף כי ארצות אחרות, והנה פירושו ועריו הרס:

פסוק כא

הכינו לבניו. בלשצר וכל ביתו:

בעון אבותם. אויל מרודך אביו ונבוכדנצר אבי אביו:

ערים. אויבי' כמו ויהי עריך (שמואל א' כ"ח ט"ז), והטעם כי יעורר שנאה בכל העולם והנה הטעם ומלאו שלא ימלאו, וי"א אחר שלא ירשו הם הארץ יתיישב העולם:

פסוק כב
וקמתי. שם הוא עצם, ושאר הוא כמו שאר בשרו (ויקרא י"ח ו') והוא האב, ונין בן, ונכד בן הבן:

פסוק כג
ושמתיה. **קפוד**. ידוע יש אומרים שהוא מגזרת קפדתי כאורג חיי (ישעיהו ל"ח י"ב), בעבור הקפידו:
וטאטאתיה. כל המפרשים אמרו כי אין למלה הזאת אחות, והטעם העץ שיסירו בו הדומן:

פסוק כד
נשבע. שבועת השם היא הגזרה שנגזרה:
דמיתי. חשבתי והטעם כל מה שחשבתי בכל מה שעבר כן היה וכן יהיה לעתיד:

פסוק כה
לשבור. כאשר חשבתי לשבור אשור בארצי שהיא ירושלם, כי שם הכבוד:
וסר מעליהם. מארצי והרי:

פסוק כו
זאת. כן תהיה זאת העצה שיעצתי על בבל:
על כל הגוים. על אשור ובבל בעתם:

פסוק כז
כי. אחר שהשם גזר מי יוכל להפר:

פסוק כח
בשנת. **המשא**. הנבואה או משל בדרך נבואה, והעד כי משורש נחש:

פסוק כט
אל. **צפע**. הוא צפעוני והוא קשה מהנחש, והטעם כי חזקיה יהיה גבור מאביו והוא יזיק פלשתים כי כן כתוב במלכים, הוא הכה את עזה ואת גבולה ממגדל נוצרים ועד עיר מבצר (מלכים ב' י"ח ח'):
והפרי שיתן **שרף מעופף**, והמעופף הוא קשה בשרפים:

פסוק ל
ורעו בכורי דלים. הם ישראל שהתדלדלו קודם כל אומה והטעם כי יהיה לישראל שובע וישכנו לבטח, ואת פלשת להפך:
שרשך. האבות:

ואחריתך. הם הבנים וכן לא לאחריתו (דניאל י"א י"ד):

פסוק לא

הלילי. הטעם שירימו קול בפרהסיא:

כי מצפון עשן בא. הוא מלך אשור והנכון שהוא נבוכדנצר והעד כי יי יסד ציון:

ואין בודד. מגזרת בדד:

במועדיו. בארמוניו בא העשן ולא יכול אדם לשבת אפילו לבדו בביתו:

פסוק לב

ומה יענה. כל מלאך ממלאכי כל גוי, זה יענה, כי יי יסד ציון, ולא יוכל מלך אשור לה. וטעם **ומה יענה**. שישאלו הגוים מה היה לירושלם, וכן יענה [צ"ל יענו] המלאכים לשולחיהם:

פרק טו

פסוק א

משא. בליל, סמוך והטעם בליל כך מהשבוע:

שודד ער מואב. והנה הוא חסר בי"ת במואב:

נדמה. נכרת כמו ודמיתי אמך (הושע ד' ה'):

קיר מואב. מדינה כמו וארם מקיר (עמוס ט' ז'):

פסוק ב

עלה. הטעם עלה יושב [הבית]:

הבית. שם מדינה:

הבמות. לע"ז:

בכל ראשיו. של מואב:

כל זקן גדועה. שם כמו וחבולתו חוב (יחזקאל י"ח ז'):

ובי"ת **בראשיו** ימשך אחר עמו כמ"ם מאל אביך (בראשית מ"ט כ"ה):

פסוק ג

בחוצותיו. בחוצות מואב:

על גגותיה. רמז למדינה:

ייליל. כמו ייטיב (איוב כ"ב כ"א), והנה העתיד בבנין הפעיל נע, והם זרות:

פסוק ד

ותזעק. **נפש** של מואב **ירעה לו** והנכון שכל אחד יזעק ויאמר:

פסוק ה
לבי למואב. בעבור מואב:
בריחיה. בריחי המדינה צועקים כמו הילילי שער (ישעיהו י"ד ל"א), או בריחיה הובאו אל מצרים, כי משם בא מלך אשור, או צוער של סדום, ויהיה 'עגלת שלישיה' שיש לה גם שנים, תואר צוער, ויתכן היות בריחיה שם התואר כטעם בורחיה, אך ברוחיה לא יתכן לאמרו כי איך יהיה פעול לפועל עומד:
יעוערו. העי"ן השני כפול והטעם כמו עוררו, והיא מלה זרה:

פסוק ו
כי. נמרים, שם מקום:
משמות. שם, ואילו היה פועלות מהכפולים [היה] תחת השי"ן חירק:

פסוק ז
יתרה. שם, ממון:
עשה. קנה כמו עשה לי את החיל הזה (דברים י"ח י"ז):
ופקדתם. מגזרת פקדון (ויקרא ה' כ"ג), והנה הממון ישאום אל ערבי הנחל, והנכון שממונם ישאוהו על הנחל הידוע בארצם שהוא על ערבים, והטעם שיוליכו ממונם למקום אחר אולי ישאר להם:

פסוק ח
כי. עד, מושך אחר, וכן הוא ועד באר אלים:

פסוק ט
כי. מלאו דם, חללי מואב:
נוספות. הטעם רעות נוספות, וכן עשיר יענה עזות (משלי מ' כ"ג), והטעם מלות:
כי אשית. מושך גם אחר וכן הוא אשית לפליטת מואב אריה והוא מלך אשור:

פרק טז

פסוק א
שלחו כר. מין ממיני הגמל שירוץ מגזרת הכרי והרצים (מלכים ב' י"א י"ט), ויש אומרים כי מושל ארץ תואר הכר בעבור שפסיעתו בארץ גדולה מכל פסע, והנכון להיות כר סמוך כי לא ימצא רק אצל המושלים:

פסוק ב
והיה. מואב כעוף נודד:

בנות מואב. הם הכפרים כמו וילכדו בנותיה (במדבר כ"א ל"ב):

פסוק ג

הביאי. דברי הנביא למואב, קודם שתבא לך זאת הצרה הביאי לנפשך עצה:
פלילה. שם על משקל בכח האכילה (מלכים א' י"ט ח') מגזרת פלילים (דברים ל"ב ל"א):
צלך. שתסתירי ישראל בברחם אליך נדחים, ממקומם:
נודד. אליך, אל תגלי:

פסוק ד

יגורו. נדחי, דברי הנביא או השם בעבור כבוד ישראל:
מפני שודד. ששדד שומרון והוא מלך אשור:
כי וגו'. עוד יבוא עת שיאבד זה הנוגש ויכלה השוד:
המץ. תואר השם והוא יוצא, למען תמוצו (ישעיהו ס"ו י"א) כמותו:
תמו. מחנות **רומס** הוא מלך אשור:

פסוק ה

והוכן [**בחסד**]. בעבור החסד:
כסא. המלוכה:
באהל דוד. היא ירושלם:
שופט. זה חזקיהו:
ומהיר צדק. תאר השם מגזרת מהרה:

פסוק ו

שמענו. ידבר הנביא על לשון ישראל או הגוים:
גא. חסר ה"א והיא מלה זרה::
לא כן בדיו. לא יהיה כן בדיו כמו ותעש בדים (יחזקאל י"ז ו'), ויש אומרים מחשבותיו, ולא כן כמו כן בנות צלפחד ובדיו כמו בדיך מתים יחרישו (איוב י"א ג'):

פסוק ז

לכן. **לאשישי**. יש אומרים ליסודי, והטעם שיהגו והם נאים כאשר יספרו מעלת אשישי קיר חרשת, וכן בתרגום ארמית ואושיא יחיטו (עזרא ד' י"ג), והנכון בעיני שהוא כמו אשישי ענבי' והעד גפן שבמה, והטעם שתהגו ואתם נכאים כאשר תזכרו ימי השמחה הפך היללה:

פסוק ח

כי שדמות. כמו ומשדמות עמורה (דברים ל"ב ל"ב) כמו גפנים:

אמלל. כל אחד:
בעלי גוי'. כמו אדני יוסף (בראשית ל"ט כ'), כ סף ישיב לבעליו (שמות כ"ד ל"ד), והם מלכי אשור:
הלמו שרוקיה. הכו כמו והלמה סיסרא (שופטים ה' כ"ו):
עד יעזר נגעו. כל כך היו רחבים:
תעו מדבר. שרחבו עד מקום שאין שם ישוב:
שלוחותיה. אילניה כמו שלחיך פרדס רימונים (שיר השירים ד' י"ג):
נטשו. כמו והנם נטושי' (שמואל א' ל' ט"ו), פרושים:

פסוק ט

על כן אבכה. יאמר כל א' וא' ממואב:
גפן שבמ'. שם מקום ויחסר על:
אריוך. מלה זרה כי היו"ד תחת הוי"ו והוי"ו תחת ה"א נח והיא מלה זרה, והכ"ף לנוכח חשבון, והיא מדינת מואב הגדולה:
על קיצך. פרי הקיץ:
הידד. זאת המלה ידברו בה הרומסים והדורכים והנה ישחת הפרי והקציר בעודנו רטוב:

פסוק י

ונאסף. יאסף הגיל אל אחרים מהם, והטעם יסור מהם:
הכרמל כי גם למואב חלק בו:
ירועע. מגזרת תרועה (ויקרא כ"ג כ"ד) מהפעלים השניים כפולי האות האחרון:
הידד. ביקב להוציא היין לשבח, הפך הקיץ והקציר:

פסוק יא

על כן מעי. איננו דברי הנביא רק ידבר על לשון איש מואב:

פסוק יב

והיה כי נראה כי נלאה מואב. עלה על הבמה לע"ז, או נלאה על הבמה כטעם ולא יוכל, והוא הנכון:

פסוק יג

זה. אשר דבר יי, דברו היא גזרה שגזר, כמלך שיאמר למשרתיו עשו כן על דרך משל להבין השומעי':

פסוק יד
ועתה דבר וגו'. השם גלה זה הסוד כי שלש שנים נשארו, והטעם [צ"ל וטעם] כשני שכיר שכל יום יבשר נפשו מתי יגיע הקץ כן הנביא היה שמח בגעת קץ אידם:
ונקלה. כבודו שהוא המון רב וישאר מעט מזער:
לא כביר. לא עם גדול במספר [כמו] ידוע כבירים, (איוב ל"ד כ"ד) או טעמו לא ישאר מהם אדם גדול כמו הן אל כביר [שם ל"ו ה']:

פרק יז

פסוק א
משא דמשק. **מוסר**. מגזרת הסיר (ישעיהו י"ח ה'):
מעיר. מהיותה עיר, ואם הוא לשון זכר, והנכון שהוא על עם דמשק והעד והיתה:
מעי. כמו לעיים (תהלים ע"ט א') והמ"ם נוסף:

פסוק ב
עזובות. זה היה על ידי מלך אשור:

פסוק ג
ונשבת. כי בבוא סנחריב תפש דמשק גם שמרון ומבצריה:
ושאר ארם. כי דמשק היא עיר ארם, יהי' להם כבוד ככבוד בני ישראל, שכתב אחריו ידל כבוד יעקב, ויש אומרים ושאר ארם כל כך יהיו בחרפה עד שיהיה ככבוד לישראל כנגד מאורעם:

פסוק ד
והיה. ידל כבוד יעקב, על מות החללים והגולים מהשבטים:

פסוק ה
והיה. בתחלה:
כאסוף. הקוצר קציר הקמה:
והיה כמלקט שבלים. באחרונה כי פעמים בא מלך אשור על ארץ ישראל:
בעמק רפאים. מקום היה וקצירו רע ומעט ורזה:

פסוק ו
ונשאר. **כנוקף זית**. מגזרת ונקף סבכי היער (ישעיהו י' ל"ד) וכן חגים ינקופו (ישעיהו כ"ט א'):
אמיר. הוא המעולה בזית מגזרת ויי האמירך (דברים כ"ו י"ח) וכן בלשון קדר:

ארבעה חמשה. גרגרים:
בסעיפיה. של אותה שהיתה פוריה:

פסוק ז

ביום ההוא ישעה. ירפה אדם עצמו על השם וזהו הבטחון, וכמוהו ישעו ואין מושיע (שמואל ב' כ"ב מ"ב):
טעם תראנה. שלא תראנה עוד עבודה זרה כי לא ילך כי אם מקום [צ"ל אל מקום] הכבוד:

פסוק ח

ולא. **החמנים**. הנו"ן נוסף כנו"ן רחמניות (איכה ד' י') והם צלמים עשויות כדמות מרכבות לשמש, ככתוב במעשה מנשה (מלכים ב' כ"א ג'):

פסוק ט

ביום. ערי מעוזו, של ישראל:
החורש. האילן כמו חורש מצל (יחזקאל ל"א ג'):
והאמיר. שהוא למעלה, והנה הוא השורש והסעיף:
אשר עזבו. הכנענים בבורחם מפני ישראל בבואם אל ארץ כנען:
והיתה. שומרון **שממה** כי היא עיר המלוכה:

פסוק י

כי שכחת וגו'. הנה שב הנביא להוכיח אנשי שומרון:
נעמנים. כמשמעו בלשון קדר, והוא צמח שיצמח מהרה, וכן וזמורת זר, וטעם שורק זר:

פסוק יא

ביום. **תשגשגי**. מגזרת שגיא (איוב ל"ו כ"ו), תגדלי אותו מהרה, וכמוהו ובבקר זרעך תפריחי, והנה אומר לך כלל בדברי נביאי התוכחות, כי מחצי הפסוק נלמוד על חציו ברוב:
נד קציר. והנה ינוד הקציר כמו וטל ילין בקצירי (איוב כ"ט י"ט):
ביום נחלה. תחסר מכה, והנה נחלה תאר למכה, וככה מאכלו בריאה (חבקוק א' ט"ז), והעד וכאב אנוש, מגזרת ויאנש (שמואל ב' י"ב ט"ו), והנה הטעם כי הרבית בנים ויבא יום האיד ויסופו:

פסוק יב

הוי המון עמים רבים. מלך אשור ומחנהו בבואו על ציון:
ושאון. מגזרת שאון והנה הנו"ן איננו שורש והנו כנו"ן זדון (משלי י"א ב'):

פסוק יג
לאמים. וגער בו, השם במלך אשור:
ממרחק. כנגד ארצו:
ורודף. הנשאר מהמונו:

פסוק יד
לעת [**ערב**]. בערב היו אנשי ירושלם יריאים ממנו:
בלהה. כמו בלהות אתנך (יחזקאל כ"ו כ"א) וטעם בלהות בהלות, הפוך כמו כשב וכבש (ויקרא ג' ז', וד' ל"ב):
בטרם בקר ואיננו. בצאת המלאך והכחיד רוב המחנה:
זה חלק שוסינו. דברי הנביא והוא שמח:

פרק יח

פסוק א
הוי ארץ. הוי לשון קריאה כמו הוי הוי ונוסו מארץ צפון (זכריה ב' י'):
צלצל כנפים. כפול מצל, שהיא ארץ רחבה:
מעבר לנהרי כוש. שם מלכות אשור:

פסוק ב
השולח. מי שהוא מנהגו לשלוח בים שלוחים:
לכו. אתם מלאכים קלים ובשרו ישראל שברחו וגלו והם מעבר לנהרי כוש:
ובעבור נהרי אמר ובכלי גמא:
ממושך. הם ישראל שנמשכו ממקומם ככבשים עד שמורטו:
ממושך אל עם נורא. הם הכושיים:
[**מן הוא**]. מן אותו העם, או הוא רמז לנהרי:
גוי וגו'. היתה דעתו כדעת הנער כאשר ילומד קו לקו, על כן היתה מבוסה:
ואל"ף **בזאו** לחסרון אות הכפל, וכמוהו דליו שוקים (משלי כ"ו ז') על דעת ר' משה הכהן:
וטעם **נהרים** מלכים, כמו את מי הנהר (ישעיהו ח' ז'):

פסוק ג
כל וגו'. הטעם כאילו נס נישא על כל הארץ:
וכתקוע שופר וגו'. לדעת מעשה השם במחנה סנחריב:

פסוק ד
כי וגו'. טעם אשקטה על השכינה שעמדה:

ואביטה. וארא׳ה:

מכוני. היא ירושלם:

כחם. אויר:

צח על אור. אחר הגשם כמו יפיץ ענן אורו (איוב ל"ז י"א), כי השמש הנקרא אור גם כן הירח, כי כן כתוב לעושה אורים גדולים (תהלים קל"ו ז'), הם סבת הגשם במאמר השם:

פסוק ה

כי לפני קציר. כמו תשלח קציריה, והטעם היות קציר:

כתם פרח ובוסר גומל. כמו ויגמל שקדים (במדבר י"ז כ"ג) עודנו יהיה בנצתו:

וכרת. השם:

הזלזלים. הם דבקים עם השרש, ואין למלה הזאת אחות:

ואת הנטישות. אותם הבדים הגדולים שנטשו:

התז. כמו כרת ובלשון קדמונינו ז"ל ימצא, ובא פועל עבר אחרי עבר בלא וי"ו דבק כמו חמק עבר (שיר השירים ה' ו'), וטעם הפסוק קודם שימלא פרי מחשבותם יכחדו:

פסוק ו

יעזבו. זה מחנה אשור הנכחד ביד המלאך:

לעיט. כמו וירד העיט (בראשית ט"ו י"א), על משקל שש (אסתר א' ו') גם שיש (דברי הימים כ"ט ב'):

וקץ. מגזרת קיץ (בראשית ח' כ"ב):

תחרף. מגזרת חורף [שם], לאכול נבלות המתים:

פסוק ז

בעת. שי, דורון הטעם יובילו שי (תהלים ע"ו י"ב):

עם ממושך ומורט. הם ישראל הגולים, והנה יובאו לכבוד השם אל מקומו שהוא בהר ציון, ולפי דעת רבי משה זה פי' יוסיף יי שנית ידו (ישעיהו י"א י"א):

פרק יט

פסוק א

משא מצרים. **רוכב על עב קל**. רמז לגזירות הבאות מהרה:

פסוק ב

וסכסכתי. כטעם בלבול, ואת אויביו יסכסך (ישעיהו ט' י'):

פסוק ג

ונבקה. מגזרת בוקק (ישעיהו כ"ד א') כטעם מריק, ונבקה מבנין נפעל מפעלי הכפל, כמו ונסבה ורחבה (יחזקאל מ"א ז'):

האטים. מגזרת ויהלך אט (מלכים א' כ"א כ"ז), המעשים שיעשו בסתר:

פסוק ד

וסכרתי. יש מחליפין הכ"ף בגימ"ל, ולא יתחלפו באמת כי אם אותיות הנוח והנכון שהוא מגזרת ויסכרו מעינות תהום (בראשית א' ב'):

אדונים קשה. דקדוקו מפורש בתורה (שמות כ"א ד'):

ומלך עז. הוא מלך אשור:

פסוק ה

ונשתו. מגזרת לשונם בצמה נשתה (מ"א י"ז), כטועם יבושת:

פסוק ו

והאזניחו. האל"ף נוסף, והטעם יזנחום בני אדם:

דללו. מגזרת דל (ויקרא ל"ד כ"א):

יאורי מצור. היאורים, שלא יוכל האויב להכריתם בבוא במדינה במצור:

קנה וסוף. צמח על שפת היאור:

קמלו. נכרתו, וחברו בספר עצמו (ישעיהו ל"ג ט'):

פסוק ז

ערות. יש אומרים כמו מתער' כאזרח רענן (תהלים ל"ז ל"ה), וטעמו רטוב, והטעם כי כל ערות שהוא על יאור ועל פיו וכל מזרע יאור הכל ייבש, ויש אומרים נחשף כל מה שהיה על היאור ועל פיו, כי הצמח הוא כמכסה:

פסוק ח

ואנו. כמו ואבלו:

הדייגים. שם התאר כמו גנבים (ישעיהו כ"ג א'):

חכה. כמו בחכה הועלה (חבקוק א' ט"ו) שבה ילקחו הדגים ורבים גזרו המלה מחיך והם בדרך רחוקה:

מכמורת. רשת:

פסוק ט

ובשו. **שריקות**. יש אומר מגזרת משרק [ברכות י"ח], והנכון שהוא עין השורק, וכן השרוקים (זכריה א' ח'):

חורי. הלבנים והוא שם התאר או היו"ד סימן הרבים, והיה ראוי להיותו חורים, וכמוהו חורי יהודה (ירמיה כ"ז כ'):

פסוק י

והיו שתותיה. כמו כי השתות יהרסון (תהלים י"א ג'), השתות שיבנו לקחת הדגים:

כל עושי שכר. כמו ויסכרו מעינות תהום (בראשית ח' ב') ואם הוא בשי"ן, וכמוהו בשורי מהם (הושע ט' י"ב):

אגמי נפש. האגמים ששם נפשות הדגים:

פסוק יא

אך. חכמי יועצי, הדקדוק כן הוא, חכמי פרעה יועצי פרעה, והוא דרך קצרה, וכמוהו נהרי נחלי דבש (איוב כ' י"ז):

נבערה. מגזרת ואני בער (תהלים ע"ג כ"ב):

בן חכמים אני. כמו בן חורים (קהלת י' י"ז) כי כל אחד יהלל עצמו (כי) אבי חכם היה גם היו אבותי מלכים בימים הקדמונים:

פסוק יב

אים וגו'. אם הוא בן חכם היה גם מלך, שידע דברי העולם, למה לא ידעו מה יעץ השם עליהם:

פסוק יג

נואלו. כמו אשר נואלנו (במדבר י"ב י"א) כטעם אוולת:

נשאו. מגזרת הנחש השיאני (בראשית ג' י"ג), מבנין נפעל:

פנת שבטיה. הם הגדולים כמו פנות כל העם (שופטים ג' ב'):

וטעם שבטיה המשפחות:

פסוק יד

יי מסך. גם נסך (ישעיהו כ"ט י') שנים שרשים והטעם אחד, כמו ערב:

עועים. מלה זרה והוא מגזרת עוה (יחזקאל כ"א ל"ב):

פסוק טו

ולא וגו'. אפילו צמח שיש לו ראש וזנב לא יה' לו, ויש אומרים שהוא דרך משל, כי הוא תועה ולא ידע מה יעשה והנה לא יעשה מעשה **ראש** שהוא זקן ונשוא פנים (ישעיהו ט' י"ד), **זנב** הוא שאר ההמון, וככה כפה ואגמון:

פסוק טז

ביום וגו'. אחר שישמע בתחל' אלה הגזרות שגזר השם עליו ובאו, אז יפחד מהשם:

פסוק יז

והיתה. לחגא. כמו יחוגו וינועו כשכור (תהלים ק"ז כ"ז) מגזרת ובמחוגה יתארהו (ישעיהו מ"ד י"ג):

וטעם **אדמת יהודה** בעבור השכינה השוכנת פה:

פסוק יח

ביום. שפת כנען. מזה נלמוד כי הכנענים בלשון הקדש היו מדברים:

עיר ההרס. שם עיר, והתמה מהמחליף ה"א בחי"ת:

פסוק יט

ביום וגו'. דרך הדרש ידוע, כי המזבח רמז להריגת מצרים ועל דרך הפשט שהוא כן, והעד ועבדו זבח ומנחה [כ"א]:

פסוק כ

והיה וגו'. מי שהוא בצער יבא לזבוח שם:

ורב. גדול כמו על כל רב ביתו (אסתר א' ח'):

פסוק כא

ונודע. ועבדו וגו'. בזבח ומנחה:

פסוק כב

ונגף ורפוא. הטעם ורפאם רפוא:

ונעתר. יתרצה להם:

פסוק כג

ביום אשורה. אל אשור ויהיו בשלום אחרי שבות קצתם ויהיו עבדי מלך אשור:

פסוק כד

ביום. [**שלישיה**]. רובי המפרשים אמרו כי שלישיה מגזרת ושלישים (שמות י"ד ז'), והם צריכין למשנה קודם השליש, ועל הפשט מגזרת שלשה, כי יהיו באשור אנשים שיכירו השם, וכן במצרים יותר, והנה ישראל יהיו ברכה כי יתברכו בם מצרים, ואנשים מאשור יכירו השם:

פסוק כה

אשר ברכו. כי השם ברך ישראל על כן יהיה ברכה, אז יברך כל אחד מאלה השלשה:

ברוך עמי. בעבור שיעשו מזבח לשם בפרהסיא קראם עמי:

ומעשה ידי. שיש בהם אנשים מעט שיכירו מעשה השם:

ונחלתי. שהם לעולם נחלתו, כי אשור ומצרים כמו מקרה הם כנגדם, והמתרגם אמר ברוך עמי אשר במצרים:

פרק כ

פסוק א

בשלוח. **סרגון**. יתכן היותו סנחריב או אחר:

ואשדוד היתה לפלשתים:

פסוק ב

בעת. **ופתחת השק**. לאות כי הנביא היה לובש שקל, וזאת שאלה קשה, איך ילך הנביא ערום להיות לאות על מצרים, ואני אפרשנה בתחלת תרי עשר בעזרת השם:

פסוק ג

ויאמר. אות, ומופת, כמו (יחזקאל כ"ד כ"ד) והיה יחזקאל לכם למפת:

וטעם **שלש שנים**. לשלש שנים מהיום או שלש שנים יהיה מצרים ברעה:

פסוק ד

כן. גלות כוש, שבאו לעזרם:

וחשופי. בעבור שהנביא הלך ערום או שהשם חשפם:

שת. הוא האחור הגזרת עד שתותיהם (שמואל ב' י' ד'):

ערות מצרים. זאת ערות מצרים, או מלת וחשופי שת מושכת עצמה ואחרת עמה:

פסוק ה

וחתו. ישראל הבורחים אל מצרים:

מכוש מבטם. שעיניהם תלויות אליהם:

תפארתם. שהיו מתפארין בם:

פסוק ו

ואמר. היושב באיי הים סביבות מצרים מישראל:

הנה. כן אירע לאלה שנסנו אליהם:

פרק כא

פסוק א

משא מדבר ים. הוא בבל, כי זה המשא עליה, והוא מערב כנגד פרס ומדי, או פירושו ים כמשמעו:

לחלוף. כמו לעבור:
ממדבר בא. האויב ולא מהים:
ומארץ נוראה. ארץ מדי ופרס:

פסוק ב

חזות. נבואה:
קשה. על בבל:
הוגד לי. דברי הנביא:
[**הבוגד וגו'**]. מי שירצה למרוד ולבגוד יוכל והרוצה להיות שודד יוכל לשוד:
עלי עילם. היא מדינת פרס:
צורי. כמו וצרת עליה (דברים כ' י"ב), ובאה המלה מלרע כמו שובי נפשי (תהלים קט"ז ז'):
כל אנחתה השבתי. יש אומר אנחת ישראל ויש אומרים אין מי שיאנח על בבל, ויש אומרים נשבתה כל אנחתה שעשתה, ולפי דעתי כי מתחלת כל אנחתה עד סוף הפרשה הם דברי הנביא על לשון בלשצר המלך, כי הכל יודע שהנביא ישמח במפלת בבל, ואיך יאמר על כן מלאו [פסוק ג'], והנה ככה ידבק הטעם, אמר המלך כאשר שמעתי קול עלי עילם כמנהג אנשי המלחמה להזכיר שם ארצם, אנחתה של בבל השבתיה במיני השיר, שהובאו כלי בית יי ושתה בהם, ובבל במצור ובמצוק:

פסוק ג

על וגו'. שב על עלי עילם, כאשר שמעתי כן לא אשמע ולא אראה מרוב הפחד:

פסוק ד

תעה. **פלצות**. מן ויכרות אסא את מפלצתה (מלכים א' ט"ו י"ג) כדמות תפארת, שהיו הפרסיים מתפארים על כן נבעתי, או רעדה כמו יתפלצון (איוב ט' ו'):
את נשף חשקי. הלילה ששתה בכלים ופחד כאשר קרא לו דניאל הכתב (דניאל ה' ג'):

פסוק ה

ערוך. **צפה הצפית**. לפי דעתי אין ריע לו וטעמו נגוני':
וטעם **קומו השרים** וגו', שנהרג בלשצר באותו הלילה ומשחו דריוש הזקן למלך, ונקרא המלך מגן כי הוא יגן על העם, וכן מגיננו ראה אלהים (תהלים פ"ד י'):

פסוק ו

כי. אלה דברי הנביא:
העמד המצפה. בדרך נבואה:

פסוק ז

וראה. הטעם אם ראה רכב צמד פרשים או רכב חמור או רכב גמל יקשיב וירבה להקשיב מה שמועה בפיהם:

פסוק ח

ויקרא וגו'. דרש כי אריה הוא חבקוק בגימטריא, והנכון בעיני שהוא חסר כ"ף כמו אש אוכלה הוא (דברים ד' כ"ד), והטעם ויקרא המצפה כאריה בקול גדול:

על מצפה אדני אנכי עומד תמיד. והטעם לבקש חזון:

פסוק ט

והנה זה בא וגו'. והנה רכב איש עם צמד פרשים:

ויען. כל אחד:

ויאמר נפלה נפלה. פעמים שלא נשארה לה פליטה:

שבר. המשבר לארץ, כמו אשר ילדה אותה ללוי (במדבר כ"ו נ"ט):

פסוק י

מדושתי. והנה בבל מדושה, והיו"ד סימן השם או הנביא, או דבר רכב איש, כי גם אני דשתיה והיתה כבן גרן, ויתכן היות בן הגורן הבר שישאר, וזה רמז לישראל:

פסוק יא

משא דומה. כמו ומשמע ודומה ומשא (בראשית כ"ה י"ד):

אלי קורא משעיר. ידבר על לשון דומה כאילו (הוא) בא מרגל משעיר לחקור ארץ דומה, והוא שואל לשומרים אמר לי אתה שומר מה מלילה, מה מליל. והטעם כאילו השואל הוא מאנשי דומה ויש לו צורך לקום בלילה ללכת לדרך או להתעסק בשד', כמנהג רוב המקומות, וטעם פעמי' שישאל לרבים, והנכון בעיני שזאת המלה לראות אם השומרים ישנים:

מה מליל. ראוי להיות סמוך, וכמוהו ביין חלבון (יחזקאל כ"ז י"ח) כיין הטוב (שיר השירים ז' י'), יחסר שם מקום, ויאמר הגאון שומר מה עבר מהלילה שומר מה נשאר, ולפי דעתי שהוא כמו בליל שודד עד מואב (ישעיהו ט"ו א') והטעם בליל כך מהשבוע:

פסוק יב

אמר שומר. כמה בקר ולילה עברו ואתם בני שעיר, שאתה מהם, לא באתם למלחמה:

אם תבעיון. מתרגום ארמית ובא למ"ד הפועל שלם, כי היו"ד תמורת ה"א, גם בעיו כמו ויאמר שלחו (מלכים ב' ב' י"ז), אם תבקשו לבא בקשו:

שובו. לשולחים אתכם ובאו כולכם:

ובאה מלת **אתיו** זרה ויתכן שנקמץ האל"ף בעבור שהוא מהגרון:
ויתכן להיות השומר השליט על הארץ, כי כמה שליטים לא יוכלו לסבול רעות וימסרו מקום שלטונם:

פסוק יג
משא בערב. כמו מלכי הערב (ירמיה כ"ה כ"ד), ממשפחות קדר וכן ביער בערב:
דדנים. כמו שבא ודדן (בראשית י' ו'), והטעם שארצם חמה ויבשה והיא חסרת מים:

פסוק יד
והנה הנביא יוכיחם שיעשו חסד עם הארחות להשקותם מים כאשר הוכיח מואב (דברים כ"ג ה')
לקראת צמא וגו'. ה"א התיו תחת אל"ף:
תימא. כמו חדד ותימא (בראשית כ"ה ט"ו):
בלחמו. שב אל הצמא והטעם עשו חסד עמו, כי מנהגו היה להאכיל כל נודד אליו:
וטעם **גדמו** הוא ואנשיו או חבריו:

פסוק טו
כי. אלה הנודדים והם שברחו מפני מלך אשור:
נטושה. יש אומרים כי הנו"ן תחת הלמ"ד, ואיננו נכון רק הוא כמו והנם נטושים (שמואל א' ל' ט"ו):

פסוק טז
כי. בעבור זה העון שלא עשו חסד, כטעם על דבר אשר לא קדמו אתכם (דברים כ"ג ה'):
בעוד שנה. וכלה כל כבוד קדר. וזאת השה חשובה היא, שהיא ארוכה כשני שכיר:

פסוק יז
ושאר. טעם ושאר לאות, כי הרוב יאבד:

פרק כב

פסוק א
משא גיא חזיון. ירושלם שהיא מקום הנבואה:
יש אומרים כי טעם **עלית לגגות** לקטר למלאכת השמים, ולפי דעתי שהטעם עלותם לראות החיילות הצרות על ירושלם כי כן מנהג המדינות:

פסוק ב
תשואות. מגזרת שאון [יג ד']:

עליזה. שמחה והטעם כי היתה מלאה אנשים, ונלכדו בשביה ובעה ולא יכלו להלחם:

פסוק ג

מקשת. שראו, מרוב הפחד מסרו עצמם ואוסרו:

מרחוק ברחו. כמו עם לבבם שלם (דברי הימים י"ו ט'):

פסוק ד

על וגו'. אלה דברי הנביא:

שעו ממני. הרפו ממני כמו לא תשעה ממני (איוב ז' י"ט):

אמרר, השומעים בבכי:

פסוק ה

ומבוכה. מגזרת נבוכים הם (שמות י"ד ג'):

מקרקר. מהפך או הורס והנה הוא הפך הקיר כמו ושרשך מארץ חיים (תהלים נ"ב ז'):

ושוע אל ההר. יש אומרים כמו ישעו ואין מושיע (שמואל ב' כ"ב מ"ב), ויש אומרים כי השועה תגיע אל ההר:

פסוק ו

ועילם. זאת הנבואה על ביאת נבוכדנצר, וטעם עילם אפילו עילם שהתגבר עליהם נבוכדנצר, הוא ישא אשפה ויבוא על ירושלם:

וקיר. שאפילו שהם בעלי מדינות קיר, כמו וארס מקיר (עמוס ט' ז'), יגלה מגניו על ישראל סביבות ירושלם:

פסוק ז

ויהי. כ"ף עמקיך לנכח ירושלם:

שות שתו. הדייק והסוללה וכלי המלחמה:

פסוק ח

ויגל. וכבר נגלה מסך יהודה והטעם כי ראו בבוא האויב כי אין להן כח לסבול, ויתכן היות ויגל השם:

ותבט. שב אל יהודה שהסתכלו בכלי הנשק:

פסוק ט

וראו בקיעי עיר דוד כי רבו, והוצרכו לקבץ את מי הבריכה להיות כמו חומה סביב למקום

פסוק י

ואת. והוצרכו לספר הבתים לדעת מספר אנשי המלחמה:

ותתצו הבתים. הסמוכים לחומה מחוץ:

פסוק יא

ומקוה. כמו מקוה מים (ויקרא י"א ל"ו):

ולא הבטתם אל עושיה. שהוא השם, כי הוא עושה זאת הגזרה להביא נבוכדנצר:

ויוצרה. הטעם על הגזרה:

ויתכן היות **מרחוק** דבר עם מלת ויוצרה, ויתכן היותו דבר עם לא ראיתם:

פסוק יב

ויקרא. כנוי לגזרה, והנכון שהקריאה היא נבואת הנביאים:

פסוק יג

והנה וגו'. הריגה יציאת הרוח, והפך זה וישחטם במדבר (במדבר י"ד ט"ו):

אכול ושתה. ידבר הנביא מה שיהיו אומרים:

פסוק יד

ונגלה. זה הדבר ותחסר מלת אני כמו יי במראה אליו אתודע (במדבר יב ו') ויש אומרים כי הם דברי הנביא והראשון הוא הנכון:

עד תמותון. ביד האויב הצר עליכם:

פסוק טו

כה וגו'. וטעם יי צבאות בעבור הסוכן שהוא ממונה על בית המלכות, וכאילו הוא פקיד על הממון שהוא אצור:

הסכן. כמו ערי מסכנות (שמות א' י"א), כמו אוצרות:

וטעם **על**. שיתנבא עליו ויאמר לו:

פסוק טז

מה לך לשבת פה ומי לך פה ממשפחה שיוכלו לעזור לך:

כי חצבת לך פה קבר. כמו כרית, ובורות חצובים (דברים ו' י"א), והטעם שתחשוב בלבך כי לעולם תהיה סוכן, ובירושלם תמות, וכבר תקנת לך שם קבר, והאומר שפיר' קבר כמו ארמון, איננו נכון, והעד שמה תמות:

פסוק יז

הנה יי מטלטלך. כפול, מן ויטילו הכלים [יונה א' ה']:

טלטלה. אתה שתחשוב כי אתה גבור כטעם והיית לאיש (מלכים א' ב' ב'), והנה הוא כדמות קריאה או טלטלה כטלטול גבר, והראשון קרוב אלי:

פסוק יח

צנוף. מגזרת מצנפת (שמות כח ד') שיקחנו עם כל ממונו וכל כבודו:

כ"ף **כדור** לדמות, וזאת הלשון ידוע' מדברי קדמונינו ז"ל גם מטעם המקום:

ארץ רחבת-ידים. היא בבל:

מרכבות כבודך וגו'. הטעם שם ימות הוא וכל מרכבותיך כי אתה קלון לבית אדוניך, או אז תהיה, והקרוב שזה היה בגלות יהויקים או יהויכין, בעבור וקראתי לעבדי והלבשתיו כתנתך:

פסוק כ

והיה וגו'. טעם לעבדי שהיה עבד השם ולא כן שבנא:

פסוק כא

והלבשתיו כתנתך. יש לכל ממונה כתונת ידועה ואבנט, כאשר היו חוגרים אבנט ידוע חכמי אטונס:

והיה לאב. מלמד טוב ואוהב כאב:

פסוק כב

ונתתי. מזה הפסוק נלמוד כי על הבית הוא בית המלכות:

פסוק כג

ותקעתיו יתד. כיתד, וכמוהו ועיר פרא אדם יולד (איוב י"א י"ב):

פסוק כד

ותלו. אחר שהמשילו ליתד אמר ותלו עליו:

הצאצאי'. הם הבנים שהם יציאי מעים:

והצפיעות. אולי הם הבנות מגזרת יצא צפע (ישעיהו י"ד כ"ט), ואחר שאמר שהוא לאב הנה איש יהודה כבניו והנשים כבנותיו, שהם נמשלים אל כלים קטנים:

וטעם **מכלי האגנות** כמו וישם באגנות (שמות כ"ד ו'), אולי שם הזהב:

ועד כל כלי הנבלי'. כלי הנגונים, והטעם שלא ישאר דבר בבית המלכות שלא יהיה תחת רשותו:

פסוק כה

ביום. תמוש היתד. רמז לשבנא שהיה חושב שהוא כיתד תקועה במקום נאמן:

ונכרת המשא אשר עליה. הם אנשי ממשלתו:

פרק כג

פסוק א
משא צור. צור היא על הים ונבוכדנצר תפשה:
כי שדד כל בית. בצור שלא יבא שום סוחר:
מארת כתים. אפילו מארץ כתים שהיא רחוקה נגלה להם זה השוד, והזכיר כתים בעבור האניות, והעד וצים מיד כתים (במדבר כ"ד כ"ד):

פסוק ב
דמו [ישבי אי]. רמז לצור אף על פי שהיתה מלאה מסוחרי צידון, גם היא על הים, והעד וירכתו על צידון (בראשית מ"ט י"ג):

פסוק ג
ובמים רבים וגו'. הסוחרים היו מביאים לצור זרע מי שיחור, ותבואתה היה קציר יאור מצרים:
ותהי סחר גוים. שם , ויחסר מלת בעלת כמו וחסרון לא יוכל להמנות (קהלת' א' ט"ו):

פסוק ד
בושי. **כי אמר ים**. זה הוא התקיף בכל הים, והטעם על צור כאילו לא היה באי צור עם, וזה טעם לא חלתי:

פסוק ה
כאשר. נשמע שוד מצרים ויתחלל השומע כן יחילו כשמע צור:

פסוק ו
עברו תרשישה. בה"א, כמו אל תרשיש:
יושבי [אי]. כל אי:

פסוק ז
הזאת. היא צור שהיתה עליזה לכם כטעם משוש לכל הארץ (תהלים מ"ח ג'), והנה היא קדומה, ואיך עתה הלכה בשביה לרחוק:

פסוק ח
מי. **המעטירה**. שהייתה עטרת לאיים:
כנעניה. כמו סוחריה כמו כנען בידו (הושע י"ב ח'):

פסוק ט
יי. השם שהוא מלך צבאות יעץ זאת:

פסוק י
עברי. אל ארצך בת תרשיש והטעם ברחי אל מקומך מהרה כרוץ היאור, או עברי ארצך כמעבר היאור:
אין מזח. כמו ולמזח תמיד יחגרה (תהלים ק"ט י"ט), דמות אזור מחזק החלצים:

פסוק יא
ידו [**נטה**]. השם והטעם מכה:
מעוזניה. רמז לצור, והנו"ן תחת בלוע הדגש, גם כנען סוחר, ויש אומרים כי תחסר מלת ארחת כנען, בעבור מעוזניה שהוא לשון נקבה:

פסוק יב
ויאמר. השם:
המעשקה. הטעם כי הון סוחריה ילקח בצור:
וטעם **כתים**, לכי אל כתים לסחור:

פסוק יג
הן וגו'. הנה ארץ כשדים, והטעם על יושביה:
זה העם. שהוא עם כשדים:
לא היה. כמוהו, וכמוהו לא היה פחד (תהלים נ"ג ו'), ויש אומרים מי יתן ולא היה כי הנה ממלכת **אשור יסדה**. הטעם שהושימה והיתה נוה לציים, הם החיות שהם בארץ:
[**הקימו בחוניו**]. אף על פי שאשור הקימו המקימים בחוניו להלחם כמו עופל ובוחן (ישעיהו ל"ב י"ד), והוא בנין גבוה, והנכון שוי"ו בחוניו שב אל עם כשדים, כאשר הקים בחוניו - עוררו, פועל יוצא כאילו הבחונים עוררו הארמונים עד שהתעררו - שמה למפלה:

פסוק יד
הלילו אניות תרשיש. ההולכת בסחורה אל צור:

פסוק טו
והיה. ונשכחת צור. כמו ונשכחה, וכמוהו ושבת לנשיא (יחזקאל מ"ו י"ז):
מלך אחד. הטעם מלכות נבוכדנצר ובנו ובן בנו, כי כאחד יחשבו:
כשירת הזונה. יהיה לה דיבור ומעשה:

פסוק טז
קחי וגו'. כי הזונה הנשכחה תסובב העיר והיא מנגנת אולי תזכר, וכן צור תשלח ספרים אל כל סביבותיה אולי יבאו הסוחרים אליה כאשר בראשונה:

פסוק יז
והיה. הטעם, בגעת זה הזמן:
ושבה לאתננה. כמו אתנן זונה (דברים כ"ג י"ט) דמים על הזנות:
וזנתה את כל ממלכות. הטעם שיבואו אליה לסחורה:

פסוק יח
והיה וגו'. מאשר תרויח תקדיש ממנו לשם:
לא. יושם באוצר ולא במקום חוסן:
כי ליושבים לפני יי. הם גלות ירושלם בשובם בימי כורש:
לאכל לשבעה. הגולה תשבע:
ולמכסה. מכסה:
עתיק. תקיף כמו יצא עתק מפיכם (שמואל א' ב' ג'):
ויש שואלים והלא התורה אסרה אתנן זונה (דברים כ"ג י"ט) ואיך אמר הנביא כי אתנן צור הזונה יהיה קודש, התשובה הכתוב בתורה הוא האמת וזה שאמר הנביא הוא על דרך משל ואיננה זונה כלל:

פרק כד

פסוק א
הנה בוקק. כמו מריק וכמוהו גפן בוקק (נחום ב' י'):
ובולקה. בטעם מחריבה, ואחות זאת המלה בספר הזה:
ועוה. יהפך פניה:

פסוק ב
והיה. כל האדם יהיו שוים ברעה הזאת וכאשר יתחברו שנים כפי"ן היא דרך קצרה וכן הוא האדון כעבד והעבד כאדוניו:
כמלוה. הוא הנותן משלו חנם:
כנושה. הוא בעל הממון:
ואשר נושא בו. הוא הלוקח ממון על משכונו:

פסוק ג
הבוק. מגזרת בוקק, והוא שם הפועל מהפעלים הכפולים. **תבוק**. כמו תסוב (תהלים קי"ד ג') וככה הבוז תבוז, ואחר שהשם גזר זאת לא תשאר תפארת לאדם על חביריו:

פסוק ד
אבלה וגו'. הטעם על מלך אשור שהשחית ממלכות רבות:
נבלה. מבנין נפעל כמו ונבקה רוח (ישעיהו י"ט ג') ורחבה ונסבה (יחזקאל מ"א ז'), ויתכן היות נבלה השני כמו נבול תבול (שמות י"ח י"ח), מהבנין הקל:
אומללו. יושבי מרום הארץ:

פסוק ה
והארץ חנפה. תורות, שקול הדעת שכל בני אדם משתוי' בו:
חלפו חוק. כרתו כמו כליל יחלוף (ישעיהו ב' י"ח):
חק. הם חוקי השם כפי התולדת, וזה הוא טעם 'ברית עולם':

פסוק ו
על כן [**אלה**]. באלה, חסר בי"ת כמו כי ששת ימים (שמות כ' י"א), ויש אומרים כי תחסר מלת תחת, כמו ונשלמה פרים שפתינו (הושע ל"ד ג'):
חרו. כמו וחרה נחשתה (יחזקאל כ"ד י"א), כמו נשרפו:

פסוק ז
אבל תירוש אמללה גפן. כי אין זומר ועודר:
שמחי לב. כי היין ישמח לב:

פסוק ח
שבת משוש תופים. מבית המשתה:
שאון עליזים. כאשר ישתכרו:

פסוק ט
בשיר לא ישתו יין. בניגון כי אם לצורך כי ימר השכר, ולפי דעתי שמלת ימר מפעלי הכפל כמו יקל [ותקל? בראשית ט"ו ה'] והוא מבנין נפעל:

פסוק י
נשברה [**קרית תהו**]. הטעם כל קריה שהולכים יושביה אחרי התוהו:
סוגר כל בית מבוא. כי יצא כל אדם למסלות מרוב הצער:

פסוק יא
צוחה. כמו צעקה:
על [**היין**]. מקום היין:
בחוצות. בפרהסיא:
ערבה. מגזרת ערב (בראשית א' ה') כמו חשכה:

פסוק יב

נשאר. ושאייה. שם מגזרת שואה (ישעיהו י' ג'):
והנביא אמר נשאר על דרך בן אדם להבין השומעים, וכן טוב משניהם (קהלת ד' ג'):

פסוק יג

כי. כנוקף זית. כנוער זית וקרוב מטעם ונקף סבבי היער (ישעיהו י' ל"ד):
כעוללו'. והטעם מעט, כי אם כלה בציר ישארו עוללו':

פסוק יד

המה וגו'. כל המפרשים הסכימה דעתם כי מפרשת הנה יי בוקק הארץ הוא לעתיד על מלחמת גוג ומגוג, ולדעת רבי משה הכהן שידבר על מלך אשור, ומשתה שמנים (ישעיהו כ"ה ו') על מות מחנה סנחריב ועדיו הוי עטרת גאות (ישעיהו כ"ח א'):
המה. הנמלטים:
ירונו. הרמת קול ומגזרת ותעבר הרנה (מלכים כ"ב ל"ו) .**מים**. ההולכים בים, וכן מלת צהלו והעד צהלת הסוס:

פסוק טו

על. באורים. יש אומרת גבולות וכמוהו מאור כשדים (בראשית י"א ל"א), ויש אומר בבקעים, והראשון הוא הנכון:
באיי הים. כבדו את יי כי כבדו מושך אחר [עמו]:

פסוק טז

מכנף. יתכן היות טעם המה הצדיקים ובעבור שהארץ היא עגולה אמר מכנף הארץ, והטעם ממקום רחוק:
צבי. פאר או מתרגום ארמית, ומלת ואומר דברי כל גוי, וכן שמענו:
רזי. מגזרת וישלח רזון בנפשם (תהלים ק"ו ט"ו) וטעם פעמים בכל רגע:
בוגדים בגדו. כי כל אדם בוגדים בגד אחר בגד:

פסוק יז

פחד וגו'. ובעבור זה בא הרע לכל עם והנה כאשר תפחד הנפש, והפחת שהיא כמו בור קרובה, ונלכדה רגלו בפח, מיד יפול:

פסוק יח

והיה. כי ארובות. כמו חלונות, והטעם גזרות שמים:

פסוק יט

רעה. מגזרת תרועם (תהלים ב' ט') וזאת הלשון ידועה בארמית:

פור התפוררה. כטעם שבר כמו שלו הייתי ויפרפרני (איוב י"ד י"ב) וככה אתה פוררת בעזך ים (תהלים ע"ד י"ג):

פסוק כ

נוע. הטעם על יושבי הארץ שינוסו ממקום למקום, ויתנודדו כמלונה כי השומר יחליף מקום מלונו:

וטעם **וכבד**. כי יבקשו להתנועע ולברוח ויכבד פשעם עליהם, ויפלו:

קום. שם הפעל, וככה ומלך אלקום עמו (משלי ל' ל"א):

פסוק כא

והיה וגו'. יש רבים שפירשו זה על קדרות המאורות, והנכון שהם שמלאכים שהם עומדים לעזור לגוי ולהיות לגוי אחר לשטנם, וזה מבואר בספר דניאל (דניאל י' י"ג וכ'). על כן אמר ועל מלכי האדמה באדמה, כי מלכות המלכים דבקה עם מלכות המלאכים:

פסוק כב

ואספו אספה [**אסיר**]. כאסיר, כאשר יובא המון האסירים אל בור לסגור עליהם ויעזבום ימים רבים, וכן 'יפקדו' לתת להם מחיה, והטעם כי תמשך זאת הרעה, ויתכן היותו כמו ומימים רבים תפקד (יחזקאל ל"ח ח'), וזאת הפקידה לרעה:

פסוק כג

וחפרה. טעם הלבנה והשמש כי הם מושלים, והנה מלכי אדמה יבושו גם תקדר השמש והלבנה, אז תראה מלכות השם בהר ציון, אז יהיה כבוד לדבקים בשם, ויש אומרים כי הטעם על עובדי המאורות ואיננו דבק בטעמי הפרשה:

פרק כה

פסוק א

יי אלהי. דברי הנביא או כל אחד מהזקנים:

עצות מרחוק. מימים קדמונים והטעם דבק עם עשית:

[**אמונה אמן**]. והנה נראו באמונה, ובאה מלת אמונה אומן כמו יי עזי ומעוזי (ירמיהו ט"ו י"ט):

פסוק ב

כי וגו'. הטעם כמה ערים ישחתו בבוא גוג ומגוג, ובדברי רבי משה הכהן על ימי סנחריב:

לגל. כמו עד הגל הזה (בראשית ל"א נ"א):

ארמון זרים. הם הגוים הגולים:

מעיר. מכל עיר:

פסוק ג

על. עם עז, הנמלטים או הרחוקים כאשר ישמעו:

פסוק ד

כי וגו'. התמה כי כל קריה בצורה נלכדה ומקום הדלים נמלט, וזאת ירושלם מחסה מזרם כי האויב נמשל למים:

כי רוח עריצים. פי' מזרם:

פסוק ה

כחורב בציון. כמו בארץ ציה (ירמיהו ב' ו'):

שאון זרים תכניע. והנה 'חורב בצל עב' כפול בטעם:

והנה **בצל עב**. כאשר יסתר העב ואיננו נראה:

והנה **זמיר עריצים**. כמו שאון זרים מגזרת זמירות (ישעיהו כ"ד ט"ז):

יענה. מגזרת עני, והוא פועל עומד ומגזרת לענות מפני (שמות ו' ג'):

פסוק ו

עשה. בהר הזה, היא ציון:

משתה שמנים. הטעם שיאכילם מאכלים שמנים:

ממוחים. מגזרת ומוח עצמותיו ישוקה (איוב כ"א כ"ד), והוא מהבניין הכבד הדגוש:

ואחר כן ישקם **שמרים מזוקקים** והנה ישתכרו, כטעם כי כאשר שתיתם על הר קדשי [עובדיה א' ט"ז]:

פסוק ז

ובלע. כמו כבלע את הקודש (במדבר ד' כ') כטעם גלוי:

הלוט. כמו וילט פניו באדרתו (מלכים א' י"ט י"ג), והנה טעמו כמו מסכה והוא כמו מכס', כמו והמסכ' צרה כהתכנס (ישעיהו כ"ח כ'):

פסוק ח

בלע המות. יבלע אותם:

מעל כל פנים. כי רעות גדולות עשו לכל:

פסוק ט

ואמר. דבק עם מלת עמו:

ויושיענו. והוא יושיענו תמיד והנה הוא כזמן עומד:

פסוק י
כי. יד יי, מכתו:
ונדוש מואב. שבאו לעזור הצרים על ציון, ונדוש מבנין נפעל מהפעלים השניים הנראים, או מפעלי הכפל:
כהדוש. שם הפעל מבנין נפעל, ובא שורק תחת חולם כי יתחלפו:
מדמנה. מקום הדומן:

פסוק יא
ופרש. השם ידיו בקרב מואב:
השוחה. כמו מי שחו (יחזקאל מ"ז ה'):
והשפיל. גאות מואב:
עם ארבות ידיו. אין לו אח, וטעמו לפי מקומו, ומפרשים הוציאוהו מגזרת עושה ארבות (מלכים ב' ז' ב'), בדרך רחוקה:

פסוק יב
ומבצר. כ"ף חומותי כנגד מואב:
השח השפיל. בלא דבק וי"ו כמו כרע שכב נפל (שופטים ה' כ"ז), וטעם 'השח' כי כבר השח בבוא סנחריב:

פרק כו

פסוק א
ביום. עיר עז לנו, זאת ירושלם שהיא עוז לנו:
השם ישית החומות וחיל החומה:

פסוק ב
פתחו וגו'. אין ראוי לפתוח שערי זאת המדינה שיבוא בה וידור בה כי אם צדיקים כישראל:

פסוק ג
יצר וגו'. מי שיצרו סמוך עליך, אתה השם תצרנו בשלום, ויש אומרים שיתכן להיות מלת שלום זכר גם לשון נקבה:

פסוק ד
בטחו וגו'. על כן יאמרו אבות לבנים בטחו בשם:
בי"ת 'ביה' משרת כמשפט:

צור. חזוק לעולם כי יש בספרים שמרכיבים אל"ף בי"ת עם השם שהוא חצי השם במספר האותיות ובספר תהלות אפרש זה בפסוק סולו לרוכב בערבות (תהלים ס"ח ה'):

פסוק ה

כי השח. מפעלי הכפל כמו הקל ארצה זבולון (ישעיהו ח' כ"ג) והטעם על מדינות הגוים:
ישפילנה ישפילה. כמו עזי ומעזי (ירמיהו ט"ז י"ט) והטעם תמיד:

פסוק ו

תרמסנה וגו'. כל כך ישפילנה עד שתרמסנה רגל ולא רגל שר כי אם רגלי עני:
פעמי. כמי רגלי, כי שלש פעמים כמו רגלים (שמות כ"ג י"ד ו"ז):

פסוק ז

ארח וגו'. ולמה זה בעבור שאין ארח לצדיק רק אורח מישרים:
ישר. ואתה השם, ישר מעגל צדיק:
תפלס, כמו תשקול:

פסוק ח

אף וגו'. אלה דברי צדיקים שיקוו השם להראות משפטו בעולם כי הנפש מתאוה לשמך, ויחסר אות למ"ד כאילו אמר לאורח משפטיך:

פסוק ט

נפשי. רעיון נפשי, שאויתיך בלילה:
אף רוחי בקרבי אשחרך. והנה יש לאדם נפש ורוח כאשר פירשתי בקהלת (קהלת ג' כ"א):
כי כאשר. יראו משפטיך לארץ ילמדו צדק:
יושבי תבל. שם מקום היישוב:

פסוק י

יחן. מפעלי הכפל כמו על כמון יוסב (ישעיהו כ"ח כ"ד), והנה הטעם כי השם יחן על הרשע והוא לא ילמד צדק, והטעם שיאריך לו אולי ילמוד:
בארץ נכוחות. במקום שיש שם יושר, יעשו עולה:
נכוחות. מגזרת נכח כמו טובים ונכוחים (שמואל ב' ט"ו ג'), ולא ישים לב לראות גאות השם:

פסוק יא

יי וגו'. הטעם אחר שידך רמה והם לא יחזיון, יחזו שיקנאו לעמך, ויבושו, ותאכל האש צריך, ויש אומר יחזו קנאתך בכלם, והוא דבק בטעם 'אף אש צריך':

פסוק יב

יי. תשפות. תערוך, כמו שפות הסיר שפות (יחזקאל כ"ד ג'):

כי וגו'. תמיד אתה עשית לנו מה שלא נדע אנחנו לעשותו:

פסוק יג

יי וגו'. כי גם אנחנו עבדנוך כאשר בעלונו, היו אדונינו, כמו כסף ישיב לבעליו (שמות כ"א ל"ד), ואעפ"כ היינו מזכירים שמך, וטעם לבד בך כי אתה עזרתנו, כאילו אמר אין עזר כי אם בך, על כן יש לנו להזכירך:

פסוק יד

מתים. ואלה האדונים שבעלונו הנם מתים:

פסוק טו

יספת וגו'. כל מה שיספת ליסר עמך פעם אחר פעם, הודו כבודך, ואם הרחקתם ממקומם:

פסוק טז

יי וגו'. בצרתם פקדוך:

צקון לחש. הנו"ן נוסף כנו"ן אשר לא ידעון (דברים ח' ג'), והיא מלה זרה, והיתה ראויה להיותה יצקו, לכן באה חסרת פ"א הפעל כמו והיום רד מאד (שופטים י"ט י"א), והטעם כמו ולפני יי ישפך שיחו (תהלים ק"ב א'):

והטעם [צ"ל וטעם] **מוסרך**, שהיו אומרים בלחש המוסר שהיית מייסר אותם:

פסוק יז

כמו הרה. פי' מוסרך:

תקריב. עצמה ללדת:

פסוק יח

הרינו חלנו. רוח, וכן ילדנו, והטעם כי לא היה בנו כח להנצל, וזה הוא ישועות [בל נעשה], לא נוכל לעשות:

ארץ. בארץ, חסר בית כמו כי ששת ימים (שמות כ' י"א):

ובל יפלו. יש אומרים שהוא חסר אל"ף, אומרו [צ"ל כמו] ויפלו מאד בעיניהם (נחמיה ו' ט"ז), ואין ויפלו שם כי אם כמשמעו, כאשר אפרש, ולפי דעתי שלא נוכל שלא יפלו:

פסוק יט

יחיו וגו'. רק מתיך, הכף לנוכח השם, הם יחיו, ולפי דעת הכל שזה רמז לתחיית המתים, ויש אומרים שהוא הפך מתים בל יחיו, כי הנה אדונינו מתו ואנחנו שהיינו חשובים כמתים היינו חיים:

נבלתי. היו"ד סימן הנביא כי הוא מישראל, וכן הוא, יחיו מתיך ומתי נבלתי יקומון, כאילו קול ישמעו לאמר הקיצו:

כי טל אורות, טל עם אורה, הוא טלך, והכ"ף לנוכח השם, ויש אומרים כי אורות צמחים כמו ללקט אורות (מלכים ב' ד' ל"ט), והם צמחים יסבו כנגד השמש והירח:

וארץ. נפתח הוי"ו להורות על ה"א הדעת הנעדר, והארץ תפיל הרפאים ממנה כנפל אשת, ויש אומרים אתה לבדך החיית מתיך, כי תולדת הארץ להפיל המתים בתוכה:

פסוק כ

לך עמי בא בחדריך. על דעת רבי משה הכהן שיסגרו בירושלם מפני סנחריב:

חבי. יש אומרים כי בא כדרך בעלי הה"א באחרונה, כי ימצא עם לשון נקבה כמו וחטאת עמך (שמות ה' ט"ז), ורבי יהודה המדקדק נ"ע אמר כי חבי שם על משקל שבי (ישעיהו כ' ד'), והראשון הוא האמת:

פסוק כא

כי. יוצא ממקומו, הגזרות היוצאות מלפני השם:

את דמיה. הם החללים הנקברים בקרבה:

פרק כז

פסוק א

ביום [**ההוא**]. באותם הימים:

[**יפקוד**]. זאת הפקידה (כמו) הכתובה למעלה:

לויתן. הוא התלי ונקרא בריח בעבור שהוא מבריח מן הקצה אל הקצה:

ועל לויתן. גם הוא בים, והוא צורת נחש, כי גם צורת נחש בים, ועקלתון שם התאר:

והתנין הוא הגדול אשר בים:

ויש אומרים כי לויתן נחש בריח גם עקלתון הם ביבשה, והטעם על מלכי הארץ, והתנין הוא מלך מצרים, כאשר הוא כתוב בספר יחזקאל (יחזקאל כ"ט ג'), ויש אומרים מלך צור, והישר בעיני רבי משה הכהן שהוא (רמז) כמו ויכחד כל גיבורי חיל ונגיד ושר (דברי הימים ב' ל"ב כ"א):

פסוק ב

ביום. חמר. תירוש כמו תשתה חמר (דברים ל"ב י"ד), והטעם שתתן פרי הרבה:

ענו. נגון, קול ענות (שמות ל"ב י"ח):

לה. לציון, ומלת ענו למנגנים, וכבר הזכיר הנביא [לעיל ה' ז'] שיהודה נטע שעשועי השם:

פסוק ג

אני. נוצרה. על השכינה שהיא בציון:

לרגעים אשקנו. משל לנבואה שלא תפסוק:

פן יפקד עליה. אמר ר' יונה המדקדק כי פן כמו לא ויו"ד יפקוד תחת אל"ף סימן המדבר, וכמו ארח חיים פן תפלס (משלי ה' ו'), והטעם על כל העמים אפקד בלתי עליה, ויאמר רבי יצחק בן שאול נ"ע כי יפקד כמו לא נפקד ממנו איש (במדבר ל"א מ"ט), שהוא דבק עם לרגעים אשקנה פן יבול עליה כל אחד מעליה, כמו נובלת עליה (ישעיהו א' ל'). ויאמר רבי משה הכהן פן יפקד עליה האויב, אצרנה לילה ויום, והוא הישר בעיני:

פסוק ד

חמה וגו'. יש אומר כי גם אלה דברי השם, והטעם אין לי חמה רבה:

מי יתנני [שמיר ושית]. כדרך בן אדם דבר הכתוב, ויחסר בי"ת כמו כי ששת ימים (שמות כ"א י"א), וכן הוא, מי יתנני בשמיר ובשית שיש בכרם, והטעם על הרשעים, וביום מלחמתי בכרם, אפשעה בה, כמו כי כפשע (שמואל א' כ' ג'):

אציתנה. אבעירנה, כמו למה הציתו עבדיך (שמואל ב' י"ד ל"א):

פסוק ה

או יחזק. ישראל במעוזי אז לא אלחם עם יש', כטעם היה השם כאויב (איכה ב' ה'):

וטעם **שלום יעשה לי** פעמים, ולא עם אומות העולם בשבילם:

ויאמר רבי משה הכהן כי פירושו כן, זה שאומר לא אומר אותו ב**חמה** שיש לי. **מי יתנני**. כמו מי יתן לי, וכמוהו כי ארץ הנגב נתתני (שופטים א' ט"ו), מי יתן לי השמיר והשית בכרם, והטעם אם לא יסירו ישראל הרשעים מהם אהרג הכל. **או יחזק במעוזי**. אז ישרש יעקב:

ולפי דעתי כי **חמה אין לי** איננו דברי השם, ואל תתמה כי בספר הזה רבים כאלה, והנה עד קרוב הרינו חלנו, יחיו מתיך (ישעיהו כ"ו י"ח), ואלה דברי איש יהודה, אחר שהשם אמר אני יי נוצרה לרגעים, פן יפקד עליה אמרו אין אנחנו מדברים בחמה, שאם יבוא האויב לשום הכרם שמיר ושית, הייתי הורג את עצמי, כמו והיה יחזקאל לכם

(יחזקאל כ"ד כ"ד) **ואת שמואל** (שמואל א' י"ב י"א) **כאשר עשה ביום הזה** (ויקרא ח' ל"ד), והנה במלחמה דבר עם מי יתנני, או יחזק השם שיתן לי עוז ברית, שיהיה השם בשלום עמי, גם האויב, אז ישרש יעקב, והוצרכתי לפירוש הזה בעבור מלת יעשה שלום לי, כי השם עושה שלום לבדו:

פסוק ו

הבאים. בימים הבאים, ויחסר בי"ת כאילו אמר בהבאים, ויש אומרים כי טעמו הבנים:

ישרש. ותשאר שרשיה (תהלים פ' י'):

תנובה. פרי:

פסוק ז

הכמכת וגו'. זאת הפרשה על גלות שמרון והעד האשרים:

מכהו. הוא אשור:

הרוגיו. הם הכנענים הנהרגים בקחת ישראל את ארצם, והטעם כי השם לא הכה את ישראל כמכות אלה הנזכרים:

פסוק ח

בסאסאה. רובי המפרשים אמרו שהוא מגזרת סאה, והטעם מדה, והיא מלה כפולה כמו ירקרק (ויקרא י"ג מ"ט) מטלטלך (ישעיהו כ"ב י"ז):

ה"א **תריבנה** על שמרון והנה אחר כן כי עיר בצורה:

בשלחה. יש אומר כי היא השחיתה עצמה בכלי מלחמתה, כמו ובעד השלח יפלו (יואל ב' ח') והנכון שהוא מגזרת שלחיך (שיר השירים ד' י"ג) והעד ביום קדים, והנה הוא כן, במדה שמדדה לנפשה, כי מריבה עשתה אפילו עם אנשי כפריה, והם שלחה, על כן הגה השם אותה, כמו אשד הוגה מן המסילה (שמואל ב' כ' י"ג), והנה הה"א תחת יו"ד השורש כמו ידה הדה (ישעיהו י"א ח'):

ביום קדים. רוח מזרחית:

פסוק ט

לכן בזאת יכופר עון יעקב. והטעם שלא יבוא לו רע, כי עון יעקב רע, והנה הטעם שהיתה הגזרה בטלה אילו היו מבטלין ע"ז:

הסר. שם הפעל:

מזבח. של הבעלים:

גיר. כמו סיד:

מנופצות. ככלי יוצר תנפצם, משוברות:

לא יקומו. יעמדו:

פסוק י

כי [**עיר בצורה**] **בדד**. היא, והיא שמרון:

סעיפיה. כמו על שתי הסעיפים (מלכים א' י"ח כ"א), והטעם על ערי הפרזות:

פסוק יא

ביבש קצירה. כמו וטל ילין בקצירי (איוב כ"ט י"ט):

תשברנה. הפארות, שהם קטנים מהקציר:

מאירות. יש אומרים מגזרת אריתי מורי (שיר השירים ה' א'), והטעם לוקטות, והטעם אפילו הנשים שאין להם כח, ויש אומרים שמאירות כמו מבעירות, והטעם כי יהיו לעצים, וזה הנכון, וכמוהו ולא תאירו מזבחי חנם (מלאכי א' י'):

פסוק יב

והיה. באותם הימים:

יחבט. כמו כי תחבט (דברים כ"ד כ'), חובט חטים (שופטי ו' י"א):

על כן תלוקטו והטעם כי ישאר מעט מרוב:

פסוק יג

והיה. הטעם אז יבקשו כל בני אפרים הנדודים לשוב אל ירושלם, כי ראו כי מלכותם אבדה:

פרק כח

פסוק א

הוי. **שכורי אפרים**. שהיו השרים מתעסקים ביין:

צבי. כמו לצבי ולכבוד (ישעיהו ד' ב'):

וטעם **עטרת** על המלוכה:

ראש גיא שמנים. ראש כמו ראשי בשמים (שיר השירים ד' י"ד), וכל כך היו רבי' עד ששב כמו גיא כמו ונשב בגיא (דברים ג' כ"ט) ויש אומר כמו גיא מאד (ישעיהו ט"ז ט'), שהוא חסר ה"א:

הלומי. כמו הלמוני בל ידעתי (משלי כ"ג ל"ה):

פסוק ב

הנה חזק. תואר ליום או לחיל:

שער קטב. [הכ"ף הראשון] מושך אחר, וכן הוא כשער:

קטב. כמו אהי קטבך שאול (הושע י"ג י"ד):
הניח לארץ [ביד]. הטעם כי השם הוריד אלה הזרמים, והניחם לארץ בידו החזקה:

פסוק ג

ברגלים. עטרת. באה מלת יחיד, והטעם רבות, וכמוהו רבים:

פסוק ד

והיתה ציצת נובל. כאילו אמר זה הציץ שיהיה נובל, כמו בת בבל השדודה (תהלים קל"ז ח'), או ציצת עלה נובל, והוא הנכון:
כבכורה. היא התאנ' הבכורה בטרם בא פרי הקיץ:

פסוק ה

ביום וגו'. והנה זה הפך צבי עטרת אפרים, כי תראה מלכות השם בציון:

פסוק ו

ולרוח. ליושב על המשפט. הם הסנהדרין, והטעם שיחזיקם:
משיבי מלחמה [שערה]. אל השער. יש אומרים משיביה מהשער, ורבי משה הכהן אמר כי השם יחזק הבורחים, והוא הנכון:

פסוק ז

וגם [אלה]. יש מאנשי יהודה:
כהן. שהוא המורה וכן הנביא שהוא מוכיח:
שגו ברואה. בדברי הרואה מוכיחי העם:
פקו פליליה. השופטים, והנה פקו פועל יוצא, או תחסר מלת דברי, והוא הנכון, והנו פועל עומד מגזרת ופיק ברכים (נחום ב' י"א), כטעם הנתק הברכים:

פסוק ח

כי וגו'. כן מנהג המשתכרים:
בלי מקום. שאיננו מלא כמו עד אפס מקום (ישעיהו ה' ח'), וכן מלאו קיא ומלאו צואה, והנה ממעל ומתחת:

פסוק ט

את וגו'. אם בא הנביא להוכיחם אין מבין, כי בעבור היין אינם בדעתם, כנערים:
שמועה. שם:
גמולי מחלב. הוא סמוך ומוכרת כמו השכוני באהלים (שופטים ח' י"א):
עתיקי. שהסירו אותם, כמו ויעתק משם (בראשית י"ב ח'), והמלה תאר השם:

פסוק י

כי צו לצו. ראויים הם לדבר עמם כאשר ידבר האב אל בנו הקטן, שלא ידע עוד:

צו לצו. מצוה אחר מצוה, או מצוה דבקה למצוה:

קו לקו. למוד הכתיבה:

זעיר שם. מעט מעט פעם אחר פעם:

פסוק יא

כי בלעגי. מגזרת לעג (תהלים ע"ט ד') כי כן המנהג שידבר המלמד לתינוק:

ובלשון אחרת. שיבקש המלמד, אותו' שאינם קשות על הלשון תחת אחרות, כן ראוי שידבר המוכיח אל העם הזה:

פסוק יב

אשר אמר להם. הנביא:

זאת. ירושלים היא מנוחתכם עשו מנוחה לעיף שלא יברח אל מצרים ואשור:

המרגעה. מגזרת מרגוע (ירמיהו ו' ט"ו), ושניהם שמות, ועל דעת המדקדק הירושלמי שהמלה פועלת:

האל"ף בסוף **אבוא** נוסף כאל"ף ההלכוא (יהושע י' כ"ד):

פסוק יג

והיה. והנה חשבו כי דבר השם איננו עקר, רק כאב ביד להרגילם למען לא ילכו אל מצרים כאשר כתוב הוי היורדים מצרים לעזרה (ישעיהו ל"א א') כי הפרשה אחת היא:

פסוק יד

לכן. **אנשי לצון**. המתלוצצים לאמר כי דברי השם כמו צו לצו:

מושלי. יש אומרים מגזרת ממשלה, והטעם השרים, והנכון שהוא כמו על כן יאמרו המושלים (במדבר כ"א כ"ז):

פסוק טו

כי כרתנו ברית. עם מות שלא נמות עתה:

ועם שאול עשינו חוזה. כמו ברית, ויאמר רבי משה הכהן כמו חזו' דרך נבואה, ומה יעשה במלת עשינו חוזה, ולפי דעתי שחוזה הוא הנביא וכן הוא ברית את מות ועם שאול עשינו ברית חוזה, כברית שתעשה על ידי נבואה:

שוט שוטף. על רעב והקרוב שהוא כן שוט נחל שוטף:

כי שמנו. הטעם אף על פי ששמנו כזב, וכן רפאה נפשי כי חטאתי לך (תהלים מ"א ה'):

פסוק טז

לכן. הנני יסד. שם התאר מהבנין הכבד על משקל אבד והנה כמוהו יוצא, ושבח אני את המתים (קהלת ד' ב'):

אבן בחן. כמו עופל ובוחן (ישעיהו ל"ד י"ד), והטעם שתהיה נשגבה ציון ממלך אשור:

פנת יקרת מוסד. הראשון שם כמו היסוד, ויקרת סמוך אליו, ומוסד השני פעול מבנין הכבד הנוסף על משקל מוצב ארצה, על כן הסמ"ך דגוש לבלוע הכפל:

מאמין לא יחיש. כי עוד לימים רבים תהיה זאת הנבואה:

פסוק יז

ושמתי. דרך משל על קו ומשקלת הבונים, בעבור שאמר הנני יסד בציון אבן, ויש אומרים כי האבן על דרך משל על חזקיהו:

ויעה ברד. מגזרת היעים, והנה ברד פועל, כי יעה פועל יוצא, וטעם ברד משל למלך אשור:

מחסה. מושך אחר וכן הוא וסתר מחסה מים ישטופו, או תחסר מלת אלה:

פסוק יח

וכפר. כמו ואיש חכם יכפרנה (משלי ט"ז י"ד) כטעם השחתה והסרה:

[**וחזותכם את שאול**]. וברית חזותכם עם שאול:

וי"ו **והייתם** כפ"א רפה בלשון ישמעאל, וכמוהו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו (בראשית כ"ב ד'):

פסוק יט

מדי. עבור הנחל השוטף יקחכם:

זועה. איננו כמו זעוה (דברים כ"ח כ"ה) הפוך כאשר יפרישו רבי', רק הוא מגזרת ולא זע ממנו (אסתר ה' ט') ובא הוי"ו באמצע כוי"ו מות, והטעם כי יפחד מי שיבין שמועתכם מה שירע [צ"ל שאירע] לכם:

פסוק כ

כי. המצע. שהוא למטה ביציע:

מהשתרע. מהתפרש והמשך המסך כמו ושרוע וקלוט (ויקרא כ"ב כ"ג):

והמסכה. כמו מכסה:

כהתכנס. שם הפועל מגזרת לך כנוס (אסתר ד' ט"ז), וטעם כהתכנס כאשר יתחברו תחתיה רבים, וזה דרך משל על העם והמושלים בם:

פסוק כא

כי כהר פרצים. הוא הנודע במלחמות דוד (שמואל ב' ה' כ') שנקרא בעל פרצים כי בפתע פתאום רוצחו הפלשתים במעשה פלא, או כעמק [בגבעון], שהוא בגבעון:

[ירגז]. שרגז (רמז) בעת עמוד השמש והירח (יהושע י' י"ב), כן יעשה השם מלחמה זרה על ישראל שלא נשמע כמוה:

נכריה עבודתו. כפול בטעם, כמשפט:

פסוק כב

ועתה. **מוסריכם**. מוסרות:

ונחרצה. גזרה גזורה כמו אתה חרצת (מלכים א' כ' מ'):

פסוק כג

האזינו ושמעו קולי. ושמעו אמרתי, והטעם הקול:

פסוק כד

הכל. הטעם כי החורש יתקן האדמה פעם אחרי פעם, ויזרע, והארץ מתולדתה תעשה התבואה:

יפתח וישדד. יתקן השדה, כמו ישדד לו יעקב (הושע י' י"א), והטעם כפול:

פסוק כה

הלא. **שוה**. מגזרת שוה, ואשת מדינים נשתוה (משלי כ"ז ט"ו):

קצח. הוא כמין כמון ודק ממנו, והוא שחור:

שורה. יש אומרים הטובה, ויש אומרים במדה, כמו במשורה (ויקרא י"ט ל"ה) והוא הישר:

ושעורה. השעורה ידוע:

נסמן. כמו סימן:

וכסמת גבולתו. מגזרת מגבלות תעשה אותה (שמות כ"ח י"ד):

פסוק כו

ויסרו. והשם כבר יסר הזורע והמפיץ ולמדו איך יעשה:

וטעם **למשפט** כמו במספרם כמשפט (במדבר כ"ט ל"ב), לעשות כמנהג, וכן אלהיו יורנו:

פסוק כז

כי בחרוץ. הוא כמו עלי שכותשין בו, כמו חרוץ חדש (ישעיהו מ"א ט"ו):

על כמון לא יסב. כי טעם לא ימשוך אחר עמו:

פסוק כח

לחם [יודק]. ומנהג הלחם שיודק:

אל"ף **אדוש** נוסף כאל"ף אזרועך (ירמיהו ל"ב כ"א):
[**והמם וגו'**]. ועת שיהמם גלגל עגלתו אז פרשיו לא ידוקנו, והטעם כאשר יחרוש לא ידוקנו, כי כל דבר בעתו ברא השם להיותו כן, על כן אחריו גם זאת וגו', הטעם כי לא ידושנו לנצח:

פסוק כט

הפליא עצה. פליאה:
תושיה. חכמה, ויאמר רבי משה הכהן שהוא מגזרת יש, והנה הטעם כי תולדת האדמה והזרעים טובה מתולדתם שישמעו דברי הנביא ולא יועיל, והפך זה יערף כמטר לקחי (דברים ל"ב ב') כאשר פרשתיו:

פרק כט

פסוק א

הוי אריאל. יש אומר כי נקראת ירושלם כן על שם המזבח, כמו וההראל, והאריאל (יחזקאל מ"ג ט"ו וט"ז), כי אותיות יהו"א מתחלפות, ויש אומרים שנקראת כן בעבור שמזלה אריה, וזה רחוק:
קרית. סמוך ויחסר מלת אמת או הדומה לה:
[**חנה דוד**]. שחנה שם דוד, או כך דרך הלשון לסמוך אל פועל עבר, כמו בראשית (בראשית א' א') תחלת דבר יי (הושע א' ב'):
ספו שנה. הוסיפו שנה, כמו לספות עוד (במדבר ל"ב י"ד):
וחגים הם העולות:
ינקופו. פועל עומד, והטעם שיפסקו העולות, או יהיה פועל יוצא ותחסר מלת הנוקפים , כמו ויאמר ליוסף (בראשית מ"ח א'):

פסוק ב

והציקותי לאריאל. לירושלם:
והיתה תאניה. כמו ואנו הדייגים (ישעיהו י"ט ח'), ויש אומרים מגזרת אנה (בראשית ל"ז ל"ו) שלא ישאר רק מקומה:
והיתה לי כאריאל. שהמזבח שמם מהעולות, או כאריאל שיזבחו כלם:

פסוק ג

וחניתי כדור. פתאם כמו כדור אל ארץ רחבת ידים (ישעיהו כ"ב י"ח):
מוצב. מגדל מצב:

פסוק ד
ושפלת. הטעם על דברי שלוחי חזקיהו אל רבשקה:
מארץ תדברי. כאילו תדברו מתחתית הארץ:
כאוב. כמו וכאובות חדשים (איוב ל"ב י"ט), כי כן אומנותם:

פסוק ה
והיה כאבק דק. הוא חסר מלה כי הוא סמוך (ובספר מדוקדק כאבק):
המון זריך. הם מחנה אשור, וזה יהיה לפתע פתאם:

פסוק ו
מעם יי [**תפקד**]. תהיה זאת הפקידה על הצרים:
ברעם. בגלגל:
ברעש. בארץ:
[**וקול וגו'**]. ובקול גדול בסופה וסערה עם להב אש, הטעם על צאת המלאך על מחנה אשור להכחידו:

פסוק ז
והיה כחלום. שיראה אדם בלילה שיקיץ ואין כל כן היא מחנה אשור:
וכל צוביה. חסר אל"ף וכל אנשי מצודתה או הטעם וכל המצדות כמו המגדלים:

פסוק ח
והיה וגו'. לעולם אחר חלום מלת והנה, והטעם כאילו, והוא שב אל הרעב:
שוקקה. מבקשת משקה:

פסוק ט
התמהמהו. ידבר על [צ"ל אל] אנשי ציון שיתמהו לחפש איך יהיה זה, ומה סוד זאת הנבואה, והנה הנביא ידבר כאשר ידבר איש אל רעהו, ולמה לא ידעו כי הם שכורים ולא מהיין:

פסוק י
כי נסך. מגזרת המסכה צרה כהתכנס (ישעיהו כ"ח כ'), וכ"ף עליכם לאנשי ציון:
ויעצם. מגזרת עצם כאילו שם עצם על עיניכם:
והנה **כסה** לעד על מלת נסך:

פסוק יא
ותהי. כל הנבואה:
כי חתום הוא. לא יוכלו להבין, וכן טעם חתום תורה (ישעיהו ח' ט"ז) כאשר פירשתי:

פסוק יב
ונתן וגו'. הטעם לא יבינו זאת הנבואה החכמים המבינים, ואשר אין בינה להם:

פסוק יג
ויאמר. כי נגש, מגזרת והנוגשים אצים (שמות ה' י"ג) מבנין נפעל, והטעם שיצער נפשו חנם להתענות (א"ג מן ויגש אליו יהודה בראשית מ"ד י"ח):
בפיו. כל אחד:
מצות אנשים מלומדה. כטעם רגילות, כעגל לא לומד (ירמיהו ל"א י"ח):

פסוק יד
לכן הנני יוסיף. כמו ונשאר אני (יחזקאל ע' ח') כי אומלל אני (תהלים ו' ג') בעבור שהוא פתוח הלמ"ד, ויש אומרים שמלת יוסיף פועל על משקל תומיך גורלי [שם ט"ז ה']:
הפלא ופלא. שלא יבינו, על כן אחריו ואבדה, ויש אומר שהוא כמו עושה פלא (שמות ט"ז י"א), ולפי דעתי שעושה פלא כזה:

פסוק טו
הוי המעמיקים. בעומק לבם:
נפתח למ"ד **לסתיר** לחסרון ה"א הבנין כמו לשמיד (ישעיהו כ"ג י"ח):

פסוק טז
הפככם. והנה הפך האמת:
אם כחומר היוצר יחשב. האדם:
ויצר. מגזרת יוצר אמר בעבור יוצרו לא יבין, והנה הלמ"ד כלמ"ד אמרי לי (בראשית כ' א'):

פסוק יז
הלא מעט. בימים:
ושב לבנון. שהוא נותן פרי יותר מהכרמל, ככרמל, והכרמל כיער, וזה הטעם על רעבונם:

פסוק יח
ושמעו. אז יבינו דברי הנבואה, ולא יראו אלה העורים כי אם אחר שיהיו באופל:

פסוק יט
ויספו. הצדיקים ימלטו, כי ערי יהודה הבצורות נתפשו כי נכרתו שופטי אחז כאשר פירשתי למעלה (ישעיהו א' כ"ו):

פסוק כ
כי אפס. תם כמו כי אפס כסף (בראשית מ"ז ט"ז):
כל שוקדי און. כמו לשקוד על דלתותי (משלי ח' ל"ד):

פסוק כא
מחטיאי. ישמרו דבור אדם ויחטיאוהו כדי להענישו, או יחטיאו אחרים בדבריהם:
יקושון. מגזרת מוקש (דברים ז' ט"ז), ור' משה הכהן אמר כי הם יוכיחו המוכיח, מגזרת התקוששו וקושו [צפניה ב' א'] ואמר כי היה השי"ן ראוי להדגש:

פסוק כב
לכן אשר פדה את אברהם. והוציאו מבין הרשעים:
יחוורו. ילבינו, וזאת הלשון ידועה בארמית:

פסוק כג
כי בראותו ילדיו. והטוב שאני עושה עם הטובים, יקדישו שמי:
יעריצו. ייראו אחרים, או הוא פועל עומד, אחר שהזכיר יעקב אמר על דרך משל כי אילו היה חי ויראה הילדים הטובים והפלא שאעשה עמם, היה הוא עם בניו מקדשים שמי, כי אני הייתי קדוש יעקב:

פסוק כד
וידעו. ורוגנים, כמו ותרגנו באהליכם (דברים א' כ"ז), והם הפך הלומדים:

פרק ל

פסוק א
הוי. אוי, לבנים הסוררים:
ולא ממני. ולא ממני וכן שעו מני (ישעיהו כ"ב ד'):
ולנסוך מסכה. כמו והמסכה (ישעיהו כ"ה ז'), והטעם משל על העצה:
ולא מרוחי. הטעם מנבואתי:

פסוק ב
ההולכים וגו'. והנה פירש הכתוב למעלה:
לא השתנה מ"ם **מעוז** בעבור שהוא מפעל הכפל:

פסוק ג
והחסות. שם, והיה ראוי להיות חסות [צ"ל חסיות] על משקל עבדות (עזרא ט' ח'):

פסוק ד
כי. **שריו**. הוי"ו שב אל העם שהיו משלחים אפילו שריהם למצרים אולי יושיעו ירושלם מכף מלך אשור:

פסוק ה
כל וגו'. אל"ף הובאיש נוסף, כל אדם הוביש אלה ההולכים, (פועל יוצא), כי הלכו אל עם לא יוכלו לעזרם:

פסוק ו
משא בהמות נגב וגו'. דבקה, על היורדים מצרימה והנה הנביא אומר (על) בהמות נגב, והיא מצרים, כי היא בפאת דרום כנגד ארץ ישראל, ואמר כי בדרך שילכו אלה היורדים יפגעו בהמות קשות כדובים ונמרים, על כן לביא וליש מהם:
בארץ צרה. שלא יוכלו לברוח ואלה היורדים ישאו על כתף עירים ממונם, שיברחו בו אל מצרים כמו את החיל הזה (דברים ח' י"ח):
דבשת. כמו גבנון ואין רע לו, והנה הטעם שבהמות נגב ישחיתו מהם:

פסוק ז
ומצרים. קראתי לזאת, ירושלם, שינצח מי שישב בה ולא ירד:

פסוק ח
עתה בא. אליהם, כי הנביא היה משתומם משבת אתם:
ועל ספר חקה. כתו' חקה ברפי, ויש ספרי' שהה"א במפיק והנה הו' לשון ציווי, והשלם חוקקה או חוקקה או חקקנה בנו"ן:

פסוק ט
כחשים. שם התואר על משקל אכרים (ירמיהו י"ד ד') ונקמץ הכ"ף בעבור אות הגרון:
שמוע. שם הפועל:

פסוק י
לא תראו. לנו, לא תתנבאו:
ונקראו **רואים** בעבור שנבואת' במראות אלהים:
נכוחות. כמו דברים [צ"ל דבריך] ישרי' ונכוחים (שמואל ב' ט"ו ג') והוא שם התאר:
דברי חלקות. שם, וכן חזו מהתלו':

פסוק יא
סורו. אלה דברי העם לנביאים:
השביתו. ממנו זכר או שם השם:

פסוק יב
בדבר הזה. בנבואה:
ותבטחו בעושק. ובממון:

ונלוז. שם התואר, וכן הו' ודבר נלוז, כמו כי תועבת יי נלוז (משלי ג' ל"ב) והוא הפך הישר:

פסוק יג

לכן. טע' ותבטחו בממון שתתנו למלך אשור ולא יבוא, העון הזה, ישחתכם:

כפרץ [**נפל נבעה**]. כמגדל נופל או דבר נבעה, והוא מטעם נפוח מגזרת אבעבועות (שמות ט' ט') או יהיה נבעה תואר פרץ:

פתע גם **פתאום** קרובים. כטעם אדמת עפר:

פסוק יד

ושברה וגו' נבל. כלי יוצר:

לא יחמול. לכתותו:

לחתות אש. כמו יחתה (משלי ו' כ"ז), גחלים אתה חותה על ראשו [שם כ"ה כ"ב], והוא מפעלי הכפל:

ולחשוף. מגזרת מחשוף הלבן (בראשית ל' ל"ז) חשף יי את זרוע קדשו (ישעיהו נ"ב י'):

מגבא. מגזרת וגבאיו (יחזקאל מ"ז י"א) תרגם בור בארמית, וטעם לחשוף לגלות, כי המים הם בסתר, וזה הטעם על היורדים מצרים:

פסוק טו

בשובה. השקט. כמו שובה יי רבבות אלפי ישראל (במדבר י' ל"ו), הטעם כי תשועה תהיה לכם במקומכם ולא תרדו מצרים:

פסוק טז

ותאמרו וגו'. אמר רבי יונה המדקדק כי ננוס מגזרת נס, כטעם נרכב שיש אחריו, ויש אומרים שהוא כמשמעו, אתם נסתם ורודפיכם יניסון אתכם:

על קל. שם התאר לסוס או [צ"ל כמו] כר לגמל:

פסוק יז

אלף. סמוך אל אחד מהם והוא תאר לשר, והטעם כי שר שיש לו אלף אנשים ינוס מפני גערת אדם אחד:

תנוסו. כלכם:

כתורן. רמז שישארו מעט מהרבה, והנכון בעיני כי טעם כנס על הנותרים בירושלם שלא ירדו על מצרים:

פסוק יח

ולכן יחכה יי. על דרך דיבור בני אדם:

לחננכם. מפעלי הכפל על משקל אין גחלת לחמם (ישעיהו מ"ז י"ד), מהבנין הקל, ממשקל לשכב את בת יעקב, ואם הם זרות בדקדוק:
ולכן הוא ירום לרחמכם כי השם יעשה לכם משפט מאשור:

פסוק יט

כי עם. בכו לא תבכה וגו'. אלה דברי הנביא, כי השם יחנך:
ובא **לקול** הלמ"ד בעבור שזעקת אליו:
ענך. מלה זרה בדקדוק וכן כי פארך (ישעיהו נ"ה ה'):

פסוק כ

ונתן. לחם צר ומים לחץ. שהיו ברעב כאשר פירשתי ושב לבנון לכרמל, ומים איננו סמו' וכן הוא ומים מי לחץ, כמו האהלה שרה אמו (בראשית כ"ד ס"ז):
ולא יכנף. ירחק שיהיה בכנף הארץ:
מוריך. בדרך הישרה והם חזקיהו ושריו:
והיו עיניך. כפול בטעם כמשפט:

פסוק כא

ואזניך וגו'. הטעם כי בעיניך תראה מוריך לפניך, וכן מאחריך תשמע דברי הנביאים והמוכיחים, ויש אומרים כי זה דרך משל על מראה הלב ומשמעו:
כי תאמינו האל"ף תחת יו"ד ימין וכמוהו רבים, והטעם כי אם תאמינו או תשמאילו מהדרך ישרה תשמע באזניך מוריך בדרך הטובה:

פסוק כב

וטמאתם. צפוי, שם:
אפודת. מכסה יקר על הצלם:
תזרם. כי הם אסורים בהנאה:
כמו דוה. אשה טומאה שלא יגע בה טהור:

פסוק כג

ונתן. אשר תזרע. אחר מות מלך אשור:
כר. כמו ככר הירדן (בראשית י"ג י'), וכן (כי) בת עין (תהלים י"ח ז') חסר בי"ת, כל כך יהיה הזרע והצמח רב:

פסוק כד

והאלפים. השוורים שיחרשו כהם וכן העיירים, כמו שגר אלפיך (דברים ז' י"ג):
בליל. כמו אם יגעה שור על בלילו (איוב ו' ה'):

חמיץ. גם חמץ שוים:
אשר זרה. אותו:
ברחת. מגזרת רוח והוא כלי ובמזרה:

פסוק כה

והיה על כל הר גבוה. פלגים יבלי מים. כמו ועל יובל ישלח שרשיו (ירמיה י"ז ח'), והטעם רב המטר עד שיעמוד על ההרים:
ביום הרג רב וגו'. שימותו אנשים בנפל מגדלים, וזאת נחמה, כי אם ימותו עשרה יחיו רבבות, כי בעבור שיפול קיר על האלמנה לא יעצור השם הגשם שלא ישלחנו להחיות רבים, כי אין לגשם דעת שירד על מקום אחד ולא על מקום אחר עמו ביחד:

פסוק כו

והיה וגו'. כל המפרשים אמרו כי זה הפסוק לעתיד, וטעם הפרשה על מלחמת גוג ומגוג, רק רבי משה הכהן אמר שהיא כולה דבקה. והנה אחריה אומר הוי היורדים מצרים וככה לפניה:
וטעם **אור הלבנה**. שהשם יחזק אור הלבנה והחמה אחרי הגשם הרב, וזה דבר פלא:
שבעתים. פי' כאשר פירש הנביא, כאור שבעת הימים, והטעם כאור שבעת הימים מחובר:
ביום חבוש יי. בזמן שירפ' השם מכת ישר' בימי גוג או בימי אשור:

פסוק כז

הנה שם. טעם שם שישמע מעש' השם במחנה אשור:
וטעם **ממרחק מהשמים**, בעבור רדת המלאך:
וכבד משאה. כמו והמשאת החלה (שופטים כ' מ') כי שמות [רבות] הם לעשן:

פסוק כח

ורוחו. הרוח היוצא מפיו, דרך משל על דבר המלאך:
להנפה. רובי המפרשים אומרים כי להנפה כמו להניף, ורבי משה הכהן אמר שהוא כמו רסן, והנה זה הרוח כרוח שקר שהתנבא עליו מיכיהו (מלכים א' כ"ב י"ט), וזהו הנכון, והטעם כי הרסן יושם על לחיי הסוס להוליכו לדרך הישר' וזה הרוח ישים רסן מתעה. וכמוהו **בנפת שוא**. והנה טעם להנפה כמו קשר:

פסוק כט

השיר וגו'. הכ"ף לנכח יהודה:

כליל התקדש חג. ליל הפסח, על כן אמרו הקדמונים ז"ל כי בליל הפסח נכחד מחנה אשור:

לבא בהר יי. דבר עם כהולך:

פסוק ל

והשמיע. הוד קולו, כאשר יפחד השומע מקול רעם:

ונחת. ירידה כמו ותנחת עלי דרך (תהלים ל"ח ג'):

יראה. לעולם:

בי"ת **בזעף** מושך אחר:

בנפץ מגזרת תנפצם [שם ב' ט']:

ואבן ברד. דרך משל:

פסוק לא

בשבט יכה. כאילו בשבט יוכה, או כי בשבט יכנו השם:

פסוק לב

והיה כל מעבר מטה מוסדה. פעול מהבנין הכבד הנוסף, כי הנה מטה על לשון נקבה, שמעו מטה ומי יעדה [מיכה ו' ט'], והטעם כל מקום שיעבור עליו זה השבט, (וכן המטה) אשר יניח יי עליו, לא יהיה לשם יגיעה, רק יכה, והמכה, הוא המלאך, שמח כמו בתופים ובכנורות:

ובמלחמות תנופה. תנופת יד לנגן:

פסוק לג

כי. **מאתמול**. ואם הוא בשורק הוא כמו חולם, וטעם אתמול מלפנים:

תפתה. שם מקום מטונף סביב ירושלים, ושם ישליכו כל דומן ויעלה ממנו עשן, והטעם כי השם ערך למחנה אשור:

גם הוא למלך הוכן. הטעם כי נכחד כל נגיד ושר ויש אומר כי היא [צ"ל הוא] רמז למלך אשור:

מדורתה. מגזרת מדורה (יחזקאל כ"ד ט') מקום בעור האש:

נשמת יי. היוצאה מהרה וזה דרך משל על הגזרות הבאות במהרה:

פרק לא

פסוק א

הוי. כמו אוי, ליורדים מצרים שלא ראו זאת התשועה והלכו להנצל, ושם ימותו:

ולא שעו. שלא הרפו עצמם לבטוח בשם, מגזרת שעו מני (ישעיהו כ"ב ד'), והאומר כי שעו חסר נו"ן איננו נכון:

פסוק ב

וגם. גם השם ידע מחשבותם והביא רע עליהם:

ואת דברו לא הסיר. לא בטל:

פסוק ג

ומצרים. **ולא רוח**. מלאך כמו יי אלהים שלחני ורוחו (ישעיהו מ"ח ט"ז):

ידו. מכתו:

ויחדו. מצרים והבורחים אליהם, והטעם כי מלך אשור השחית מצרים בבואו אל ירושלם:

יכליון. שלם כמו יחסיון (תהלים ל"ו ח'):

פסוק ד

כי. יהגה, כטעם ישאג:

אשר יקרא. זה אל זה להתחבר להלחם עם האריה:

מלא. כלם, שלא יחסר רועה שלא יבא:

ומהמונם לא יענה. מגזרת עני (דברים כ"ד י"ב) גם לענות (שמות י' ג'), וכמוהו זמיר עריצים יענה (ישעיהו כ"ה ה'):

ירד. רמז למלאך:

פסוק ה

כצפרים. מלת צפרים נקבה, ואם היא במ"ם כפילגשים לעולם לשון נקבה, על כן עפות:

עפות. שם תואר בפועל כמו רצות ושבות (יחזקאל א' י"ד):

יגן. יסתיר מגזרת מגן (בראשית ט"ו א'), והטעם על בני הצפרים שיגנו עליהם ויצילום:

והציל. שם הפועל אף על פי שהוא בחירק:

פסוח. מגזרת ופסח יי על הפתח (שמות י"ב כ"ג):

פסוק ו

שובו. אלה דברי הנביא שובו לשם אתם בני ישראל שהעמקתם לו סרה, מגזרת סורר (דברים כ"א י"ח):

פסוק ז

כי. ידיכם, רמז לעושים:

וטעם **חטא**. שאין חטא למעלה ממנו:

פסוק ח
ונפל. בחרב לא איש רק ביד המלאך וחרבו השלופה, ואם הוא כדרך משל להבין השומעים:
ובחוריו. הנמלטים ילקחו בדרך:

פסוק ט
וסלעו וגו'. יעבור סלעו הוא גבול מלכותו, מרוב פחדו, וזה טעם ממגור, והטעם כי יברח ולא ישען על סלעו, [וחתו] מכל נס שיראו שריו הנמלטים או הנשארים בארצו:
אור ותנור. רמז למזבח, או דרך משל כאשר הזכיר למעלה ולהב אש אוכלה:

פרק לב

פסוק א
הן. הטעם על חזקיהו ושריו שתעמד מלכותו:
ולמ"ד **ולשרים** לא ידעתי לו טעם, וכמוהו והשלישי לאבשלום (דברי הימים א' ג' ב'), למן היום (שמות ט' י"ח):

פסוק ב
והיה איש. כל אחד משרי חזקיהו, או הוא בעצמו:
כמחבא רוח. מקום, והוא פועל מהבנין הכבד הנוסף:
כציון, מגזרת ציה (מ"א י"ח) כמו חורב:
בארץ עיפה. צמאה כמו בארץ עיפה לך סלה (תהלים קמ"ג ו'):
[והטעם] **והיה איש**. יהודה כיושב במקום מחבא רוח:

פסוק ג
ולא תשעינה. כמו ועיניו השע (ישעיהו ו' י'):

פסוק ד
ולבב נמהרים. מגזרת מהירות בכסילות:
ולשון עלגים. אין חבר, ובלשון קדר כמו עבדים, והנכון שהוא הפך מדבר צחות:
ומלת **צחות** חסירת מלות, כי צחות תואר השם וטעמו ומשקלו זכות:

פסוק ה
ולא. נבל. מגזרת נובלת עליה (ישעיהו א' ל'):

כילי. הפך שוע ושוע כמו נדיב שידיו רפות לתת ולא סגורות, מגזרת ושוע אל ההר (ישעיהו כ"ב ה'), ויש על דרך דרש שמלת כילי שתים מלות, כי יאמר שלי שלי (אבות ה' י"ג):

פסוק ו

כי נבל. הטעם על שרי אחז:

תועה. שם, כי משקלי השמות משתנים:

פסוק ז

וכילי כליו. הטעם כלי המשפט כי היו [השרים] דינים, והנה אומנותם לעות הדין:

פסוק ח

ונדיב. הטעם על שרי חזקיה על כן בתחלה ולשרים משפט ישורו [לעיל א']:

פסוק ט

נשים וגו'. יש אומרים כי בנות הטעם הקריות כי הם חשובות כבנות ושומרון היתה כאם:

פסוק י

ימים. הטעם שנה על שנה:

רגזה. בחסרון נו"ן, והנגיד אומר שהוא לשון ציווי, ואם הוא על לשון זכר, ורבי משה הכהן אמר שהוא שם הפעל:

אוסף [**בלי יבוא**]. הטעם כפול, אוסף התבואה:

פסוק יא

חרדו. על לשון זכר כמו אם תעירו (שיר השירים ב' ז') אם תמצאו [שם ה' ח'], בדרך קצרה:

רגזה. זכרתיו, וככה משפט פשוט' ועורה שיפשטו הבגדים, ועורה מגזרת ערום ועריה (יחזקאל ט"ז ז') עריה תעור (חבקוק ג' ט'), והנכון בעיני כי הנשים הם כמשמעם:

פסוק יב

על שדים סופדים. כל הנשים, תחס' מלת כל, כמו וכל הנשים יתנו יקר (אסתר א' כ'):

פסוק יג

על. עמי, שמרון:

קוץ שמיר. חסר וי"ו כמו אדם שת אנוש (דברי הימים א א׳:א׳):

כי. שמיר יעלה על כל בתי משוש:

פסוק יד

כי ארמון. המלך עזב גם נטש מהבנין הקל [צ"ל הכבד] שלא נקרא שם פועלו:

עופל. מקום שהיה גבוה, מגזרת ויעפילו (במדבר י"ד מ"ד):

ובחן. כמו הקימו בחוניו (כ"ב י"ג) והם מגדלים, היו מערות:

פסוק טו
עד יערה. מבנין נפעל, והטעם כי אלינו תביט הרעה, על ביאת מלך אשור אל ארץ יהודה, והטעם גזירה:
והיה. כל מדבר זרוע כמו הכרמל, והכרמל ליער יחשב כחבירו הראשון:

פסוק טז
ושכן. הטעם שהשם יעשה משפט בעוזביו:

פסוק יז
והיה מעשה הצדקה שלום. כי כן היה בימי חזקיהו, כאשר אמר, ולשלום אין קץ (ישעיהו ט' ו'), ויש מפרשים כי יערה עלינו לשבח:

פסוק יח
וישב. איש יהודה:

פסוק יט
וברד. הרי"ש פתוח כי הוא פעל כמו עשן כולו (שמות י"ט י"ח) והטעם כי אם ירד ברד אל היער ירד ולא אל מקום הזרע:
וטעם **תשפל העיר** שתשב פרזות כבקעה:

פסוק כ
אשריכם זורעי על כל מים. שיבואו:
משלחי רגל השור. כטעם והאלפים והעירים (ישעיהו ל' כ"ד) כי פרש' אחת היא כלה:

פרק לג

פסוק א
הוי. לשון קריאה, והטעם על אשור:
כהתימך שודד. להיותך שודד, תושד:
כנלותך. כמו כהנלותך, וכמוהו ולא ירד [צ"ל יטה] לארץ מנלם (איוב ט"ו כ"ט):

פסוק ב
יי. זאת היא תפילת הצדיקים בבוא מלך אשור והיא בדרך נבואה:
היה זרועם. על אנשי המלחמה:

פסוק ג
מקול המון. אשור:

מרוממותיך. שנתת לו רוממות:

פסוק ד

ואסף שללכם. שלל הגוים, כי סימן הכ"ף בעבור ישראל שהגלה מלך אשור:

גבים. תרגום ארבה בארמית:

שוקק. כמו אוסף, ויש אומרים כי כמוהו ובן משק ביתי (בראשית ט"ו ב') ולפי דעתי שכמוהו בספר יואל ישתקשקון (נחום ב' ה'), גם הוא בארבה:

פסוק ה

נשגב יי. והטעם על השכינה שהיא בציון:

פסוק ו

והיה אמונת עתך. לאיש יהודה ידבר:

חכמת. סמוך, ותחסר חכמת כך:

[**יראת וכו'**]. יראת השם היא אוצר חוסן ישועות:

פסוק ז

הן אראלם. יש אומרים מגזרת אריאל כאילו אמר על אראלם, ואיננו נכון בטעם הפרשה, ויש אומרים שהן שתי מלות, אראה להם, גם זה רחוק, והנכון בעיני, שמלת אראלם כמו מלאכיהם והעד מלאכי שלום, וכמוהו את שני אריאל מואב (שמואל ב' כ"ג כ') והטעם כי מלאכי כל גוי שיבקשו שלום בעולם יבכו בשלוט מלכות אשור:

פסוק ח

נשמו מסלות. כי מלך אשור לא יעמוד בבריתו עם גוי:

לא חשב אנוש. מאומה נגדו:

פסוק ט

אבל. ימצא ארץ לשון זכר כמו נעתם ארץ (ישעיהו ט' י"ח), והנה זה הפסוק מכחיש דברי רבי משה הכהן שאמר כי תאכלהו אש לא נפח (איוב כ' כ"ו) כן דרך הלשון כל מלה שהיא לזכר ולנקבה לא יתכן לומר לשון נקבה אחרי לשון זכר:

החפיר. לשון מלך אשור, כי הוא פעל יוצא, עד שקמל, שנכרת:

היה השרון. כמו חבצלת השרון (שיר השירים ב' א'):

ונוער. מגזרת ככה יהיה נעור ורק (נחמיה ה' י"ג):

פסוק י

עתה. בעבור שהגדיל להשחית עתה אקום:

ארומם. מבנין התפעל, והיה הרי"ש ראוי להדגש לחסרון התי"ו, כנו"ן אנשא:

פסוק יא
תהרו. התי"ו לנוכח אשור:
חשש. כאשר היא בלשון קדר כמוץ:
רוחכם. יש אומרים רוחכם תהיה כאש והוא [צ"ל היא] תאכלכם והנכון שהוא דבק עם חשש, ולא תהיה רוח שישאכם כי אם אש שתאכלכם:

פסוק יב
והיו. משרפות, כאילו נשרפו בסיד, רמז לנכחדי פתאם על ידי המלאך, וכמוהו קוצים כסוחים אשר באש יצתו:

פסוק יג
שמעו. קרובים, הם ישראל על כן אחריו פחדו:

פסוק יד
פחדו. שיפחדו מהשם בראותם גבורתו במחנה אשור ויאמרו מי ממנו שיוכל לגור ע השם שהוא אש אוכלה, וטעם בציון ששם הכבוד:

פסוק טו
הולך וגו'. אלו דברי הנביא, כי מי שהוא הולך צדקות, והמלה חסרת בי"ת:
אוטם. סוגר כמו יאטם אזנו (תהלים נ"ח ה'), ואם הם שני בנינים:
ועוצם. כמו ויעצם את עיניכם (ישעיהו כ"ט י'), ואם הם שנים בנינים:

פסוק טז
הוא. עושה אלה:
ישכון. בציון כאילו דר במצדות:
לחמו נתן. יהיה נתון לו לחם להספיקו:
נאמנים. שלא יכזבו, והטעם שלא יכרתו, והנה הוא יושב בנוח, גם יתענג:

פסוק יז
מלך וגו'. אלה דברי הנביא, כאומר יזכור יהודה בבא מלאכי מלך אשור לקחת מס מחזקיהו, כי כל אוצרות בית השם נתן, והעניש כל יהודה, והיו אומר מי ילך עמנו משרי חזקיה אל מלך אשור במס זה, הוא מלך ביופיו תחזינה עיניך תראינה ארץ מרחקים כי אשור רחוק' מירוש':

פסוק יח
לבך. ידבר בנפשו אימה:
איה סופר. הוא הכותב כמו [צ"ל כמה] עונש כל אדם:

איה שוקל איה סופר מגדלים. מגזרת מספר, כי נתנו עונש על כל מגדל:

פסוק יט

את עם נועז. לא נדע אם הנו"ן שור או לבנין נפעל, והיא מלה זרה אין לה משפחה, והטעם עם נכרי או משונה, והאומר כי הנו"ן תחת למ"ד לא דבר נכונה:
נלעג לשון. כי כל לשון שלא יבין אדם אותה הוא בעיניו ללעג:

פסוק כ

חזה וגו'. אין צורך לאדם לחזות מלך אשור, רק חזה ציון:
קרית מועדינו. כמשמעו, או כמו שרפו כל מועדי אל (תהלים ע"ד ח'):
אהל. חסר כ"ף:
יצען. אין לו ריע, וטעמו לא יפול, או בל יסע יתדתיו, יתד מיתדותיו:
וכל. החבלים הם המיתרים:

פסוק כא

כי וגו'. נטעם לא יסע זה האהל, רק יהיה השם אדיר לנו, במדינה שיש סביבותיה נהרים:
יאורים. חסר וי"ו כמו שמש ירח עמד (חבקוק י' י"א):
ידים. מקומות, והטעם מכל פאה, והם נהרים שלא ילך באחד מהם אני במשוט והטעם שלא יפחדו מאויב לא מהים ולא מהיבשה:

פסוק כב

כי וגו'. זה הפסוק כנגד לבך יהגה אימה, ואין מי שישפוט עוד שיאמר פלני יתן מס זה, והמחוקק הוא הסופר יכתוב מי ומי ילך אל המלך במס כי השם לבדו הוא שפטנו ומחוקקנו ומלכנו:

פסוק כג

נטשו. כ"ף חבליך לנכח מחנה אשור:
נטשו כמו ונטשתה (שמות כ"ג י"א), דרך משל כי הספינה תטבע והים ישליך הממון שיש בה:
בל. יחזקו החובלים התורן שלהן, ולא יפרשו נס, אז יחלק עד שלל, כמו אדמת עפר (דניאל י"ב ב') מגזרת בבקר יאכל עד (בראשית מ"ט כ"ז):
מרבה. כמו הרבה איספו פסחים בזזו בז ואף כי אחרים:

פסוק כד

ובל יאמר. עוד השכן בציון חליתי כי העם כולו נשוא עון:

פרק לד

פסוק א
קרבו ומלואה. שהיא מלאה מהם:
תבל. מקום הישוב:
וכל צאצאיה. מגזרת יצא:

פסוק ב
כי וגו'. כל המפרשים אומרים כי זה לעתיד, רק רבי משה הכהן אומר כי אדום חרבה בימי אשור וכל הפרשה הי' דבקה:
צבאם. הם צבא המלחמ':

פסוק ג
וחלליהם. **יעלה באשם**. שם, והנה הוא בלי סמיכה באש, על משקל קדש:
נמסו. מפעלי הכפל מבנין נפעל:

פסוק ד
ונמקו. בבא לאדם יום אידו תחשך לו השמש כאשר הוא כתוב ביום המות (קהלת י"ב ב'), והנכון בעיני שאלה הדברים רמז לכל עזר שיש לו לכל גוי במשטר שמים כאשר מפורש בספר דניאל (דניאל י' כ'):
ונמקו. מבנין נפעל וכן נגלו, מגזרת מגלה:

פסוק ה
כי וגו'. זה החזוק לאשר רמזתי מהגזירות:
הנה על אדום תרד ועל עם חרמי. שיש לי חפץ להיות חרם לעשות משפט בהם:

פסוק ו
חרב. הטעם גזרה:
הודשנה. מלה מורכבת מבנין שלא נקרא שם פעלו ומבנין נפעל על דעת רבים, ואיננו נכון, רק היא מלה זרה והטעם מגזרת והיה דשן ושמן (ישעיהו ל' כ"ג):
כרים. כמו חלב כרים (דברים ל"ב י"ד), דרך משל לגדולים, כמו אילי מואב (שמות ט"ו ט"ו):
בבצרה. יש אומר שהוא קושטנטינה, וזה לא יתכן כי אין לה היום אלף שנים שנוסדה, רק היא מדינה בארץ אדום:

פסוק ז
וירדו. עמם, עם הכרים והעתודים והראמים, והפרים הם רמז למלכי אדום:

פסוק ח
כי וגו'. זה הכתוב יוכיח שהוא לעתיד ויש אומרים כי זאת הנבואה נתקיימה בימי נבוכדנצר אחר גלות ציון, כטעם גם עליך תעבור כוס (איכה ד' כ"א):
שנת שלומים. כמו גמולך ישוב בראשך [עובדיה א' ט"ו] הכתוב גם בספר עובדיה על אדום:

פסוק ט
ונהפכו וגו'. כן היה או יהיה במעשה פלא, ויש אומרים כי הוא דרך משל שלא ישאר שם שות' מים, כאלו נהפכו המים לזפת:
בוערה. תוכיח כי תי"ו זפת לשון נקבה:

פסוק י
לילה. לא תכבה, אשה:
לנצח נצחים. זמנים אין קץ להם:

פסוק יא
וירשוה. קפוד. ידוע מגזרת קפדתי כאורג חיי (ישעיהו ל"ח י"ב):
הקו והאבן ביד הבונה:
ותוהו ובהו כטעם שממה:

פסוק יב
חוריה. הם הגדולים הנמשלים לעין לבן, כי הקטנים יקראו חשובים:
מלוכה. יקראו אותם הקרואים ותחסר אות למ"ד ממלת מלוכה:
אפס. כמו אין:

פסוק יג
ועלתה. על ארמנותיה, כל אחד מהסירים, והם קוצים, כמו כי כקול הסירים תחת הסיר (קהלת ז' ו') וככה קמוש:
תנים. כמו אח הייתי לתנים (איוב ל' כ"ט):
חציר. כמו חצר (שמות כ"ז י"ב) וכמוהו ישיש (איוב ט"ו י') וזקן וישש (דברי הימים ב' ל"ו י"ז):

פסוק יד
ופגשו ציים. דרים בארץ ציה:
איים. רבים, כמו ואת האיה (ויקרא י"א י"ד), ואם בא במ"ם:
ושעיר. כדמות שעירים ברים:
הרגיעה. מצאה מרגוע:

לילית. העוף שיעוף בלילה:

פסוק טו
שמה. קפוז, איננו כמו קפוד (ישעיהו י"ד כ"ג) רק עוף אחר:
ותמלט. ותוליד וכן והמליטה זכר (ישעיהו ס"ו ז'):
ובקעה. תולדת' לבקוע בציה:
דגרה. כמו קרא דגר (ירמיהו י"ז י"א):
דיות. לשון רבות כמו הדיה (דברים י"ד י"ג):

פסוק טז
דרשו מעל ספ' יי. רמז לגזרות שמים שהם כתובים באצבע אלהים, והטעם שכל הגזרות תבאנה אל ארץ אדום, גם הם הנכתבות להיות ארץ אדום נוה להן:
כי פי. רמז לגזרות היוצאות מפי השם:
ורוחו. רוח פיו והנה הטעם כפול כמשפט:

פסוק יז
והוא. חלקתה, פועלת ופעולה:
בקו. שהוא קו אמת:

פרק לה

פסוק א
ישושום. יש אומרים שהמלה חסרת בי"ת, וכן הוא ישושו בם, ואין זה נכון כי מה טעם בם והאמת כי המ"ם תחלת נו"ן נוסף בפעלים כמו פדיום (במדבר ג' י"ט), והטעם כי ארץ אדום תהיה לבדה חרבה רק ארץ ישראל להפך, ולדעת רבי משה הכהן שהיא ירושלם הנמלטת:

פסוק ב
פרוח תפרח. ארץ ישראל או ירושלם:
אף גילת ורנן. והנה התי"ו כמו גילת לב, ויש אומרים כי לה שב אל לבנון בעצמו:
המה. יושבי ירושלם:

פסוק ג
חזקו ידים. לפי דעת כל המפרשים שהוא לעתיד ולדעת רבי משה הכהן על השבים בימי חזקיהו במות מלך אשור:
וטעם **וברכים** בעבור ההליכה:

פסוק ד
אמרו לנמהרי לב. שלא היו מאמינים לראות כפלא הזה, לעשות נקם באדום או באשור:

פסוק ה
אז תפקחנה עיני עורים. כראותם זה הפלא, גם כן השומעים:

פסוק ו
אז ידלג. לשוב אל ירושלם:

ותרון. דרך משל, כי ימצאו מים בכל מקום, הפך דבק לשון יונק (איכה ד' ד'):

פסוק ז
והיה השרב. מקום חורב, וכן לא יכס שרב ושמש (ישעיהו מ"ט י') וכן תרגום אכלני (בראשית ל"א מ') חורב בארמית:

בנוה. אשר היתה רבצה בנוה תנים, והוא מקום ציה:

חציר. כמו חצר:

לקנה וגומא. שיצמחו סביבות הנהרים:

פסוק ח
והיה. אף על פי שיגדלו נחלים בדרך, יהיה שם מסלול דרך מסלה:

ודרך הקדש. בעבור שובם אל ירושלם:

לא יעברנו. כל גוי טמא, אף על פי שהדרך להם היה, יפחדו שיעברו עליו, והלכו במסלול הגאולים ועוד כי ההולך בדרך ואוילים, שלא ידעוהו **לא יתעו** כי יהיה מסלול:

פסוק ט
לא יהיה. בדרך:

אריה. ולא פריץ חיות שיזיק עד שיפחדו הרוצים לשוב, והנה ילכו השבים גאולים מאויבים ומחיות:

פסוק י
ופדויי וגו'. אלה השבים, יבואו אל ציון ברנה, ושמחת נצח על ראשם, כי כח הנשמה בראש, וי"א כי הם כדמות מסך על ראשם גם הוא נכון:

ששון ושמחה ישיגו. אותם, ויש אומרים כי הם ירדפו אחרי הששון וישיגוהו:

פרק לו

פסוק א
פ' **ויהי בארבע עשרה שנה** מפורשת בספר מלכים, ואם יש מלות נוספות הטעמים הם שוים כי המלות נוספות הטעמי' הם שוים כי המלות ככלים והטעמים הם כפועלים. והנה אפרש שיש [צ"ל שש] מלות:

פסוק ה
במלכים (מלכים ב' י"ח כ') כתוב אמרת אך דברי שפתים. והטעם אמרת לאנשי' כי יש לך עצה וגבור' וזה הוא דבר שפתים, והטעם כי גבורתך בדבור היא לבדה, ובישעיהו אמרתי בלבי דברי רבשקה, כי עצתך וגבורתך בדבר שפתים:

פרק לז

פסוק יד
ובמלכים (מלכים ב' י"ט י"ד) ויקראם על הספרים. ובישעיהו (ישעיהו ל"ז י"ד) ויקראהו על הספר לבדו ששם החרפות, ובשני ספרי' ויפרשהו:

פסוק כה
ובישעיהו [צ"ל ובמלכים] (מלכים ב' י"ט כ"ד) תוספת זרים עם מים. והטעם נהרי זרים:

פסוק כו
ובמלכים להשוות [י"ט כ"ה] והטעם שישתחוו ערים בצורות עם גלים נצים. ובישעיה [שם כ"ו] להשאות באל"ף מגזרת שואה (ישעיהו י' ג'), כגלים נצים או יתחלף הוי"ו באל"ף כמשפטם:

פסוק כז
ובמלכים [ל"ז כ"ו] שדפ' ובישעיה (ישעיהו י"ט כ"ז) שדמה והם שתי לשונות והטעם אחד:

פסוק ל
ובמלכים [שם כ"ט] סחיש ובישעיה [שם ל'] שחיס. כמו כבש (ויקרא ג' ז') כשב [שם ד' ל"ב], והטעם אחד:

פרק לח

פסוק ט

מכתב לחזקיהו. ויחי. כמו עד חיותם (יהושע ה' ח') כמו עמידה, וכן אתה מחיה את כולם (נחמיה ט' ו'), גם כן גבול החי:

פסוק י

אני. בדמי. יש אומרים מגזרת דם, כמו לחלוחי', והנכון כמו כריתו', כמו נדמה מלך ישראל (הושע י' ט"ו):

שאול. הוא הקבר שהוא בתחתית הארץ, הפך השמים שהם למעלה לעולם, והעד ואציעה שאול הנך (תהלים קל"ט ח'), ואיננו גיהנם כלל:

פקדתי. מגזרת לא נפקד ממנו איש (במדבר ל"א מט) והוא לשון צחות, גם כן בלשון קדר, ויש אומרים כי פקדתי פקד ממני, כמו בני יצאוני (ירמיהו י' כ'), ואחרים אמרו פקדתי כי פקד יותר:

וטעם **יתר שנותי** כמו את מספר ימיך אמלא (שמות כ"ג כ"ו), ושם פרשתיו:

פסוק יא

אמרתי [**לא אראה יה**]. השם איננו מקרה עד שתשלט העין בו רק הוא נר' במעשיו, והטעם שלא יראה מעשי השם בעולם הזה, והוא שיכיר מעשי השם בעולם הזה, וזהו בארץ החיים, כאילו הוא יפרש דבריו והנה הזכיר בתחלה תענוג האדם בעולם הזה, והוא שהזכיר [צ"ל שהכיר] מעשי השם, ואח' כך שיתענג במראה העין להיות עם חביריו וזהו לא אביט אדם עוד:

חדל. כמו תבל, ויתכן היות המלה הפוכה כמו כבש כשב מגזרת חלדי (תהלים ל"ט ו') ויתכן היות כמוהו מה חדל אני [שם ה'] ויתכן שנקרא' העולם הזה חדל, שחדל לעולם להיות אדם בו:

פסוק יב

דורי. מגורי כמו מדור באהלי רשע (תהל' פ"ד י"א), וזאת הלשון ידועה בארמית, גם נכון היות דור ודור מגזרתו, כטעם כי גר אנכי עמך (תהלים ל"ט י"ג):

נסע. מבנין נפעל, ונדגש הסמ"ך בחסרון הנו"ן שהוא פ"א הפועל:

נגלה. מגז' גלות (ישעיהו כ' ד'):

מני. כמו ממני, וכן שעו מני (ישעיהו כ"ב ד):

כאהל רועי. היו"ד ליחש המלה, או כיו"ד פנימי (מלכים א' ו' כ"ז) גם אכזרי [י"ג ט'], כי אהל הרועה לא יעמד במקום אחד:

קפדתי. כמו כפלתי:
[**כאורג**]. וכמוהו וימי קלו מני ארג (איוב ז' ו'):
מדלה. החולי, כמו מדוע [אתה] ככה דל בן המלך (שמואל ב' י"ג ד'):
[**מדלה יבצעני**]. כי מזאת המחלה יבצעני, יתמו שני, כמו יתר ידו ויבצעני (איוב ו' ט'):
[**מיום וגו'**]. וזאת המחלה (שהיא) עושה עמי שלום ביום, ומלחמה בלילה, וככה רובי התחלואים, והנה תשלימני כמו ואם לא תשלים (דברים כ' י"ב):

פסוק יג

שויתי. מגזרת שוה (אסתר ה' י"ג) ותחסר מלת נפשי, והנכון שהוא החולי, כי הוא שוה בגבורת מלחמתו עמי כארי, ומנהג הארי לשבר העצמו', והתמה, כי בלילה ילחם עמי ויעשה שלום לי בבוקר:

פסוק יד

כסוס עגור. כ"ף כסוס מושך אחר עמו כמו כרע כאח לי (תהלים ל"א י"ד) וכמוהו ככבש אלוף, ואלה עופו', והטעם שהחולה בכובד חליו יצפצף ויהגה ואין מבין דבריו:
דלו. מפעלי הכפל, וכמהו דליו שוקים (משלי כ"ו ז') כטעם נשיאות:
יי עשקה לי. זאת הדלה:
ערבני. עתה ערוב עבדך לטוב (תהלים קי"ט קנ"ב), ויש אומר כי העי"ן תחת חי"ת, וזה הבל, ומלת ערבני כדרך לשון בני אדם, והטעם התערב עמי בצרתי:

פסוק טו

מה אדבר ואמר לי. הנני יוסיף על ימיך:
ומלת **עשה** כמו יעשה וכן נתתי כסף השדה (בראשית כ"ג י"ג), או טעם עשה שעשה זה החסד עמי, אעפ"כ אדדה כל שנותי בזכרי זאת המדה שעברה עלי:
ומלת **אדדה** מבנין נפעל ואין ריע לו במקרא, רק אדדם עד בית אלהים (תהלים מ"ב ה') ובמשנה מדדה את בנה [שבת י"ח ב'], והטעם ידוע:

פסוק טז

יי [**עליהם יחיו**]. על דברך הוא הנזכר שאמר 'והוא אמר', והנה על אמרתך ומעשיך יהיו החיים, ולכל, עת בהן חיי רוחי:
ותחלימני. מגזרת יחלמו בניהם (איוב ל"ט ד') ירבו בבר, ובדברי חכמים ז"ל עתים חלים [ראש השנה כ"ח]:

פסוק יז

הנה לשלום. כאשר הייתי בחצי ימי, כי בן תשע ושלשים שנה היה כאשר חלה, כי אם תתגבר המרה האדומה על תולדת האדם, לעולם יהיה חולה בנערותו ויהיה בשלום בזקנותו, והפך זה תתגבר הלחה והנה האמצעיים שנות שלום:

מר לי מר. פעמים לחזוק, ויש אומרים מגזרת תמורה (ויקרא ל"ח י"ז):

משחת בלי. יש אומרים מגזרת בלתי (בראשית י"ח י"ב) והוא שם על משקל פרי, ואחרים אמרו שהוא במקום הזה כמו לא, והוא הפך, והראשון הוא הישר בעיני, כאילו אמר ואתה חשקת נפשי והעליתנו משחת בלי:

כי (אותי) **השלכת אחרי גוך**. דרך משל, כבן אדם שלא יראה מה שיש אחריו, כי ידענו שאין גו לבורא הגויות, הנה ראיה על אשר אמרו קדמונינו שבעבור חטא שעשה היה מת בקוצר שנים, והם העתיקו כי המת קודם חמשים ושתים שנה הנו בכרת, ועל זה עצב כי לא ידע עבר עבירה שהוא חייב שימות בכרת, על כן אמר זכר נא את אשר התהלכתי לפניך והטוב בעיניך עשיתי, והנה הזכיר המחשבה והמעשה, והקדמונים אמרו כי לא התעסק במצות פריה:

פסוק יח

כי לא שאול תודך. הטעם על הגוף הנקבר בשאול, [מלת לא מושכת עצמה ואחרת עמה] וכן הוא מות לא יהללך, כמו מתן בסתר יכפה אף (משלי כ"א י"ד):

ישברו. כמו ייחלו, כמו עיני כל אליך ישברו (תהלים קמ"ה ט"ו), ורבים יתמהו איך כתב הנביא כדברים האלה, שמכחישים בתחיית המתים, ויש להשיב כי הגוף אין לו כח ולא דעת בצאת הנשמה ממנו, ולמה יתמהו, והנה גם בהיות הנשמה דבקה עם הגוף איננו מבין ואף כי במותו:

פסוק יט

חי חי. פעמים והטעם מי שחי כמוני, או שיחיה אחרי חליו, הוא חייב שיודך, והטעם בפה, שבו תראה חבור הנשמה עם הגוף בדרך ההודאות, ויש אומרים כי חי הראשון הוא השם, ואין צורך:

אב לבנים יודיע. אלה האמונות:

פסוק כ

יי. אמר או יאמר או יצוה:

ונגינותי. שאחבר אנגנם אני והמשוררים שהם בבית השם, כל ימי חיינו:

פסוק כא
ויאמר. זה פלא כי התאנים הם מזיקים לשחין וזה שאמר הנביא יש אומרים כי הם במצות:
דבלת תאנים. נפתחים דבקים, ויחתכו במאכלת:
וימרחו. קרוב בלשון קדר, וטעמו ידוע:

פסוק כב
ויאמר. הטעם וכבר אמר חזקיהו מה אות, וכבר הזכירו למעלה (ישעיהו ל"ח ז') וזה לך האות מאת יי:

פרק לט

פסוק א
בעת. פרשה זו מפורשת בספר מלכים:

פרק מ

פסוק א
נחמו נחמו עמי. נדבקה זאת הפרשה בעבור שהזכיר למעלה כי כל אוצרות המלך גם בניו יגלו לבבל, על כן אחרי זאת הנחמות:
ואלה הנחמות הראשונות מחצי הספר על דעת רבי משה הכהן על בית שני, ולפי דעתי הכל על גלותינו, רק יש בתוך הספר דברי גלות בבל לזכר, כי כורש ששלח הגולה, ואולם באחרית הספר דברים הם לעתיד כאשר אפרש, ודע כי מעתיקי המצות ז"ל אמרו כי ספר שמואל כתבו שמואל והוא אמת עד וימת שמואל (שמואל א' כ"ה א'), והנה דברי הימים יוכיח ששם דור אחר דור לבני זרובבל, והעד מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו (ישעיהו מ"ט ז'), ויש להשיב כאשר ישמעו שם הנביא, ואם איננו, והמשכיל יבין:
ומלת **נחמו** דברי השם לנביאו או לגדולי העם וטעם פעמים דרך מהירות או רגע אחרי רגע:

פסוק ב
דברו. לעולם דבור על לב להסיר העצב והדאגה שעברה, וכן וידבר על לבם (בראשית נ' כ"א):
וטעם **ירושלם** כנסת ישראל:

כי מלאה צבאה. מלאו ימיה, וכמוהו כל ימי צבאי איחל (איוב י"ד י"ד) הלא צבא לאנוש [שם ז' א'] והמפרשים אמרו שהוא כמשמעו, והראשון הוא הנכון:

כי נרצה. נשלם ותם, כמו עד ירצה כשכיר יומו [שם י"ד ו'] אז תרצה הארץ (ויקרא כ"ו ל"ד) כטעם תם עונך (איכה ד' כ"ב):

כפלים. מצרות שלקח כל גוי:

בכל חטאותיה. בעבור כל חטאותיה:

פסוק ג

קול **קורא**. הם המבשרים:

פנו. יאמר לכל גוי:

דרך יי. הטעם אלה שהיו בגלות שישובו להר הקודש וזהו דרך יי:

ישרו. הטעם כפול:

פסוק ד

כל גיא. שהוא שפל אז ינשא, והנה גיא איננו סמוך כמו גיא המון גוג (יחזקאל ל"ט י"א) ויתכן שתחסר מלת גיא כך וכך, כמו מה מליל (ישעיהו כ"א י"א) והטעם שיבאו השבים בלא יגיעה:

העקוב. כמו עקוב הלב (ירמיהו י"ז ט') והוא הפך מישור:

והרכסים. מגזרת מרכסי איש (תהלים ל"א כ"א), כטעם מקום מעוות:

פסוק ה

ונגלה. כאשר יחדש השם זה הפלא אז יראה כבוד השם:

כי פי ה' דבר. אלה הנבואות:

פסוק ו

קול. דבק בכבוד השם, כי השם דברו יקום לבדו ולא כבן אדם, וטעם **קול אומר קרא** הוא המלאך שיאמר לנביא קרא:

כל הבשר חציר. כחציר כמו כי שמש ומגן יי (תהלים פד י"ב):

כציץ השדה. בבקר יציץ וחלף ולערב ימולל ויבש [תהלים צ' ו']:

פסוק ז

יבש חציר. הוא הצמח הלח, וכן בלשון ישמעאל:

נשבה בו. כמו מרחפת, מגזרת וישב אותם אברם (בראשית ט"ו י"א) ואם הם שני ענינים [צ"ל בנינים]:

אכן. כחציר כל העם:

פסוק ח

יבש וגו'. אחר היותו כחציר, יבש, ואחר היותו כציץ, הנו כנבל, רק דבר השם יקום כמו יעמד, ואין מי ישיבנו:

כי רוח יי. והטעם הרוח שישלח נושב בחציר וייבש:

פסוק ט

על. מבשרת ציון. הטעם על עדה ולא נקבה ממש:

פסוק י

הנה. בחזק יבא. תואר היד כי ימצא על לשון זכר כמו והנה בו מגילת ספר (יחזקאל ב' ט'):

הנה שכרו. שיתן שכר לחוכי לו וככה פעלתו פעולת שכיר, והטעם שכר הפועל, ולפי דעתי שזה הטעם איננו דבק עם הפרשה, רק הוא אומר שאיננו כמבקש שכר, והטעם איננו כרועה שכיר, על כן עדרו ירעה כרועה כרועה [צ"ל כרעה עדרו ירעה]:

פסוק יא

ובחיקו ישא. מי שלא יוכל ללכת:

עלות. הם ההרות, שיעלו עליהם הזכרים:

ינהלם. בלט, וזה הטעם שהשם יקבץ בני הגולה ויחבוש הנשברים:

פסוק יב

מי וגו'. והתמהים איך יהיה זה, והלא השם ברא הכל וידע כמה מים יש בים, כאילו מדדם:

בשעלו. כמו בשעלי שעורים (יחזקאל י"ג י"ט):

ושמים. שנטה כיריעה, ידע מדתם כי הוא בראם בגבורתו כפי החכמה, כאילו מדדם בזרת, וכדרך בן אדם דבר הכתוב:

וכל. כמו מדד, ותרגום וימדו בעומר (שמות ט"ז י"ח) וכלו:

בשליש. כמו משורה, ויתכן להיות מגזרת שלש, לכן לא נדע היום איך יהיו המדות הקדמונים, וכן ותשקמו בדמעות שליש (תהלים פ' ו'):

ושקל בפלס. הוא הנקרא קריסתון, הוא שיש לו זרוע ארוך, והוא מגזרת פלס מעגל (משלי ד' כ"ו):

וגבעות במאזנים. והטעם שישים בכף מאזנים גבעה ובכף האחרי' אחרת, וזה דרך משל:

פסוק יג

מי וגו'. אמר הגאון כי לא הזכיר הרוח עם השלשה המוסדים, ואמר כי השם תשובה, כאילו אמר מי תכן הרוח, והתשובה השם, ולפי דעתי שזה איננו נכון, בעבור שהכתוב

הוא את רוח, ומה טעם איש עצתו יודיענו, וכן פירושו, מי תכן רוח השם, וסמך הרוח אליו, כמו ורוח אלהים מרחפת (בראשית א' ב'), ומי הראשון מושך אחר, ומי איש שיודיענו השם עצתו, למה ברא כן:

פסוק יד

את מי נועץ. מבנין נפעל פועל עבר, על כן הוא פתוח ע"ן, עם מי התיעץ:
ויבינהו. ויתן בינה לשם, ולימדו בארח משפט, ששם לכל מוסר ומוסר:
וילמדהו דעת. העתידות:

פסוק טו

הן גוים כמר מדלי. כטיפה הנופלת מהדלי, ואין רע לו:
וכשחק. הוא האבק הדק הגזרת ושחקת ממנה הדק (שמות ל' ל"ו), ואחר שכל בני אדם הבל נגדו את מי נועץ:
יטול. ישליך, כמו ויטילו את הכלים [יונה א' ה'] אך הוא משורש אחר, ורבי יונה המדקדק אמר, כי יטול מבנין נפעל, בדרך רחוקה, או פירוש יטול ישא, כמו נוטל:

פסוק טז

ולבנון. ואין לשם צורך לעולות, כי אין די בלבנון לבער, וטעם לבנון שיבינו השומעים, כי הטעם כל עצי הארץ וכן טעם חיתו:

פסוק יז

כל וגו'. והנה הזכיר כל הגוים, והם האדם, ואחר כך הצמחים והחיות, והטעם אחר שכל הגוים הם כאין:
ומ"ם **מאפס** כמ"ם המה מהבל יחד (תהלים ס"ב י') כאילו אמר פחותים מאפס הם נחשבים, והתמה מהגאון ז"ל שאמר שבני אדם נכבדים ממלאכי השם והלא קרא זאת הפרשה:

פסוק יח

ואל מי תדמיון אל. הם בלא ה"א הדעת, כמו אלהים הוא יודע (יהושע כ"ב כ"ב):

פסוק יט

הפסל. הוא הנכרת מאבן או מעץ:
נסך. כמו עגל מסכה (שמות ל"ב ד'):
ירקענו. כמו וירקעו את פחי הזהב (שמות ל"ט ג'), ומגזרת רקיע (בראשית א' ז'):
ורתוקו'. כמו עשה הרתוק (יחזקאל ז' כ"ג) כדמות שלשלאות:

פסוק כ

המסכן. יש אומרים כי המסכן כמו סוכן (ישעיהו כ"ב ט"ו) הוא המושם על האוצרות, וכן הוא המסכן שהוא מסכן על תרומה, והנכון שהוא תואר [העץ] שהוא אצור באוצר, שהוא תרומה לעשות ממנו פסל:

יבחר. בעל התרומה:

לא ימוט. לחזקנו במסמרים:

פסוק כא

הלא תדעו. בשיקול הדעת שהוא העיק':

הלא תשמעו. שילמדוהו אותם אחרים:

הלא הוגד מראש. וזה למטה מכל הדעות:

מראש. מיום היותכם, ואם אין לכם דעת, הלא הבינותם מוסדות הארץ:

פסוק כב

היושב על חוג. מגזרת ובמחוגה (ישעיהו מ"ד י"ג), והטעם הכלי העושה החוג, והוא הקו הסובב בעגול, והנה לעד כי הארץ עגולה לא רבועה, ואם אין צורך לפסוק, כי הדבר ידוע בראיות גמורות, וטעם היושב שהכל מלא כבודו:

כדק. כשפריר (ירמיהו מ"ג י'), והוא קרוב מתבנית האהל, ואלה השמים אינם האופנים:

וימתחם. כמו ויפרשם:

לשבת. תחתיו, והטעם כי השם הוא היושב על חוג הארץ:

פסוק כג

הנותן רוזנים. סגנים, כמו מחתת רזון (משלי י"ד כ"ח), כי שמות התואר ישתנו:

פסוק כד

אף וגו'. הטעם כעצים שאבדו כאלו לא נטעו מבנין נפעל, זורעו מבנין שלא נקרא שם פועלו:

בל שרש. פעל מבנין פועל הקל:

וגם נשף. כמו נשפת ברוחך (שמות ט"ו י'), וטעם וגם כמו עוד:

פסוק כה

ואל וגו'. הטעם, יאמר לעובדי הפסל, היש בבני אדם בעיניכם נכבדים מהרוזנים והשופטים, הלא תראו שהשם ישמידם כרגע:

ואשוה. אהיה שוה עמו:

וטעם **קדוש**, כי השם קדוש מהשתוות עם אחד ממעשיו, אף כי עם מעשה ממעשיו:

פסוק כו

שאו. מי ברא אלה. הבריאות שהם שם, ומי הוא המוציא בכל יום במספר צבאם, וזה כנגד הרואי', גם יתכן להיותו רמז לכוכבי לכת שיש מספר ידוע לכל אחד אצל השם, רק בני קדם וכל חכמי המזלות עד היום לא יוכלו לעמוד על אמונת מספר צאת כל אחד, או ידבר על מספר הכוכבים שהם בגלגל העליון, כי אין יכולת לדעת מספרם:

מרוב אונים. שיש לשם, ושהוא אמיץ כח:

איש לא נעדר. והטעם על המספר, או על עצם כל כוכב, איננו מת לעולם, והנה איש כמו עצם, וכן והאיש גבריאל (דניאל ט' כ"א):

פסוק כז

למה. נסתרה דרכי. אין השם רואה מה אני עושה, וככה משפטי יעבור, והטעם יעבור ממני משפטי, ולא ישפטני על דרכי:

פסוק כח

הלא ידעת. בשקול הדעת, כי בראיות גמורות ידע המשכיל את בוראו:

אם לא שמעת. שיהיה מאמין בדברי המשכילים:

אלהי עולם. אלהי נצח, והטעם כאשר היה כן הוא, ולא ישנה:

בורא קצות הארץ. כבר פרשתי בסדר בראשית [א' א'] כי בורא קרוב מגזרת גוזר, וטעם קצות הוא הקו הסובב, ועל דעת אנשי תושיה, כי הקו איננו גוף. ואחר שהוא השם עומד לעולם, והנה הארץ לעד שהוא מעמיד אותה תמיד בתוך הגלגלים על בלימה:

לא יעף ולא ייגע ואין חקר לתבונתו. והנה לעולם לא תמוש גבורתו וחכמתו:

ויש אומרים כי נסתרה דרכי רמז על הצרות, שישראל יחשבו כי השם לא ידעם, או אם ידעם לא יוכל להושיעם:

פסוק כט

נותן וגו'. הוא איך ייגע, והוא הנותן ליעף כח ולאשר אין אונים לו ירבה עצמה, על משקל חכמה:

פסוק ל

ויעפו. והנערים שיש להם כח ייעפו, והבחורים יכשלו:

פסוק לא

וקוי יי יחליפו. קודם תום הכח הראשון, יבא כח אחר מהשם להם, וכמוהו אם יכרת ועוד יחליף (איוב י"ד ז'), וזאת הלשון קרובה בלשון קדר:

יעלו אבר. כמו כנף מי יתן לי אבר (תהלים נ"ה ז') ויתכן היות זה הטעם, כי ישראל שקוו, השם הוא יחזיקם וישיבם אל ירושלם, והבבליים שהם גבורים יחלשו:

פרק מא

פסוק א

החרישו. כאילו אמר החרישו ושמעו אלי:

ולאומים יחליפו כח. אם יש בהם יכולת:

יגשו. ואחרי שיחליפו כח אז ידברו ונקרב למשפט לדעת, אי זה גבור:

פסוק ב

מי העיר וגו'. הקדמונים אמרו כי זה רמז על אברהם שהתגבר על המלכים ושבר הצלמים, והראיה שאמר אחר כן זרע אברהם אוהבי, גם זה נכון, ולפי דעתי שהוא רמז על כורש, כי כל הפרשה היא דבקה וכן כתוב קורא ממזרח עיט (ישעיהו מ"ו י"א), והנה אחריו העירותי מצפון ויאת ממזרח שמש יקרא בשמי (מ"א כ"ה), והפרשה כולה מפורש שם כורש:

ממזרח. כי עילם צפונית מזרחית בבל:

צדק יקראהו לרגלו. יפגע, או צדק יקראהו בכל מקום לכתו:

ומלכים ירד. ישליט אחרים על מלכים, כי זאת המלה מבנין הפעיל והטעם כמו וירד מיעקב (במדבר כ"ד י"ט):

יתן כעפר חרבו. חרב כל מלך, וי"א כי יהיו לו חרבות רבות וקשתותיו תעופינה כקש נדף:

פסוק ג

ירדפם וגו'. ירדף אחרי המלכים, ויעבר בשלום, ולא ייעף, כאילו לא בא ברגליו האורח:

פסוק ד

מי פעל ועשה. כדרך תקון, כמו וימהר לעשות אותו (בראשית י"ח ז'), והטעם מי פעל זה, השם עשהו שהוא קורא הדורות מראש קודם שיהיו, והטעם שידע כל הדורות הבאים, ויקרא כל דור לעמוד בעתו:

אני יי. הראשון לכל הדורות שעברו, ועם אחרונים אני הוא:

פסוק ה

ראו איים. גבורת כורש:

קרבו. אלה:

ויאתיון. מלה שלימה, כי היו"ד תחת ה"א הנח, שהוא למ"ד הפעל:

פסוק ו

איש וגו'. כל אי ואי וכל איש ואיש וכל גוי וגוי יוסיפו לעבוד ע"ז, אולי ימלטו מיד כורש:

פסוק ז

ויחזק. מחליק, מגזרת ואנכי איש חלק (בראשית כ"ז י"א):

פטיש. ידוע, כמו וכפטיש יפוצץ סלע (ירמיהו כ"ג כ"ט):

הולם פעם. מגזרת והלמה מסיסרא (שופטים ה' כ"ו), והוא הברזל שיוכה עליו בו, ופעם יתכן היותו כלי הברזל שיכו עליו ונקרא פעם בעבור שיוכה עליו (פעם), או הולם פעם כלי אחד:

אומר לדבק. עד שיהיה הדבק טוב:

פסוק ח

ואתה וגו'. אלה הם עובדי עבודה זרה (דברי הנביא) ואתה ישראל עבדי, וטעם זכר אברהם כי הוציאו מבין עובדי עבודה זרה:

ואוהבי איננו כמו אהובי כי אוהבי פועל:

פסוק ט

אשר. מקצות הארץ, שהיו בבבל, והיא רחוקה מארצם:

ומאציליה. מגדוליה, הם נאצלים מהכל, כמו ואצלתי מן הרוח (במדבר י"א י"ז), וכן ואל אצילי בני ישראל (שמות כ"ד י"א), או פירושו מבין אציליה:

פסוק י

אל תשתע. תי"ו לבנין התפעל, ובא פ"א הפועל קודם התי"ו כמשפט הלשון, והטעם תרפה, כמו שעו מני (ישעיהו כ"ב ד'):

פסוק יא

הן. הנחרים בך, מבנין נפעל מגזרת חרי אף (שמות י"א ח'), וכמו נחרו בי (שיר השירים א' ו'), והטעם על בני בבל, כי בעת פקדתם והחריבם, פקד את בניו ושבו לגבולם במצות כורש:

פסוק יב

תבקשם. מצותך, חסר נו"ן על כן נדגש הצד"י, על משקל מלקות, וכן אוהב מצה (משלי י"ז י"ט) כי ינצו אנשים (דברים כ"ה י"א):

וכאפס. כמו לא:

פסוק יג

כי. **מחזיק ימינך**. כי זה דבר פלא שנלכדה בבל ונהרגו בחוריה במדינה, ונמלטו ישראל:

פסוק יד
אל תיראי תולעת. שהיה ישראל נחשב כתולעת בעיני הבבליי', והטעם אל תיראי שתהרגי עם הבבליים:
כי אני עזרתיך. פועל עבר תחת עתיד, והטעם, כי כל הגזירות העתידות, להיותם חשובות כאילו הם, ועוד כי עבר ועתיד הם כנגד הנבראים לבדם:

פסוק טו
למורג. ידוע, וכמוהו המוריגי' (שמואל ב' כ"ד כ"ב):
חרוץ. שהוא גזור כמשפט, כמו כן משפטיך אתה חרצת (מלכים א' כ' מ') אל תתמה בעבור שהכתוב ידבר עם ישראל בלשון נקבה גם לשון זכר בפסוק אחד, כי טעם הנקבה העדה, ואיננה נקבה ממש:
וטעם **תדוש הרים** משל לבבליים:

פסוק טז
תזרם. רמז שיאבדו רוב הבבליים, גם ישראל שללו הבבליים:

פסוק יז
העניים. כאשר תשובו מבבל אל ירושלם:
נשתה. חרבה כמו ונשתו מים מהים (ישעיהו י"ט ה'):
אני יי אענם. אני אלהי ישראל, כי אני מושך אחר עמו כמשפט:

פסוק יח
אפתח. שפיים, הם גבוהים, הפך בקעות, גם זה פלא להיות נהר על שפי':
אשים מדבר. שאין שם יישוב:

פסוק יט
אתן במדבר ארז שטה. חסר וי"ו, ארז ושטה, כמו שמש ירח עמד (חבקוק ג' י"א):
תדהר ותאשור. אילנים, וכל אלה סביבות הנהרים, כי בכל מקום שהוא חסר מים לא יצמחו:

פסוק כ
למען יראו. האביונים יראו בעיניהם וישימו לב:
וקדוש ישראל בראה. כפי דעתי כמו גזר זאת, ולפי דעת רבים שהשם יביא מים ולא מיש:

פסוק כא
קרבו. צווי מהבנין הכבד הדגוש, על משקל ברכו יי (שופטים ה' ב'):

עצומותיכם. כמו ריבכם, וכן ובין עצומים יפריד (משלי י"ח י"ח) ויתכן היותו מגזרת עצום, והנה הוא תואר הרבים:

פסוק כב

יגישו. הצלמים:

והנה טעם **קרבו** [**ריבכם וגו'**] עם ישראל [ידבר] שלא היו מאמינים, והיו עובדים גם בבבל צלמים וטעם ריבכם עד שנראה אי זה טוב:

פסוק כג

הגידו. מדבר עם הצלמים:

האותיות. מגזרת אתא בקר (ישעיהו כ"א י"ב):

וטעם [**לאחור**] העתידות הבאות לאחור הוא הזמן הבא, כי הזמן שעבר יקרא לפנים, אז נדע כי יש בכם כח להטיב ולהרע:

ונשתעה. ונספר ותרגום ויספר משה (שמות י"ח ח') בארמית ואישתעי, ויש שאומרים כמו ואל תשתע (מ"א י'):

פסוק כד

הן אתם. סימן לצלמים:

מאפע. כמו אין והבל, ואין ריע לו בכל המקרא:

תועבה וגו'. הטעם איש תועבה יבחר בכם או לתועבה יבחר בכם, עובד אתכם:

פסוק כה

העירותי. נפתח הה"א בעבור העי"ן שהוא אחריו:

מצפון. כי עילם צפונית מזרחית לבבל, ותחסר מלת איש, וכן הוא העירותי איש מצפון והוא כורש:

ויאת. מלה זרה בעבור שהפ"א והלמ"ד מאותיות הנח, והיה ראוי להיותו על משקל ויפן, וכאשר נעלם האל"ף הרחיבו מה שיש לפניו כמשפט אותיות הגרון, על כן נפתח היו"ד, והנה הוא מבנין הקל:

ויבא [**סגנים**]. בארצות סגנים, או במחנה סגנים, וירמסם:

פסוק כו

מי. ונאמר צדיק, צדקו דבריו, והפך הכזב:

והנה **אין משמיע** ואין מי שישמע אמרי הצלמים, כי פה להם ולא ידברו (תהלים קט"ו ה'):

פסוק כז

ראשון. ראשון אחר ראשון, וזה תאר המבשר:

הנה [**הנם**]. שיאמר המבשר לציון, והנה בני והנם, והכפל להזורות על המהירות:

פסוק כח

וארא. והנה אין איש מאנשי הצלמים שיגידו זאת:

פסוק כט

הן כולם. על הצלמים:

יש אומרים כי וי"ו **און** תחת יו"ד כי אותיות יהו"א מתחלפות, ויתכן היותו כמשמעו, הם הבל ואף כי מעשיהם:

נסכיהם. יש אומרים מגזרת עגל (שמות ל"ב ד') מסכה והנכון בעיני, הנסכים שיסכו להם עובדיהם:

פרק מב

פסוק א

הן. רובי המפרשים אמרו כי עבדיהם [צ"ל עבדי הם] צדיקי ישראל ויאמר הגאון כי הוא כורש, והנכון בעיני שהוא הנביא, והוא מדבר בעד נפשו כאשר הזכיר ונתתיך לאור גוים ואתנך לברית עם (ישעיהו מ"ט ו'):

נתתי רוחי. רוח נבואה:

משפט. אלה העתידות, כל אשר יקרה לכל גוי, יוציאנו, ולפי דעת הגאון, כי כורש יהיה מלך צדק:

פסוק ב

לא יצעק. כאשר יעשה השופט בחוץ שיתחברו אל השופט אנשים:

פסוק ג

קנה רצוץ. נקרא על שם סופו, וככה ובגדי ערומים תפשיט (איוב כ"ב ו'), והטעם הוא לא ישבר קנה, והטעם לא יכריח:

ופשתה. לא יכבנה, שהוא דבר קל, עד שתהיה כהה, כמו והנה כהה הנגע (ויקרא י"ג ו'), ויש הפרש ביניהם בדקדוק, כי כהה של תורה פועל עבר, וזאת כהה תואר השם, והטעם הוא לא יזיק לגוי בעבור נבואתו, רק יאמר מה שיהיה באמת:

לאמת יוציא משפט. כל גוי, כאשר הוא עתיד להיותו בגזרת השם:

פסוק ד

לא יכהה. הנביא, רמז על דבק ברוח בגוף:

ולא ירוץ. גופו, מפעלי הכפל, מגזרת רצוץ [בפסוק הקודם] כמו ירון ושמח (משלי כ"ט ו') והטעם לא ימות או טעמו אדם לא יכריחנו, כטעם הנזכר למעלה, והוא הנכון:
עד ישים בארץ משפ'. שתתגלה נבואתו, וזה טעם ולתורתו, תורת נבואתו, כמו לתורה ולתעודה (ישעיהו ח' כ') כאשר פירשתי:

פסוק ה

כה. בורא השמים, כי יש להם קו, שהוא גבול לשם:
ונוטיהם. על הארץ, רמז לרקיע:
רוקע הארץ וצאצאיה. פועל, ונפתח הקו"ף בעבור העי"ן, [כמו], הנוטע, אזן הלא ישמע [תהל' צ"ד ט']:
וצאצאיה. הם הצמחים שעל פני האדמה:
נותן נשמה. לאדם, והם העם אשר עליה:
ורוח. לחיות ההולכים:
ואמר **עליה** [על האדם] בעבור הליכתו בקומה זקופה:

פסוק ו

אני. אלה דברי הנביא שאמר לו השם בעד נפשו:
ואצרך. שלא יגע בך רע:
לברית עולם [**צ"ל עם**]. להקים ברית עם, וכן במקום אחר לברית עם להקים ארץ (ישעיהו מ"ט ח'):

פסוק ז

לפקוח. שהוא מבשר ישראל שיצאו מגלות בבל וכן לאמר לאסורים צאו (ישעיהו מ"ט ט'):

פסוק ח

אני יי הוא שמי. הנכבד, כי אין במקרא שם עצם [לבדו] רק זה לבדו, וזה הוא כבודי, שאגלה העתידות לנביא ויגלם על שמי לכבדני, ולא משרת אחר עמו ולא תהלתי לפסילים:

פסוק י

שירו. דברי הנביא, שכל אנשי היבשה יתנו שבח לשם בשוב ישראל מבבל, על כן הזכיר קדר גם יושבי האיים ויורדי הים בשומעם זה הפלא:

פסוק יא

ישאו. קול:
מדבר ועריו וגו'. וכל חצרים שיושבים שם קדר, והנה הקדריים לעולם בערבה:

ירונו. הגוים יושבי סלע, ירימו קול כמו ותעבר הרנה (מלכים א' כ"ב כ"ו):
יצוחו. הרמת קול לשבח או לגנאי, וכמוהו צוחה על היין (ישעיהו כ"ד י"א):

פסוק יב

ישימו וגו'. יודו כי עשה גבורות [השם], וכן יאמרו:

פסוק יג

יי כגבור יצא. רמז לגזרות היוצאות על פי השם שהיו בסתר:
קנאה. בעבור הבבליים עובדי בל:
יריע. מן תרועה:
יצריח. כמו מר צורח (צפניה א' י"ד), יצעק, ואם הם שנים בניינים:
יתגבר. שנוצחה בבל:

פסוק יד

החשתי וגו'. אלה דברי השם:
החשתי. כמו החרשתי, וכן גם אני ידעתי החשו (מלכים ב' ב' ג'):
אתאפק. כמו להתאפק (בראשית מ"ה א'):
כיולדה אפעה. אצעק, ואין רע לו, ויש אומרים שהוא כן, כיולדה שהיא יולדת פעה, כן אשום ואשאף, מגזרת אפעה שרף מעופף (ישעיהו ל' ו'):
אשם. מבנין נפעל מפעלי הכפל:
אשאף יחד. כטעם שואף זורח (קהלת א' ה'), והנה היא שממה בלב עם שאוף בפה, וזה הטעם הוא כנגד שיהיו אנשי העולם חושבים כי אין לו כח להושיע עמו:

פסוק טו

אחריב. ואיך יחשבו זה, והלא יראו שאחרי' הרים וגבעות, וכל העשב אובישׁ, ואעשה מהנהרות איים, שירדו שם בני אדם:

פסוק טז

והולכתי וגו'. ואני מוליך עורים בדרך לא ידעו, כי העור אם היה רגיל בדרך, ילך בה בלי אור, ואני אשי' המחשך כאילו הוא אור להם, ומעקשים למישור יש אומר כי זה רמז לשוב ישראל מבבל:

פסוק יז

נסוגו וגו'. הטעם אני יש לי כח כאשר ארצה, ולא לפסילים:
[**בפסל**]. מושך אחר עמו וכן [הוא] לפסילי המסכה, בעבור מלת אתם:

פסוק יח

החרשים וגו'. השמיעה והמראה עקרה בלב, והנה אלה חרשי לב ועורי לב:

פסוק יט

מי וגו'. זה הכתוב לעד על יושר פירושי:

החשתי וגו'. והטעם אתם עורים כי תאמרו כי [אין] עור רק הנביא:

כמלאכי אשלח. הוא שליח השם, וכן כתיב ויאמר חגי מלאך יי [חגי א' י"ג:

מי עור כמשולם. כמו וירא מצוה הוא ישולם (משלי י"ג י"ג) מגזרת שלם, וכן המשולם הוא הצדיק:

ועור כעבד יי. שיעבד השם, ואם איננו נביא:

פסוק כ

ראות. מלה זרה בעבור התחברות שני משקלי שם הפעל, בא המוכרת והסמוך, וכן הוא, יראו דברים רבים ולא תשמרם הנפש או העין, ואזניה' יפקחו ולא יסגרום, ולא ישמעו, וזה תמה:

פסוק כא

יי חפץ וגו'. זה שלא יביט להראות צדק השם עד שיגדי' תורתו, שיפחדו כל עוזביה, או יהיה זה הכתוב [דבק] עם הבא אחריו, כי השם הראה צדקתו, ושם זה העם האומר על הנביא שהוא עור, שסוי ובזוי:

פסוק כב

והוא. שסוי. מבעלי הה"א כמו שוסי' את הגרנות (שמואל א' כ"ג א'):

הפח. שם הפעל, כמו נפיחה, ואם הם שנים שרשים:

בחורים. מגזרת חור פתן (ישעיהו י"א ח'), והטעם שהם אסורים יושבים בתחתית יוצאי השבי:

השב. בעובר שהוא סוף פסוק, והוא פועל יוצא, השב המשסה:

מי בכם יגיד זאת. כמו זה הנביא שתאמרו שהוא עור, וישמע העתיד וזה לאחור, וזהו מגזרת אל תאחרו אותי (בראשית כ"ד נ"ו):

לפנים. מגזרת פנה:

פסוק כד

מי וגו'. אז יודה השם ויאמר מי נתננו למשיסה הלא יי זו כטעם זה הוא שחטאנו לו, ולא אבו אבותינו שמוע ללכת בדרכיו:

פסוק כה
וישפך עליו. כמו בנות צעדה עלי שור (בראשית מ"ט כ"ב), על כל אחד מאבותינו:
חמה. והיא חמת אפו, כמו האהלה שרה אמו (בראשית כ"ד מ"ז):
ותלהטהו מסביב. מגזרת להט החרב (בראשית ג' כ"ד), והנה יודו כי אבותם היו עורי לב שלא ידעו:

פרק מג

פסוק א
ועתה. אמר הנביא אחרי שאתם מודים, עתה יגאלכם השם:
קראתי בשמך. מעלה גדולה, כמו ראה קראתי בשם (שמות ל"א ב') והמעלה היא שאתם שלי:

פסוק ב
כי וגו'. הכתוב ידמה השרים לנהרים, גם אש, כמו אש יצאה מחשבון (במדבר כ"א כ"ח), וטעם כי תעבור במים, על מדי ופרס כאשר ילכדו בבל:

פסוק ג
נתתי כפרך מצרים. שמלכי מדי יעשו להם רעה:

פסוק ד
ואתן אדם. שאני בראתים כאשר בראתיך:

פסוק ה
ממזרח. היא בבל:
וממערב. היא מצרים ואשור, וכתי' והסב לב מלך אשור (עזרא ו' כ"ב):

פסוק ו
אומר לצפון תני. בני:
ולתימן. ימין, והנה יקבצם מארבע כנפות הארץ:
[**בני**]. ובנותי, אנשים ונשים:

פסוק ז
כל וגו'. יש אומרים כי נקרא כמו קורא, ואיננו נכון, רק הוא כמשמעו, כל הנקרא בשמי שהם עם יי:
ולכבודי. להיות כבוד לשמי:
בראתיו. זה העם:

אף עשיתיו. הטעם ותקנתיו, ורבי שלמה בעל השירים השקולי' ז"ל פירש בו כי זה אור העולם, ואיננו דבק בטעם הפרשה:

פסוק ח

הוציא. שם הפועל:

עם עור. שהיו כן בתחילה, ואף על פי שיש להם עינים, והנה כל הפרשה דבקה:

פסוק ט

כל וגו'. ושמא יאמר אדם כי ישראל לא ידעו אלה העתידות, כי הם עורים, שמא יש בגוים ובחכמיהם מי שידע', מי בכם יגיד אלה העתידות, וישמיעונו ראשונות שעברו, שאמרו הם קודם היותם שתהינה:

יתנו עידיהם. מי שמע זה:

[**ויצדקו**]. אז יהיו צדיקי פה:

ישמעו. העדים כן:

ויאמרו אמת. כך היה:

פסוק י

אתם. עם ישראל ידבר ועבדי הוא הנביא:

כי אני הוא. זה הייחוד שאי' למעלה ממנו, כי כל יש איננו הוא בעצמו:

לפני לא נוצר אל. יש אומרים לפני מעמד הר סיני, ואחרי אחרי המעמד ואין צורך, רק הוא, אין לפני אל וכן אחרי לא יהיה, והטעם כי הוא ראשון ואחרון, ונזכר נוצר עם אל, כי אין אל מבלעדיו כי אם נוצר, ועורי לב יחשבו שיצא מדברי הנביא שהשם נוצר חלילה חלילה, רק לא יבינו האמת:

פסוק יא

אנכי אנכי. הטעם אני אנכי פעמים, שלא אשתנה, כהשתנות צבאות מעלה כנגד המוצק, והתחתיים בעצם ובתבנית, על כן אושיע בכל עת:

פסוק יב

אנכי הגדתי. במצרים להושיעכם:

והושעתי והשמעתי. אתכם קולי בהר סיני:

ואין בכם זר. כי ישראל לבדם היו:

ואתם עדי. והטעם ששמעתם כן מפי אבותיכם:

ואני [**צ"ל אני**] **אל**. תמיד, כטעם אני יי לא שניתי [מלאכי ג' ו']:

פסוק יג
גם [**מיום**]. הטעם אני אל קודם היות [שם] יום, על כן מלת גם:
[**מיום**]. מהיות יום:
אני הוא. ואחר שאני אל מי ינצל מידי:
אפעל. חפצי ורצוני, ומי ישוב פעולתי:

פסוק יד
כה. שלחתי בבלה, יש אומרים כי תי"ו שלחתי רמז לנביא, ולפי דעתי שהוא דבר יי, כי בתחלה כה אמר יי, ואחר כן אני יי קדושכם, והנה הטעם, כל כך באתי במהרה, כאילו שלחתי, וחכם גדול בספרד אמר כי הכבוד ידבר עם הנביא, ושר ישראל הוא, המשולח אל בבל לגאול ישראל:
והורדתי בריחים. בריחי בבל, והיתה נלכדת, כטעם אבד ושבר בריחיה (איכה ב' ט'), שערי המדינה:
[**וכשדים וגו'**]. ואוריד כשדים שהם באניות רנתם, אורידם מהאניות:

פסוק טו
אני יי קדושכם. שאהיה מלככם להושיעכם:

פסוק טז
כה. הנותן בים דרך. לאות כי אניות תבאנה מהאויבים אל בבל וינצחו אניות בבל:

פסוק יז
המוציא רכב וסוס חיל [**ועזוז**]. כבד ועזוז ביבשה, והם הכשדים היוצאים להלחם עם הפרסיים:
דעכו. מהבנין שלא נקרא שם פעלו וטעמו כבו וכן ידעך נרו באשון חשך (משלי כ' כ'):

פסוק יח
אל תזכרו. בפה, הפלאים הקדמונים:
אל תתבוננו. בהם במחשבה:

פסוק יט
הנני עשה חדשה. לכידת בבל, או שימלטו ישראל לבדם, והוא הנכון בעיני, ועוד שאשים במדבר מים, בעבור השבים מהגולה אל ציון:

פסוק כ
תכבדני. על הטוב שאני עושה, והזכיר תנים וגו', בעבור שהם דרים בארץ ציה, וזה הטוב אעשנו בעבור כבוד עמי:

פסוק כא
עם זו. כמו זה, והטעם, זה הוא העם שלו והטעם על אלו השבים:

פסוק כב
ולא וגו'. הטעם כי זאת הטובה שעשה [צ"ל שאעשה] עם עמי איננה חיוב, כי אפילו ישראל בבבל לא בקשוני:
וטעם **כי יגעת** אפילו לא קראת אותי עד שתיגע בשבילי:
וטעם **ישראל** קריאה כמו אתה ישראל:

פסוק כג
לא הבאת לי. עולותיך בבבל:
ולא כבדתני. בזבחי שלמים ולא בקשתי ממך שתעבדני במנחה:
ולא הוגעתיך בלבונה. שתקנה לי:

פסוק כד
קנה. הוא קנה בושם:
וחלב. זבחי חטאת לא הרויתני בהם, והנה הוא חסר בי"ת כמו ששת ימים (שמות כ' י"א):
אך העבדתני. דברה תורה כלשון בני אדם, והטעם כי בעבור חטאותיך שבתי בעיני הגוים כעבד שאין לו כח, וכן טעם הוגעתני:

פסוק כה
אנכי וגו'. והנה למעני שלא יחולל שמי, אמחה פשעיך:

פסוק כו
הזכירני. ואם תאמר שלא חטאת לי בהיותך בארצך, וחנם הגלית, הזכירני:
נשפטה יחד. נעמד למשפט:
ספר. דבריך אתה למען תצדק:

פסוק כז
אביך הראשון. הוא ירבעם, שבחרו ישראל למלך, לא על פי השם:
ומליציך. הם השרים מליצי המלך או הלויים מליצי הכהנים, ויש אומרים שאביך הם המלמדים כמו אבי אבי רכב ישראל (מלכים ב' ב' י"א) וישימני לאב לפרעה (בראשית מ"ה ח') אבי כל תופש כנור ועוגב (שם מ"ה ה') והמליצים הם התלמידים, והוא מגזרת כי המליץ (שם מ"ב כ"ג):

פסוק כח
ואחלל [שרי קדש]. הם הכהנים, וכן כתיב כי היו שרי קודש:

ואתנה. ועתה זאת הרעה עשיתי לך בעבור מעשיך:

פרק מד

פסוק א
ועתה. שמע את הטוב':

פסוק ב
כה. ויצרך מבטן, רמז ליעקב, כטעם בבטן עקב את אחיו (הושע י"ב ד') ושם אפרשנו, או הוא על דרך משל, ומבטן מיום היותם לעם לשם:
ישורון. מגזרת ישר, והוא תאר השם, ואפס על משקלו:

פסוק ג
כי אצק וגו'. כמו שאצק מים על מקום צמא כן אצק רוח קדשי או רוח ישעי, ונדגש צד"י אצק לחסרון היו"ד, וכמוהו בטרם אצרך בבטן (ירמיה א' ה'):

פסוק ד
[**וצמחו בבין חציר**]. וצמחו רוחי וברכתי כמו חציר, ורבים אמרו על הצאצאים, וכן [הוא] וצמחו כאילו הם יושבים בין החציר, והטעם שיפרו וירבו:

פסוק ה
זה וגו'. יהיו רבים, ורבם אוהבי השם לשוב אל ביתו:
וזה יקרא בשם יעקב. להתפאר לעיני הגוים שהוא מזרע קדוש:
וזה יכתוב ידו. חסר בי"ת, וכן הוא יכתו' בידו, לבא אל מקדש השם:
יכנה. כמו יקרא, ורבי' פירשוהו על הגרים כטעם והחזיקו עשרה אנשים (זכריה ח' כ"ג):

פסוק ו
כה. מלך ישראל, בהיותם בארצם והם [צ"ל והוא] גואלם מהגלות:
יי צבאות. כי לעולם הוא מלך, והעדים צבאות השמים:
אני. מלך ראשון:

פסוק ז
ומי [כמוני]. ומי שיאמר שהוא כמוני:
יקרא. (כאמר) ירים קולו:
ויגיד. כל העוברות ויערכם לי:
משומי [עם עולם]. העם הראשון, וטעם עולם בזמן שעבר:
ואותיות. פעל שלם ואשר תבאנה, יגיד לנפשם שידעום:

פסוק ח

אל תרהו. אין לו ריע, והמחליפים באל"ף איננו נכון במקום הזה, בעבור חסרון היו"ד מהמכתב שהו' שורש:

וטעם **אל תפחדו**. כאשר תבאנ' אלה הצרות אל בבל, אל תפחדו אתם (אלה אתם):

הלא מאז הודעתי אתכם **ואתם עדי**, והנה תראו, **היש אלוה מבלעדי, ואין צור** [**בל ידעתי**] שלא אדענו כי הוא תוהו והבל [ובוהו] ויש אומרי' שהוא כטעם ויודע בהם (שופטים ח' ט"ז) אנשי סוכות, והנכון הוא רמז להמון מעלה:

פסוק ט

יוצרי פסל כולם תוהו. הם ופסיליהם תוהו:

וחמודיהם. שיצירום במשכיות עד שיהיו נחמדים לעין והם הפסילים:

ועדיהם המה. כי הפסילים לא יראו ולא ידעו:

למען יבושו. דבק עם ועדיהם המה:

פסוק י

מי וגו'. היש שגעון כמו מי שיצר אל, וקראו כפי מחשבתו:

נסך. כמו עגל מסכה (ירמיה ז' ה') [לבלתי הועיל]:

פסוק יא

הן כל חביריו. הם כהני הבעל או האומנים והוא הנכון:

יתקבצו כלם. ויכלמו:

פסוק יב

חרש. כאשר הוא סמוך הוא פתוח הרי"ש ויש [צ"ל וכאשר הוא] במקום מוכרת לעולם הוא בקמץ גדול, ואין מלה זרה במקרא:

מעצד. כלי ברזל שיחתכו בו:

ובמקבות. כלי העושה בו נקב:

יצרהו. מגזרת צורה, והנכון מגזרת יצירה:

גם רעב. תאר החרש:

פסוק יג

חרש. הזכיר פסילי האבן והברזל והנה גם פסילי העץ:

נטה קו. כי כן משפט':

יתארהו. יעשה תארו והנכון שהוא כמו ותאר לכם הגבול (יהושע ט"ו ט'), כדמות רושם:

בשרד. מין ממיני צבעונים, ואין רע לו:

יעשהו במקצעות. יתקן, ויאמר ר' יונה ז"ל כי המקצוע רמז לשרטוט:
במחוגה. מגזרת חוג, הוא הכלי שיעשה בו העגול:
בתפארת אדם. יש אומרים נקבה, ואין צורך רק הטעם כפול:
לשבת בית. כאדם שיושב בביתו:

פסוק יד

לכרות. הטעם יש מי שיפסול אלהיו מארזים, ויש מי שיקח תירזה מין ממיני אילנים:
ויאמץ לו. יטעהו:
אורן. שם אילן, או פירושו שורש:
וגשם. גוף, גם כן תרגום ארמית, גם בלשון קדר, ויש אומרים הוא יטע אורן, והגשם יגדלנו:

פסוק טו

והיה לבער. להדליק והנה פירש, יש שיחום באש ויש מי שישיקנו, כמו ואש נשקה (תהלים ע"ח כ"א), כדמות בעור:
ויסגוד. ידועה בארמית ובלשון קדר:

פסוק טז

חציו. האח, מלה יאמר אדם אותה כאשר ימצא תענוג, וכמוהו האח ראתה עינינו [שם ל"ה כ"א]:
ראיתי אור. כמו אור לו בציון (ישעיהו ל"א ט'):
ראיתי. כמשמעו, ורב סעדיה נ"ע אמר כי טעמו רָוַחְתִּי, בלי רע:

פסוק יז

ושאריתו לאל עשה. כפי מחשבתו:
לפסלו. פירוש לאל עשה:

פסוק יח

לא. הדעה בנקבים הקרובים אל המצח, והבינה בנקב האמצעי שהוא בתוך הראש:
כי טח. כמו וטח את הבית (ויקרא י"ד מ"ב), והוא פועל יוצא, והפועל הוא השם:
עיניהם. כל אחד, וכמוהו רבים:

פסוק יט

ולא ישוב אל לבו. רמז לשכל שהוא העקר:
מ"ם עם וי"ו **במו** נוסף כמלת כמו (תהלים נ"ח י'):
ויתרו. הנותר:

לבול. אין רע לו, יש אומרים לפסל או לצורה, ורבי משה הכהן אמר כי כמהו כי בול הרים (איוב מ' כ'), והטעם צמח:

פסוק כ

רעה. כאדם שירעה אפר, שיזיק ולא יועיל, או טעמו כמו רועה רוח (הושע י"ב ב'):

הותל. תאר השם, כי שמות התאר משתנים על משקל ורגל מועדת (משלי כ"ה י"ט):

לב. הטפש:

הטהו. וזאת המלה לגנאי בכל המקרא, כי הוא נוטה מהדרך הישרה, ומלת להטות (שמות כ"ג ב') פירשתיו:

פסוק כא

זכר אלה. שעשית בהיותך בארצי:

וטעם **כי עבדי אתה**, אחר שאת' היית עבדי, הודה פשעיך הקדמונים, כי אני חפץ שתהיה לי עבד:

וטעם [**עבד לי**] אתה לבדך:

תנשני. מבנין נפעל, ולפי דעתי שהוא כן לא תנש' ממני זכרני ואני אזכרך:

פסוק כב

מחיתי כעב. העוברת בצאת השמש ואיננה:

פסוק כג

רנו. דרך משל, כי שמחה גדולה תהיה בישראל כי בעבור ישראל שיגאלו, תגלה לכל העולם תפארת השם:

פסוק כד

כה. עשה כל, אני עושה כל חפצי, והעד כי נטיתי שמים לבדי:

מאתי. מכחי, כי אין השם גוף, וכתוב מי אתי והנה הוא כמו לבדי, ודע כי הכתוב אמר נוטה השמים ורוקע הארץ כי עמידתם תמיד בשם:

פסוק כה

מפר אתות בדים. הם הבודאים מלבם, וכמוהו בדיך מתים יחרישו (איוב י"א ג') ויותר נכון להיותו מגזרת בדד, כי יש נשמות שיש להם כח להתבודד:

וקוסמים. הם חכמי המזלות והטעם גוזרי', האומרי' כן יהיה, והנה הבדי' הם האומרי' כן יהיה, לא בדרך חכמה:

משיב חכמים. הם רואי הכבד והכתף וחכמי העתיד:

פסוק כו

מקים דבר עבדו. הוא הנביא והטעם עצמו, ומה הוא דבר הנביא, שתושב ירושלם:

[**תושב**]. מגזרת ישיב' כמו תורד (ישעיהו י"ד ט"ו):

וחרבותיה. חרבות כל עיר ועיר, או הה"א סימן ירושלם:

פסוק כז

האומר לצולה. כמו מצולה [יונה ב' ד'] במצולת ים [מיכה ז' ט'], וזה הטעם רמז על בבל שהיתה מליאה אדם והון, כמצולת ים:

פסוק כח

האומר. ולאמר לירושלם תבנה, והנה זאת הראיה גמורה שנבנת' ירושלם בימי כורש, ורמז תוסד על בית השם שצוה שיבנה, וכאשר יסדו ידי זרובבל, צוה כורש שלא יבנה, והנה התברר שלא טעה דניאל בחשבונו, כאשר פירשתי במקומו:

פרק מה

פסוק א

כה אמר יי. יש אומרים כי משיחו הוא הנביא, ויש אומר כי הוא כורש, ושניהם נכונים, כי הנביא אמר, יען משח אותי (מ"א א'), גם מצאנו ומשחת את חזאל (מלכים א' י"ט ט"ו):

לרד. שם הפועל מגזרת הרודד עמי תחתי (תהלים קמ"ד ב') וכמוהו ליום קומי לעד [צפניה ג' ח']:

פסוק ב

אני. הטעם עזר השם, או רמז לשר פרס, ככתוב בספר דניאל (דניאל י' כ'):

והדורי'. הפך אישר ויש אומר מגזרת הדר, והטעם הרים, והוא שם התאר או פעול:

דלתות נחושה. הם בשערי המדינות:

פסוק ג

ונתתי. אוצרות חשך שיבוזו המדינות:

למען תדע. כי בתחילה לא היה ירא השם:

פסוק ד

למען. כל זאת הגדולה לא אעשה בשבילך, רק בעבור ישראל שתשלח הגולה גם תבנה ירושלם:

אכנך. כמו אקרא בשמך לי אתה (ישעיהו מ"ג א'):

ולא ידעתני. כי עוד לא ידבר לנברא:

פסוק ה
אני יי. לבדי, שאדע העתידות, והעד דבר כורש:
אאזרך. ואף על פי שלא עבדתני:

פסוק ו
למען וגו'. ועוד אזרתיך להיות שמי נודע בכל העולם, כי אני לבדי ואין עוד:

פסוק ז
יוצר וגו'. הזכיר דבר והפכו:
ובורא חשך. מגזרת בריאה כטעם גזירה, כי החשך איננו כלום רק העדר האור:
ובורא רע. כמוהו, והנה רע מלחמה הפך שלום או חולי בגוף בן אדם שהוא נלחם עם התולדת, והזכיר זה בפרשה הזאת שהוא יחזק כורש הפך מלך בבל:

פסוק ח
הרעיפו. לשון ציווי למלאכים שירעיפו הצדק ויפרו ישע ואמת:
אני יי בראתיו. הוי"ו סימן כורש, והטעם שיעשה צדק בעולם:

פסוק ט
הוי. לשון קריאה, והטעם על אשר לא יאמינו בדברי השם שאמר אלה העתידות:
רב. יעשה עם יוצרו מריב', וזה היוצר כמו ככלי יוצר תנפצם (תהלים ב' ט'):
חרש. שהוא נחשב כחרש מחרשי אדמה:
היאמר חמר ליוצרו מה תעשה. זה לא יתכן, רק היוצר יעשה חפצו:
או יאמר **פעלך אין ידים** או יאמר ליוצר, זה שעשית לא עשוהו ידיך, והנכון שהטעם כפול, והטעם פעלך בלא ידים נעש', כי אין לך ממשלה בו לעשות רצונך:

פסוק י
הוי. או יאמר הבן לאביו קודם שיולד, מה תוליד, ולאש' שהיא אמו מה תחילין כמו כי חלה גם ילדה ציון (ישעיהו ס"ו ח'):

פסוק יא
כה. אני הוא יוצר ישראל:
שאלוני. לשון ציווי, כמו שמעוני ופנעו לי (בראשית כ"ג ח') בעבור אות הגרון:
תצוני. בתמיה, הלא כאשר יודע היוצר מה יעשה, הלא ישראל הם בני, והנה תצוני עם אומות העולם ידבר:

פסוק יב
אנכי. ואיך תצוני על בני, וכל העולם שלי הוא, כי אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי אני הוא שידי נטו שמים, וכל צבאם צויתי ונבראו, הטעם משל לדבור, וכן כתיב כי הוא צוה ונבראו (תהלים קמ"ח ה'):

פסוק יג
אנכי. וי"ו העירותיהו על כורש:
וכל דרכיו איישר. ולמה זה, כי הוא יבנה עירי:

פסוק יד
כה. יגיע מצרים, גם זה לאות שכורש יבוז מצרים ויהיו נשבים, וידוע כי דרכם על ארץ ישראל, כי היא אמצעית בין עילם ובין מצרים:
אנשי מדה. הטעם הגדולה, כי כל איש מדה יש לו, וכמוהו וחזקת והיית לאיש (מלכים א' ב' ב'):
ויודו ויאמרו אך בך אל. וזה היה אחרי שוב הגולה:

פסוק טו
אכן. אז יודו לשם ויאמרו, אמת כי אתה אל מסתתר מהגוי שאין לך חפץ בו, ואתה אלהי ישראל מושיעם, ומפרשים אמרו כי מסתתר כמו נסתר, ונראית בעבור ישראל שהושעתם, וזה איננו נכון בדקדוק, כי מסתתר מבנין התפעל:

פסוק טז
בושו. הלכו בכלימה, החרשים שפסלו הפסילים, והם הלכו בכבוד אל המשלחים בשבילם כי צירים שלוחים וכן ציר בגוים שולח [עובדיה א' א'] והטעם שילכו אל מקומם:

פסוק יז
ישראל נושע ביי. על כן לא יבושו, כאשר יבושו החרשים, שעשו תהו שלא הושיע בעת צרה:
עד [עולמי עד]. שלא יוכל אדם לספר:

פסוק יח
כי. הוא כוננה, באדם ובבהמה:
לא תהו בראה. לשוא:

פסוק יט
לא וגו'. והנה לא בראתי הארץ לתוהו, ואיך אומר לזרע ישראל תהו בקשוני, ורבים פירשוהו לא בסתר דברתי על מעמד הר סיני, והנכון בעיני שהוא רמז על אלה העתידות שגילה סודם לנביאו, ונביאו לישראל ולגוים, על כן אמר מגיד מישרים:

פסוק כ
הקבצו ובאו. לשון צווי:
פליטי הגוים. הם הבבליים והטעם כן קראתי מקדם, ולא ידעו זה הנושאים:

פסוק כא
הגידו. האמת:
והגישו. חכמיכם:
אף יועצו. מבנין נפעל:

פסוק כב
פנו [אלי והושעו]. טעם והושעו ותהיו נושעים, והנה הרשות בידכם:

פסוק כג
בי. טעם בי שהוא קיים, וכל מקום ששם שבוע', היא גזירה שנגזר' ולא תבטל:
יצא מפי [צדקה]. דבר צדקה, כמו צדקה ממני (בראשית ל"ח כ"ו), והטעם דבר אמת:
כי לי וגו'. והטעם שאלה העתידות אעשם, עד שתכרע לי כל ברך, תשבע כל לשון להיות לי, כי לי ימשוך אחר עמו כמשפט, וכמוהו ובשמו תשבע (דברים ו' י"ג):

פסוק כד
אך וגו'. אלה דברי הנביא, כאומר לא ידעתי אלה עתידות בדרך חכמה, אך ביי לבדי שאמר לי אלה הצדקות והעוז, והנכון אך ביי לבדו צדקות ועוז, ונכנסה מלת לי אמר, והטעם בשם שדבר עמי:
עדיו. [כמו] ולא שבתם עדי (עמוס ד' ו'):

פסוק כה
ביי יצדקו. שיהיו מאמינים בשם:

פרק מו

פסוק א
כרע בל. עבודה זרה לבבליים, גם כן נבו ויש אומרים שהוא כוכב חמה:
קורס. מגזרת (שמות כ"ו י"א) קרסים והטעם ידוע, ואין ראוי לכתבו:

לחיה ולבהמ'. שישא אדם [אותם] עליהם:
על כן. נשואותיכם עמוסות משא לעיפה. תואר הבהמה הנושאת:

פסוק ב

קרסו כרעו. הנושאי':
ולא יכלו מלט. עצביהם נפשם, הנשואים, כי גם הם נשבו, ויש אומרים כי כרעו קרסו כל העצבים שהיו בבבל שלא הזכירם, ולא יכלו העצבים למלט משא כי הם בעצמם הלכו בשבי:

פסוק ג

שמעו וגו'. אלהי בבל היו נשואים, ואני אלהי ישראל נשאתי':
מני בטן. מיום שהיו:

פסוק ד

ועד וגו'. דרך משל, מיום שהיו עם השם עד עולם:
אני עשיתי. ישראל, ולא כאלהי בבל, שהבבליים יעשו אלהיהם, ואני אשאם ואמלטם, ולא כמוהם שלא יכלו למלט משא:

פסוק ה

למי. ותשוו, אותי ונדמה שנינו:

פסוק ו

הזלים וגו'. עם עובדי עבודה זרה ידבר, הזלים רבים הוציאוהו מגזרת אזל מכלינו (שמואל א' ט' ז'), והוא חסר אל"ף, והנכון שאין רע לו, כי אזל פועל עומד, וטעמו הנותנים זהב מכיסם, והנה בתור' אבנים בכיס (דברים כ"ה י"ג) והנה הוא במאזנים, גם קנה כן טעמו ואין רע לו:

פסוק ז

ישאוהו. תחתיו. במקומו:
לא ימיש. פועל יוצא, לא יוכל להמיש נפשו ממקומו, או הוא פועל עומד והראשון הוא הנכון:
יצעק. מושך אחר עמו, וכן הוא ומצרתו יצעק:

פסוק ח

זכרו. והתאוששו. י"א כמו והוסדו, כמו אשיותיה (ירמיה נ' ט"ו) ואושיא יחיטו (עזרא ד' י"ב), ורבינו האי גאון ז"ל אמר שהוא מגזרת אש, כאילו הוא התחדדו [צ"ל התחררו]

והגאון רב סעדיה ז"ל אמר שהוא מאש והטעם הוקדו, כטעם והיה בלבי כאש בוערת (ירמיה כ' י"ט), והשיבו זאת על לב:

פסוק ט
זכרו ראשונות. שעברו, על כן אמר מעולם, אז תדעו כי אנכי לבדי אל:

פסוק י
מגיד וגו'. כי הגדתי האחרית מראשית, והטעם קודם היותו, כי מי יוכל לבטל גזרותי, כי לעולם עצתי תקום וכל חפצי אעשה:

פסוק יא
קורא ממזרח עיט. הוא כורש, וקראו עיט, כאילו יעוף למלאות רצוני:
אף דברתי. זאת הגזירה, אף אביאני', יצרתיה בגזירת שמים אף אעשנה בארץ:

פסוק יב
שמעו אבירי לב. שאינם מאמינים בדברי השם, כטעם חזקי לב:

פסוק יג
קרבתי צדקתי. להראותה וזה טעם לבא:
לא תאחר. עצמה עמו מבוא, דרך משל, בעבור שהוא פועל יוצא:
ונתתי. מושך אחר עמו וכן הוא, ונתתי לישראל תפארתי או טעמו לישראל שהם תפארתי, והוא הנכון כמו אשר בך אתפאר (ישעיהו מ"ט ג'):

פרק מז

פסוק א
בתולת בת בבל. הטעם שהיא כמו בתולה, שלא יצאו דמי בתוליה:
בת. כמו קהלת:
אין כסא. לא יהיה לך כסא לעולם:
וענוגה. שם התאר כמו אדומה (במדבר י"ט ב'):

פסוק ב
קחי רחים. כי כן מנהג השפחו', והטעם שתלך בשביה:
קמח. לא יתכן, רק נקרא על שם סופו וכמוהו ובגדי ערומי' (איוב כ"ב י') תפשיט:
גלי צמתך. הוא השיער שהוא לפנים בראש:
שובל. הוא השיער היורד על הלחיים, ונקר' על דרך משבולת הנהר (ישעיהו כ"ז י"ב) על דעת ר' משה הכהן, והנכון שאין רע לו, ופירושו כפי מקומו בלא ראיה:

עברי נהרות. לטחון:

פסוק ג

תגל. מבנין נפע':

ולא אפגע אדם. ולא אקבל פגיע' אדם כמו פיוס כמו ואל תפגע בי (ירמיה ז' ט"ז), והנה אם היה אחר מלת פגיעת בי"ת, יהיה הוא הפועל, ויש אומר נקם אקח ממך ולא אפגע אדם, כמו ויפגעו את משה ואת אהרן (שמות ה' כ') שיעמוד לי בדרך, או שיאמר לי אל תעשה, או לא אפגע אדם שלא אשמח:

פסוק ד

גואלנו. אז יאמרו ישראל זה הוא גואלנו:

פסוק ה

שבי. יקראו לך, הקוראים, כמו אשר ילדה אותה (במדבר כ"ו נ"ט), וכן רבים:

פסוק ו

קצפתי וגו'. הנה הטעם כאשר קצפתי על עמי, לא רחמת אותם:

והזכיר הזקן לחסרון כוחו ועבור כבודו:

פסוק ז

ותאמרי. בלבך:

[**עד וגו'**]. והיה ראוי שתשימי אלה שעשיתי לעמי על לבך:

לא זכרת אחריתה. של גאותך, או לא זכרת מה היתה אחרית נחלתי כאשר קצפתי עליה:

פסוק ח

עדינה. שם התואר מגזרת היתה לי עדנה (בראשית י"ח י"ב):

ואפסי. היו"ד נוסף כתוספת יו"ד מני אפרי' (שופטים ה' י"ד):

[**אלמנה**]. הבעל הוא המלך:

שכול. שם על משקל דק בכפור (שמות ט"ז י"ד) חרב שפוט (דברי הימים כ' ט'):

פסוק ט

ותבאנה. חסרון המלוכה ומות הבנים:

כתומם. כאשר היו הרעות שלמות והוא שם הפועל, וכל זה בעבור כשפיך:

פסוק י

ותבטחי ברעתך וגו'. ודעתך, רמז לחכמה חיצונה מכחדת השם:

ונקמץ אל"ף **רואני** בעבור היותו מהגרון:

חכמתך. שחשבת שהיא חכמה:

שובבתך. כנוי לנצוח, ושלא ירצה לשוב מדרכו:
ואפסי. כחברו, אני חכמה ואין חכם עוד כמוני:

פסוק יא

ובא עליך רעה. יום רעה:
לא תדעי שחרה. כלילה שאין לו שחר, והטעם אור:
הוה. מגזרת ואתה הוה להם (נחמיה ו' ו'), לרע שיהיה פתאום, וכמוהו והותי במאזנים (איוב ו' ב'):
כפרה. לתת כופר להסירה או לבטלה כמו ואיש חכם יכפרני' (משלי ט"ז י"ד):
שואה. כמו שממה:

פסוק יב

עמדי נא. אתה:
בחבריך. שם על לשון רבים ומגזרת וחובר חבר (דברים י"ח י"א):
הועיל. שם הפועל:
אולי תערוצי. מגזרת עריץ (ישעיהו כ"ט כ'):

פסוק יג

עצתיך. מלה זרה, כי התחברו יחד סימן היחיד והרבים, וכמוהו והפלא יי את מכותך (דברים כ"ח נ"ט) ואם הוא הפך:
הוברי שמים. אין רע לו, וטעמו חכמי שמי', הם חכמי המזלות, ויש מי שהוציאוהו מגזרת ברור, והטעם שלא יוכלו לדעת חלקי השעו' אם לא יהיה אויר השמים ברור וזך, וזאת היא דרך רחוקה, כי ה"א הוא עיקר, והוא על משקל שומרי החומות (שיר השירים ה' ז'):
מודיעים לחדשים. כן חכמתם, כי לא יסתכלו לדעת כל התולדות באויר ובמדינות, רק מעת התחברות המאורות, כי הם עיקר אומנותם, וזה טעם לחדשים:
(רק) **מאשר יבואו עליך**. איננו דבק עם לחדשים, רק עם מלת ויושיעוך, ואם היא רחוקה, וכמוהו אשר אתם יורשים אותם את אלהיהם (דברים י"ב ב'):

פסוק יד

הנה וגו'. טעם אש מחנה האויב, כמו כי אש יצאה מחשבון (במדבר כ"א כ"ח):
לחמם. שם הפועל מפעלי הכפל, והוא שלם על משקל לשכב את בת יעקב (בראשית ל"ד ז') והטעם שימותו הם ולא תשאר להם שארית:

פסוק טו
כן היו. על אלה החכמים:
אשר יגעת. שהיית נותנת להם ממון:
וסוחריך. שאינם מארצך, שהיו אוהביך, בבוא רעתך עזבוך:

פרק מח

פסוק א
שמעו. וממי יהודה, כמו זרע וכמו עין יעקב (דברים ל"ג כ"ח):
הנשבעי' ביי לא באמת. הטעם שהם אומרים בפה שהם לשם, ואינם כן בלב ובמעשה:

פסוק ב
כי מעיר הקדש נקראו. שהם בני ציון:
נסמכו. בפה:

פסוק ג
הראשונות וגו'. אמר השם לאלה שאינם מאמינים הלא הגדתי להם כמה ראשונו' קודם היותם, על כן ותבאנה פעל עבר:

פסוק ד
מדעתי וגו'. כאשר ידעתי הראשונות, כן ידעתי כי קשה לב אתה, והוא מדבר למי שאינו מאמין בשם והוא מזרע יעקב, וכאילו גיד ברזל ערפך שלא תסור מדרכך, ומצחך [נחושה] שלא תבוש:

פסוק ה
ואגיד וגו'. הנה הטעם, אחר כי הגדתי לך העתידות, שלא תאמר בהיותם, כי עצביך שהייתה עובד אותם בארצך עשום והם צוו והיו:
וטעם **צום**, כדרך השם:

פסוק ו
שמעת. מה ששמעת ראה, הכל בא:
ואתם הלא תגידו. כי כן הוא, הנה השמעתיך חדשות מעתה:
ונצורות. שהם נצורות והטעם אצל השם:

פסוק ז
עתה נבראו. נגזרו:

ולפני יום. שהודעתיך, לא שמעתם, והוי"ו כפ"א רפה בלשון ישמעאל כמו ביום השלישי וישא אברהם (בראשית כ"ב ד'):

פסוק ח

גם וגו'. באמת שלא שמעת, או הטעם ידעתי כי לא תשמע, שתבגוד בי ולא תאמי' [בי] בדברי:

וטעם **מבטן**. כי ידעתיך מעת היותך, והפך זה בטרם אצרך בבטן (ירמיה א' ה') והנה קראו פושע, והטעם על הגזרות, ועוד אפר' זה בתחלת ספר ירמיהו:

לא פתחה אזנך. עצמה, דרך קצרה:

פסוק ט

למען שמי. שתקראו עם השם:

אחטם לך. אין לו חבר, ובדברי הקדמונים חוטם, והנה הוא כן אאריך אפי ואאריך החוטם לך גם למען מושך אחר וכן הוא ולמען תהלתי:

פסוק י

הנה צרפתיך. רמז על הגלות:

ולא בכסף. הטעם ולא במצרף כסף, להסיר הסיגים , והם הרשעים:

בחרתיך. יש אומרים שהוא כמו בחנתיך, ואין רע לו, והנכון שהו' כמשמעו בחרתי לך כור עוני, לא מצרף כסף:

פסוק יא

למעני. כי איך יחל, מבנין נפעל מפעלי הכפל, והיו"ד שבלמעני כמו ונשאר אני (יחזקאל ט' ח') והנני יוסיף על ימיך (ישעיהו ל"ח ה'):

פסוק יב

מקוראי. הנקראים בני השם, והטעם יש לך להאמין כי אני ראשון ואחרון, והנה תאמין באמת:

פסוק יג

אף ידי. השמאל, דרך משל:

והזכיר הימין עם השמים בעבור שהם נכבדים מהארץ:

והנה טעם אף כי אני אמת ראשון ואחרון כי אני בראתי הכל:

וטעם **טפחה**. [כמו] אשר טפחתי ורביתי (איכה ב' כ"ב), ויש אומרים שמדד השמים בטפח, ומזה הכתוב למדו המפרשים כי השמים והארץ נבראו יחד לא זה קודם זה ודרך

הפשט שאני עשיתים, ובעת שאקרא אליהם למלאות חפצי, יעמדו שניהם לפני כעבדים, וכמוהו למשפטיך עמדו היום (תהלים קי"ט צ"א) כי איך יקרא השם לאשר איננו:

פסוק יד

את אלה. העתידות:

יי אהבו. סימן כורש:

יעשה חפצו. חפץ השם בבבל. [**וזרעו כשדים**]. ויעשה זרועו בכשדים, ויתכן היות וי"ו חפצו שב אל כורש גם וי"ו וזרועו:

פסוק טו

אני אני. פעמים שלא אשתנה:

וי"ו קראתיו שב אל כורש:

פסוק טז

קרבו. אלה דברי הנביא:

לא מראש וגו'. מבתחלה לא אמרתי זה הסוד וזאת הגזירה בסתר:

מעת היותה וגו'. אמר הגאון מכאן רמז כי הנשמה קודם הגוף, ולא אמר כלום, כי הנה הכתוב אומר בתחילה, עתה נבראו ולא מאז, והטעם כאשר נגזרה זאת הגזרה שיצאה מפי השם, אל המלאכים הם השרים הממונים על המלכיות, כאשר הוא כתוב בספר דניאל (דניאל י' כ') שם הייתי גם אני:

ורוחו הוא המלאך, והגאון אמר כי הוי"ו תחת בי"ת, ואמר כי כמוהו דרשו יי ועזו (תהלים ק"ה ד') ואין צורך:

פסוק יז

כה וגו'. והנה זאת הנבואה להודיע שכר השומעים אל דברי השם:

פסוק יח

לוא. האל"ף במלת לו נוסף כאל"ף ההלכוא אתו (יהושע י' כ"ד):

והנה וי"ו ויהי כפ"א רפה בלשון ישמעאל:

וטעם כנהר שלא יפסוק, וככה גלי הים:

פסוק יט

ויהי כחול [**זרעך**]. מספר זרעך:

וצאצאי מעיך. כמו בטנך:

כמעותיו. כמעות הים, והנה הזכיר הגלים והחול, ומלת כמעותיו רמז למעי הדגים:

וי"ו **שמו** [שב] אל זרעך:

פסוק כ
צאו. ידבר עם בני הגולה:
הוציאוה. כמו בפרהסיא, ולא די שיגאל עמו, עד שיחדש להם פלא בשובם אל ציון, שלא צמאו בחרבות שהוליכם השם שם:

פסוק כא
מים מצור. והטעם ממקום שלא היה שם מים:
ויזובו. כמו זב מבשרו (ויקרא ט"ו ב'):

פסוק כב
אין וגו'. יש אומרים כי אין שלום לרשעים מישר', ויתכן שיהיה רמז לבבליים, כי זאת הטובה תהיה לישראל, ואין שלום לבבליים:

פרק מט

פסוק א
שמעו. אלה דברי הנביא:
מרחוק. היושבים בארץ רחוק, או מרחו' על דבר העתיד:
מבט' קראני. אפרשנו בספר ירמיה:

פסוק ב
וישם פי כחרב חדה. לדבר צחות, או חדה על נבואתו על בבל, והטעם אע"פ ששם פי כחרב חדה החביאני השם בצל ידו, ולא יכלו לי הבבליים ורשעי ישראל:
והנה **החביאני** כמו נדן לחרב, והעד ובאשפתו:
ברור. זך נראה:

פסוק ג
ויאמר לי. השם:
עבדי אתה [**ישראל**. אתה], הוא מזרע ישראל אשר בך אתפאר, או אתה ישראל שאתה נחשב בעיני ככל ישראל, והוא הנכון:

פסוק ד
ואני. גם אלה דברי הנביא בעד נפשו:
אמרתי. בלבי:
לריק יגעתי. שהוגעתי נפשי להוכיח את ישראל ולא שמעו:

אכן משפטי. אצל השם שיתן לי שכר על יגיעתי, וככה ופעולתי כמו ולא תלין פעולת שכיר (ויקרא י"ט י"ג):

פסוק ה

ועתה. יצרי, השם יצרני להוכיח את ישראל עד שישובו אל השם:

לא יאסף. השרש שהוא בוי"ו כאשר הוא קרי, וכמוהו הוא עשנו ולא אנחנו (תהלים ק' ג') וחבריהם, והגאון אמר לא יאסף לא ימות, כי מנהגו לפרש כדרך קרי וכדרך כתיב, והנכון מה שאמרתי, רק האל"ף הכתוב הוא תחת וי"ו, כאשר פירש ר' יהודה המדקדק נ"ע:

פסוק ו

ויאמר נקל. הוא בעיני להיותך עבד לשובב ישראל אל ארצם בדבור:

ונצורי ישראל. חרבות, כמו כעיר נצורה (ישעיהו א' ח'):

והטעם כי לא תשיב ישראל לבדם, רק נתתיך לאור גוים:

להיות ישועתי. להשמיעה קודם היותה:

פסוק ז

כה וגו'. גם אלה דברי הנביא וככה הוא, כה אמר השם לי, שאני בזוי נפש אצל הרשעים, והנה לבזה נפש שם התאר:

למתעב גוי. פועל יוצא לשנים פעולים, שהנביא ידבר דברים שיתעבוהו בשבילם הגוים, או יהיה למתעב גוי שהנביא יתעב כל גוי:

לעבד מושלים. והטעם כפי מחשבת גולי ישראל, או רמז על הבבליים והוא הנכון:

מלכים יראו וקמו. הנה כבר רמזתי לך זה הסוד בחצי הספר (ישעיהו מ' א'), ועל דעת רבים כי המלכים כמו כורש כאשר ישמע דברי הנביא, יקום וישתחוה:

למען יי. כי נאמן בדברו:

והנה כ"ף **ויבחרך** לעד על יושר זה הפירוש:

פסוק ח

בעת רצון עניתיך. גם זה עד על הרמז, ורבים אמרו כי כ"ף עניתיך שב אל כורש, והנה אין הפרשה דבקה, ורבי משה אמר כי בי"ת בעת רצון בבי"ת במרחב יה (תהלים קי"ח ה'), ואיננו רחוק:

פסוק ט

לאמר. רמז על ישראל שהתנבא הנביא קודם הגאולה:

ובכל שפיים מרעיתם. ימצאו מרעיתם:

פסוק י
לא וגו'. בשובם אל ציון:
שרב. כמו חורב, והיה שרב (ישעיהו ל"ה ז'), והמכה לשמש, כמו יומם השמש לא יככה (תהלים קכ"א ו'):

פסוק יא
ושמתי כל הרי לדרך. שישפלו ההרים והמסלות ירומו, והנה הם בשפלה:
ובאה מלת **ירומון** עם מסילות כמו אם תמצאו את דודי (שיר השירים ט' ח'), והעיקר אחר שהכל לשון רבים לא יחושו לאמר על נקבות בלשון זכרים, ויש אומרים כי טעם כל הרי שהשבים יהיו רבים עד שילכו על ההרים, ויפרשו ירומון על השבים כאילו הוא כן ועל מסלותי ירומון:

פסוק יב
הנה. מרחוק יבאו, ממזרח:
[**מצפון**]. היא בבל:
ומים. אשור כאשר הוא כתיב והסב לב מלך אשור (עזרא ו' כ"ב):
מארץ סינים. מפאת מצרים אולי הסנה מזאת הגזירה:

פסוק יג
רנו וגו'. דרך משל, או רננת שמים להיות האויר זך והארץ לתת צמח וכן ההרים:

פסוק יד
ותאמר. קודם הגולה היתה אומרת ציון, כי יי שכחה, וטעם ציון כנסת ישראל:

פסוק טו
התשכח. בעבור שהשם שם בתולדת כל הנקבות לרחם על ילדיהן אמר כן:
עולה. כמו עולל, וכן עול ימים וזקן (ישעיהו ס"ה כ'):
מרחם בן בטנה. הטעם כפול:
גם אלה תשכחנה. גם יש נשים אכזריות שתשכחנה בניהן, ויתכן שתשכחנה אלה:
ואנכי לא אשכחך. וטעם עולה כי על הקטן תרחם יותר כי אין בו כח:

פסוק טז
הן. אמר הגאון כי על כפים העבים, ולפי דעתי שהכתוב דבר על לשון בני אדם, כי על כפים חקותיך שאראה אותך תמיד, והעד חצי פסוק כמשפט:

פסוק יז
מהרו וגו'. הנה באו בניך, ויצאו ממך כל מהרסיך:

פסוק יח
כלם. המ"ם סימן בניך, ויאמר רבי משה הכהן ז"ל כי טעם כלם על בניך ועל מהרסיך, והטעם על הרשעים, ויפרש יצאו כמו פועל עבר ואין צורך:
חי אני. והנה גזרה שלא תבטל כאשר אני חי כן זה יהיה אמת:
ותקשרים ככלה. כקישורי כלה בצואר:

פסוק יט
כי [**חרבתיך**]. תחת חרבותיך, וכמוהו האתן בכורי פשעי [מיכה ו' ז'], ונשלמה פרים שפתינו (הושע י"ד ג'), או כי עד הנה היו כן:
תצרי מיושב. מרוב היושבים, והם כלם בניך, על כן (טעם) ורחקו מבלעיך:

פסוק כ
גשה. לשם בשבילי:

פסוק כא
ואמרת. וגלמודה, יושבת בדד, וכמוהו יהי גלמוד (איוב ג' ז'), ושורש המלה מארבע אותיות והוא תאר השם:
סורה. שם התאר שסרה ממקומה, ולא יתכן היותו פעול, כי סר איננו מהפעלים היוצאים:
ואלה איפה הם. שתי מלות כטעם איו:

פסוק כב
אשא אל גוים ידי. כאדם שישא ידו ויראהו, וכן ארים נסי והטעם שאודיע זאת הישועה:
והביאו. הגוים בניך:
בחוצן. כמו גם חצני נערתי (נחמיה ה' י"ג):

פסוק כג
והיו מלכים אומניך. כמו אומן את הדסה (אסתר ב' ז'), זה דרך משל לרוב הכבוד שיהיה להן:

פסוק כד
היוקח וגו'. דברי הנביא ידבר בעד ישראל, שהיו אומרים איך יצאו ישראל מיד הגוים:
היוקח מגבור. המלקוח שלקח והוא השבי:
ואם שבי צדיק ימלט. בעבור צדקתו, אחר שלקחו הגבור:

פסוק כה
כי כה אמר יי. השבי, שלקח הגבור, יוקח ממנו:

עריץ. כמו גבור, והוא תאר השם כמלת אימים (בראשית י"ד ה'), הנה הוא יוצא:
ועוד [את יריבך אנכי אריב]. כי אעשה מריבה עם אנשי ריבך, ורבים אמרו כי [יריבך] שרשו מבעלי היו"ד בראשונה, ואחרים אמרו שהוא הפוך, ויאמר הירושלמי כי תחסר מלת אשר כאילו אמר ועם אשר יריבך, וישם היו"ד שהוא לעתיד, והנה שכח ריבה יי את יריבי (תהלים ל"ה א'), והכלל שהי' מלה זרה:

פסוק כו

והאכלתי מוניך. מגזרת לא תונו איש את עמיתו (ויקרא כ"ה י"ז), ואחרים אמרו סופריך, כמו על ידי מונה (ירמיה ל"ג י"ג) שישראל נמשל לצאן:
דמם. מדמם, והוא דרך צחות:

פרק נ

פסוק א

כריתות. גט כריתות:
אמכם. ובין אשתו, והנה זה יכחיש דברי ירמיה, ואתן את ספר כריתותיה אליה (ירמיה ג' ח'), והתשובה כי ירמיהו דבר על מלכות ישראל שלעולם לא תקום וכמוהו לא תוסיף קום (עמוס ח' ב'), וישעיהו דבר על מלכות דוד שממנו יהיה משיח:

פסוק ב

מדוע באתי. רמז לנביאים שהתנבאו, אולי ישובו ישראל לשם:
הן בגערתי וגו'. הנה ראיה גמורה שלא תקצר ידי מפדות:

פסוק ג

אלביש שמים קדרות. מלבוש קדרות, הטעם על העבים, ויש אומרים על קדרות השמש כאשר תקדר כולה בחצי היום, וכאילו שק כסותם, בעבור שהשק הוא שחור:

פסוק ד

יי וגו'. אלה דברי הנביא:
למודים. מתואר השם, והעד למוד מדבר (ירמיה ב' כ"ד), לשמוע כלמודים. **ולעות** דבוק עם לדעת [ומלת לעות מגזרת עת]. **והטעם יעף**. לב התלמיד כאשר ילמד דברים קשים ויעף וילאה:
והנה **לעות**. לשום עת או היא מלה זרה אין רע לה:
וטעם **יעיר וגו'**. כי יי יעיר אותי בבקר בבקר, ופירוש יעירני שיעיר אזני שאהיה שומע כלימודים, והנה אני תלמיד לשם:

פסוק ה
יי וגו'. אחר שהשם פתח אזני שגלה סודו לי, לא מריתי אני להיות שלוחו:

פסוק ו
גוי וגו'. לא חששתי אם אני נתתי על שמו גוי למכים:

פסוק ז
ואדני יי יעזר לי על כן לא נכלמתי. והטעם כי השם יקיי' כל דברי נבואתי:

פסוק ח
קרוב מצדיקי. קרוב הוא העת שאראה אני צדיק בדברי הנבואות, אז אומר מי יריב אתי:

פסוק ט
הן וגו'. ואחר שהשם עזרני מי הוא ירשיעני, ואלה שהם מרשיעים אותי בפה, והם כולם כבגד יבלו, כטעם יאבדו:

פסוק י
מי [**בכם**]. ידבר הנביא עם אלה:
אשר הלך חשכים. שב אל ירא השם, שלא יבקש גדולות ותאות העולם, יבטח בשם, ויש אומר כי אשר הלך חשכים [שב אל ירא השם], תאר לעבדו שהוא הנביא, והטעם, מי גם בכם, כמו אין בכם, בעבור שראיתם הנביא אין לו מעלה בעולם הזה, וזה הוא הנכון בעבור הכתוב הבא אחריו:

פסוק יא
מאזרי זיקות. כמו שביבים, מטעם הפרשה, הטעם נפשכם:
מידי היתה. גזרה:
למעצבה תשכבון. בעצבון תמותון, כמו וישכב דוד (מלכים א' ב' י') ורבים כן:

פרק נא

פסוק א
שמעו. שב לדבר עם הטובים, המאמינים בדברי הנביא:
וטעם **והביטו** כמו אל תתמהו איך תשוב ציון מלאה בנים כאשר היתה:
הביטו אל צור. כמו הנני עומד לפניך שם על הצור (שמות י"ז ו'):
[**חצבתם**]. שחצבתם ממנו וזהו אברהם:
ואל מקבת בור. מגזרת ויקב חור בדלתו (מלכים ב' י"ב י'):
נקרתם. ממנו, זאת שרה:

פסוק ב
הביטו. אמר רבי יונה כי תחוללכם פועל עתיד כמו תשובבכם, תחת פועל עבר חוללתכם, ויאמר רבי משה הכהן כי הוא תואר השם, ואם אין על משקלו:
ואברכהו. הוי"ו פתוח כי הוא לעתיד, והטעם שאמרתי לו ואברכהו, וכך היה (וכן):

פסוק ג
כי נחם יי ציון. הנה הוא דבק, כטעם נחם כל חרבותיה, ברוב הבנים והיושבים:

פסוק ד
הקשיבו אלי עמי. אלה דברי השם:
תורה מאתי תצא. היא הנבואה:
ארגיע. כמו אניח וכמוהו זאת המרגעה (ישעיהו כ"ח י"ב), ויאמר אחד מן המפרשים, כי ארגיע אעשה רגע בלא עיכוב, והראשון הוא הנכון:

פסוק ה
קרוב צדקי. להראות:
וזרועי. פועלים וגוים פעולים, אז אלי איים יקוו:

פסוק ו
שאו וגו'. מזה הפסוק למדו אנשי תושיה, כי נשמת האדם עומדת, ודברם אמת, לכן אין טעם הפסוק כן, והשמים הוא הרקיע והארץ היא מיושבת, וישועת השם ואמונתו וצדקתו לעולם עומדת:

פסוק ז
שמעו. **חרפת אנוש**. הבבליים ושאר הגוים שנשבו שם:

פסוק ח
סס. כמו עש, ואין רע לו, (וצדקתו עומדת לעד):

פסוק ט
עורי. מלרע, וככה רבים:
לבשי עז. כי הלבוש תפארת לזרוע:
המחצבת רהב. אנשי הנצוח וכמוהו לא פנה אל רהבים (תהלים מ' ה') אזכיר רהב ובבל [שם פ"ז ד']:
מחוללת. מגזרת חיל אחז (שמות ט"ו י"ד), והטעם על האותות שנעשו במצרים:
ותנין. הוא פרעה וכן כתוב בספר יחזקאל התנין הגדול (יחזקאל כ"ט ג'):

פסוק י
הלא. את היא המחרבת ים, על בקיעת ים סוף המחרבת מי תהום רבה:
השמה. אשר שמה כמו השבה עם נעמי (רות ב' ו'), והטעם כפול:

פסוק יא
ופדויי. הטעם עורי זרוע השם, ואז ישובון פדויי השם, וכבר פירשתיו (ישעיהו ל"ה י'):

פסוק יב
אנכי מנחמכם. סימן לנביא עם ישראל:
מי את. על דעת הכל עם ישראל ידבר, ולפי דעתי שהנביא ידבר ברוח הקודש עם נפשו, והעד ואשים דברי בפיך [לקמן ט"ו]:
חציר. חסר כ', כמו אש אוכלה הוא (דברים ד' כ"ד):

פסוק יג
ותשכח. כאלו שכחת, ידבר ברוח הקודש אל לבו, שהוא עושך ויש לו כח גדול, שהשמים והארץ ברשותו:
המציק. כאשר אמר גוי נתתי למכים (ישעיהו נ' ו'):
להשחית. להרוג, ואיה עתה חמת המציק:

פסוק יד
מהר צועה. מגזרת צועים, וצעוהו (ירמיה מ"ח י"ב), והנה צועה כמו יושב במצור ובמצוק, ואם הוא פועל עומד, והטעם כמו קשור, ומלת להפתח לעד:
ולא ימות לשחת. זה הנביא:
ולא יחסר לחמו. כמיכיהו (מלכים א' כ"ב כ"ז) וירמיהו (ירמיהו ל"ז) שיאכילום [צ"ל שהאכילום] לחם לחץ:

פסוק טו
ואנכי רגע. יש אומרים שהוא הפוך כמו גוער, ויש אומרים מניח, אחר שהמו גליו, לשון מרגוע (ירמיהו ו' ט"ז), והוא הישר בעיני, או טעמו אניח אני הים, ואני אצוה שיהמו גליו, והטעם משל על המציקים:

פסוק טז
כסיתיך. להצילך, כי אמר כאשר כונן להשחית [לעיל י"ג]:
לנטוע שמים. דרך משל, שיתנבא על המדינות שתשובנה לקדמותן:
וליסוד. שם הפועל, ונעלם היו"ד כמשפטו, והנה בא כמו השלם, וכמוהו מניח לו לישון (קהלת ה' א'):

פסוק יז

התעוררי. כוס חמתו, דרך משל לאדם שישתכר, ולא ידע מה יעשה לו, והוא שוכב נרדם:
קובעת. אין רע לו, ויש אומרים השמרים שיקבעו למטה:
התרעלה. כמו והברושים הורעלו (נחום ב' ד'), כמו רעדה שירעד האדם בראותה:
מציית. מגזרת למען תמצו (ישעיהו ס"ו י"א), ואם הם שנים בנינים [צ"ל שרשים], והטעם רעה שלמה:

פסוק יח

אין וגו'. כאשה שאין לה מנהל, והטעם אין מלך או שופט שיושיענו:

פסוק יט

מי ינוד לך. יקונן, כמו לנוד לו ולנחמו (איוב ב' י"א):
השוד והשבר. השוד הוא החרב, כי השוד לעולם עם החרב, והשבר הוא הרעב כמו בשברי לכם מטה לחם (ויקרא כ"ו כ"ו), וי"א זוגות באו הרעות:
מי אנחמך. חסר ב' במי אנחמך, כי האדם יתנחם כאשר יאמר לו מה שאירע לך כבר אירע כן לפלוני:

פסוק כ

בניך עולפו. כמו ויתעלף [יונה ד' ח']:
שכבו. מתי רעב וחרב:
כתוא. כמו עוף, ואין רע לו, (והטעם כתוא מכמר) והנה הוא סמוך אל מכמר, כמו יפלו במכמוריו (תהלים קמ"א י'):
גערת. הוא חמתו:

פסוק כא

לכן שמעי. זאת הנבואה הכתוב' אחרי הפסוק:
ושכורת. סמוך, ותחסר מלת חמת או אף או רעות:

פסוק כב

יריב עמו. והטעם יקח ריב עמו, כמו ריב אלמנה (ישעיהו א' כ"ג):

פסוק כג

ושמתיה ביד מוגיך. מגזרת יגון, והוא מבנין הכבד כמו אשה הוגה (איכה א' י"ב):
שחי. והשפילי, ונעבור עליך:
וכחוץ. הטעם כפול:

פרק נב

פסוק א

עורי. כל המפרשים הסכימה דעתם, כי זאת הנבואה עודנה לעתיד אע"פ שישוב להזכיר, סורו צאו משם [י"א], וזאת היא תשובת ר' משה הכהן ז"ל, ולא אמר כלום כאשר אפרש, כי אם אמרנו שזאת הנבואה היא על גלות בבל ושוב הגולה, הנה כתוב לא יוסיף יבא בך עוד ערל וטמא, וכתוב כי מי נח זאת לי, כן נשבעתי (ישעיהו נ"ד ט'), והנה היא גזרה לא תבטל כלל:

ובא **יבא** אחרי יוסיף כמו אל תרבו תדברו גבוהה (שמואל א' ב' ג'), ויחסר אות שי"ן, והוא דרך צחות בלשון:

פסוק ב

התנערי מעפר. דרך משל, על כן אמר שבי כי היא (הוה) שוכבת בעפר:

התפתחי מוסרי צוארך. הטעם שלא תהי עוד תחת ממשלת גוי:

פסוק ג

כי. **חנם נמכרתם**. מכרתי אתכם לגוים, והטעם בלא כסף, וכן אגאלכם חנם:

פסוק ד

כי וגו'. הטעם כמה רעות עברו על עמי (באו) כי בתחלה ירד אל מצרים לגור ושם ענה:

ואשור באפס עשקו. כמו בלא דבר, כמו חנם עשקו, הטעם על גלות אשור:

פסוק ה

ועתה מה לי פה. עוד, דרך משל כלשון בני אדם, או מה לי שאחריש:

כי לקח עמי חנם. בבבל ובאדום ובכל גוי:

ומושליו. הם גדולי ישראל, והנכון שהם כמו על כן יאמרו המושלים בואו חשבון (במדבר כ"א כ"ז):

יהיללו. בהראות ה"א הבנין:

מנואץ. התי"ו מבולע, וכן הוא מתנואץ:

פסוק ו

לכן ידע עמי שמי. כאשר אומר הנני:

פסוק ז

מה וגו'. אחר שאושיעך, וזה הטעם הנני, מה נאוו מבניין נפעל, מגזרת וכי תאוה הוא לעיני' (בראשית ג' ו'), והאומר כי הנו"ן שורש, אינו אמת, אע"פ שתמצא זאת הלשון בלשון חכמינו:

מלך אלהיך. זה הוא הנני:

פסוק ח

קול. צופים שיש וכלם ישאו קול לבשרך:

כי עין בעין. כי כלם יראו בעינים, ששב יי ציון, וכמוהו אשר עין בעין נראה אתה יי (במדבר י"ד י"ד):

פסוק ט

פצחו. לשון צחות, וכן בלשון קדר, הנה הוא כטעם דיבור:

פסוק י

חשף. הטעם הראו' גבורתו, כגבור שיהרוג בכח זרועו:

כל אפסי ארץ. ויש אומרים קצות הארץ בלא חבר, רק מהטעם, ואחרים אמרו כי כמהו ואשור באפס עשקו (ישעיהו מ"ז ח'), כאילו אמר באפסו, ועוד כמוהו אני ואפסי [לעיל ד'], ויש אומרים שהאל"ף נוסף, כמו פיסת בר (תהלים ע"ב ט"ז), והנכון בעיני שהוא כמו מי אפסי', ואל תתמ' כי הפסוק ישים יד ורגל ובטן ופה והטעם ידוע, שהמדבר הוא בן אדם וכן השומע, ישים הדברים בדרך משל כאילו הם על צורות בן אדם, להבין השומעים:

פסוק יא

סורו וגו'. אמר רבי משה הכהן ז"ל צאו מתוכה של בבל, והנכון בעיני שמלת סורו סורו טמא, לכל הגולה שהיא בינות הגוים:

סורו סורו. פעמים דרך מהירות כמו סורה אדוני (שופטים ד' י"ח):

צאו משם. כל אחד ואחד ממקום גלותו:

טמא אל תגעו. שיבדלו מאומות העולם:

צאו מתוכה. כל אחד ממדינת גלותו, כי אין בכל הפרשיות למעלה זכר בבל:

הברו. בנין נפעל והיה ראוי להדגש בעבור אות הכפל:

נשאי כל יי. הם ישראל נושאי התורה, ויש אומר על הלוים שהם נושאי הארון, והראשון נכון בעיני:

פסוק יב

כי לא בחפזון תצאו. כאשר יצאתם ממצרים:

כי הולך לפניכם. כבוד השם:

וטעם **מאספכם**. בעבור שהם מפוזרים בגלות, ולפי דעתי כי השם יסוב אותם, כי הכבוד הולך לפניהם ואחריהם, כמו מאסף לכל המחנות (במדבר י' כ"ה):

פסוק יג

הנה ישכיל עבדי. זאת הפרשה קשה מאד: אמרו תועי רוח שהוא רמז לאלהיה', ויפרשו עבדי הגוף, וזה לא יתכן, כי הגוף לא ישכיל ואפי' כשאדם חי, ועוד מה טעם יראה זרע (יאריך ימים), והוא לא היה לו בן, ועוד יאריך ימים ולא היה כן, ועוד ואת עצומים יחלק שלל, והראיה גמורה כי למעלה, כי הולך לפניכם יי, והם ישראל, ואחר כך רני עקרה, והיא כנסת ישראל, והנה טעם עבדי, כל מי שהיה בגלות מישראל והוא עבד השם, ורבים פירשוהו על משיח, בעבור שאמרו קדמונינו ז"ל [מדרש רבה איכה א' ט"ז] כי ביום שחרב בית המקדש נולד משיח, והוא אסור בזיקי', והנה אין טעם לפסוקים רבים, נבזה וחדל אישי', מעוצר וממשפט לוקח, ויתן את רשעי' קברו, ומה טעם יראה זרע יאריך ימים, והגאון רב סעדיה ז"ל פירש כל הפרשה על ירמיה ויפה פירש וטעם יזה גוים רבים בפיו בדרך נבואתו, כיונק לפניו גם כתב בתחלת ספרו (ירמיה א' י') כי קטן היה כאשר נתנבא, ויי הפגיע בו והוא חטא רבים נשא כי כן כתוב זכר עמדי לפניך לבקש עליהם טובה [שם י"ח כ'], כשה לטבח יובל וכן כתוב ואני ככבש אלוף יובל לטבח [שם י"א י"ט], ופירש ואת עצומים יחלק שלל על ארוחה ומשאת שנתן לו רב טבחי' [שם מ' ה'], והנכון בעיני כי כל הפרשה דבקה כי מה טעם להזכיר ירמיהו אחר הנחמות ולפני הנחמות, והנה ידבר על כל עבד יי שהוא בגלות, או יהיה עבדי כמו ישראל עבדי, וזה קרוב מזה:

והנה **ישכיל עבדי**. יבין עבדי, כי עוד ירום ונשא, מבנין נפעל:

פסוק יד

כאשר שממו עליך. כמו ושממו עליה אויביכם (ויקרא כ"ו ל"ב), והטעם שישתומם כל מי שיראה עבד השם:

וטעם **רבים** הגוים:

וטעם **כן**. כאילו אמר היה כן. כן משחת מאיש. והנה משחת תאר השם:

ותארו. בא על דרך רחבו, וזה דבר ידוע כי כמה גוים יש בעולם שיחשבו כי צורת היהודי משונה מכל הצורות, וישאלו היש ליהודי פה או עין, כן [שמעתי] בארץ ישמעאל ובאדום:

פסוק טו

כן יזה וגו'. זה הטעם כמו ירום ונשא, כאשר היה (כן) אמת שנשחת תוארו בעיני הרואים, כן יבא זמן שינקם מהם:

וטעם **יזה**. ישפוך דמיהם:

אז יקפצו מלכים פיהם. והנה עליו כמו בשבילו:
אשר לא ספר להם ראו. שלא עלה על לב הגוים שתהיה לישראל תשועה:

פרק נג

פסוק א
מי. אז יאמרו הגוים מי האמין וגו' מי היה מאמין שתהיה כשמועה הזאת ששמענו:
וזרוע יי על מי נגלתה. לעולם, כאשר גלתה על אלה:

פסוק ב
ויעל. והנה הוא עבד השם מישראל, או כל ישראל:
[**לפניו**]. לפני הש"י:
עולה [**צ"ל ויעל**] **כיונק**. כמו ילכו יונקותיו (הושע י"ד ז'):
וכשרש מארץ ציה. שלא יתן פרי שלא יגדל:
לא תאר לו. פירושו כמו ותארו מבני אדם (ישעיהו נ"ב י"ד):
ונראהו ולא מראה. ולא משרת עצמו ואחר עמו וכן הוא ולא נחמדהו, וכמוהו מתן בסתר יכפה אף (משלי כ"א י"ד):

פסוק ג
נבזה וחדל אישים. חדל להחשב עם אנשים:
איש מכאובות. עבד השם, ואם על הכל הטעם כמו איש מלחמה, והוא קרוב מטעם עצם, והוא סמוך, וטעם מכאובו' וחלי, צער הגלות:
וכמסתר פנים ממנו. יש עד היום הזה גוי כאשר יראה יהודי יסתיר פניו ממנו, והטעם שלא יראנו להושיעו:

פסוק ד
אכן. זה הוא ראש הפסוק אנחנו היינו מחליאים, והוא היה נושא מכאובינו שהיינו מכאיבים אותו היה סובל:
ואנחנו חשבנוהו שהוא נגוע, מגזרת והנה הנגע עמד בעיניו (ויקרא י"ג ה'):
מוכה אלהים. סמוך, שהשם הכהו וענהו:
עד הנכון שהחלאי' ראויין לבוא עלינו בעבור כי תורתינו הכל הבל, ובאו על ישראל שתורתם תורת אמת, והעד כולנו כצאן תעינו:

פסוק ה
והוא מחולל. מגזרת חלל:

ומוסר [שלומנו]. שיתמיד שלומנו, והוא עליו, והעד ובחבורתו נרפא לנו:
וטעם **מחולל [מפשעינו]**. כי השם יפקוד על הגוים, בעבור שצערו ישראל, וכתיב ונקיתי דמם לא נקיתי (יואל ד' כ"א) וטעם מוסר שלומינו ידוע, כי כל זמן שישראל בצער הגלות יהיה שלום לגוים, הלא תראה כתו' על עת הישועה, והיתה עת צרה (דניאל י"ב א'), ועוד כתו' כאשר השיבו המלאכים כי כל הארץ יושבת ושוקטת (זכריה א' י"א) וענה המלאך עד מתי לא תרחם ירושלם [שם י"ב], הטעם כי כל זמן שיש לגוים השקט לא תרוחם ירושלם:

פסוק ו

כולנו. באחרונה יכירו האמת, והנה הוא דבק עם נגוע ומוכה אלהים, וכמוהו אך שקר נחלו אבותינו (ירמיה ט"ז י"ט):
הפגיע. מגזרת ויפגע במקום (בראשית כ"ח י"א):
עון. במקום הזה כמו עונש כמו אם יקרך עון (שמואל א' כ"ח י') כי לא שלם עון האמרי (בראשית ט"ו ט"ז) ויגדל עון בת עמי (איכה ד' ו'), ויש אומרים מגזרת ואל תפגע בי (ירמיה ז' ט"ז), ויהיה פי' עון כלנו כמשמעו, והטעם כי יפגע בעבור היות שלום בעולם, כטעם ודרשו את שלום העיר [שם כ"ט ז'], לכן מלת עון תבא קשה עם הפגיע בו:

פסוק ז

נגש. מבנין נפעל:
ולא יפתח פיו. ואין צורך לפרש זה, כי כל יהודי כן הוא בגלות, כי בשעה שיעונה לא יפתח פיו לדבר, אף כי הוא הצדיק שבהם לא יתעסק בעולמו כי אם בעבודת השם ולא יכיר שר או גדול שיעמד לו בפרץ בקום עליו אדם, ולא יפתח (לו) פיו והטעם בכל עת:

פסוק ח

מעצר וגו'. והנה השם גואל ישראל והאמת צדיקי ישראל:
לוקח. השם לקחו מעוצר והוא היה עצור:
וממשפט. משפט נקמות:
ואת דורו מי ישוחח. כמו או שיח לארץ ותורך (איוב י"ב ח'), והטעם מי היה מגיד לאנשי דורו שיהיה כן, והוא כבר היה כמו נגזר מארץ חיים:
מפשע עמי. דברי כל גוי, וזה שהנגע שיהיה לישראל היה מפשעינו, כמו מחולל מפשעינו, והנכון שהוא כן, ומפשע עמי יבא הנגע להם, בעבור מלת למו שהוא כמו להם:

פסוק ט

ויתן. יש מפרשים על מתי גלות, ויש אומרים שמלת במותיו מגזרת ואתה על במותימו תדרך (דברים ל"ג כ"ט), והטעם בנין שיושם על הקבר, והנה יהיה במותיו כמו קברו:

ואת עשיר. כמו ואת רשעי', והטעם הגוים שהם עשירים כנגד ישראל, והנכון בעיני, שטעם הפסוק, שכל כך היה ישראל בצער בגלות, שהיה רוצה שימות עם הגוים, כמו תמות נפשי עם פלשתים (שופטים ט"ז ל'), והכתוב אמר ויתן על מחשבתו, כמו וילחם בישראל (יהושע כ"ד ט') על בלק, והעד כי זה מרוב הצער, שאמר על לא חמס עשה כי הגוים יצערו ישראל חנם, ולא בעבור מעשה שעשו, ולא דבור רע שידברו שהוא נכון להתפרש לשני עניני', ואם טען טוען, והלא במות לא תשתנ' במלת על במותימו, ומדוע השתנה במלת במותיו, יש להשיב, כי זאת המלה תבא על שנים משקלים, כמו סריסי פרעה (בראשית מ' ז') וסריסי המלך (אסתר ו' י"ד):

פסוק י

ויי חפץ דכאו. כמו דברו לשלום (בראשית ל"ז ד'), מהבנין הכבד הדגוש:
החלי. מבעלי הה"א בא על דרך האל"ף, ואף כי שמצאנו תחלואיה אשר חלה יי בה (דברים כ"ח כ"א), והנה חפץ דכאו, לייסרנו בגלות:
אם תשים אשם נפשו. שיתודה ויודה, והטעם אם תשי' נפשו אשמתו לנגדו, השם ירבה בניו, ויאריך ימים שיראה הוא ובניו בישועת השם, והגה ידבר על הדור שישובו לשם בעת קץ ביאת המשיח:
וחפץ יי בידו יצלח. הטעם על התורה שישובו הגוים לדת השם:

פסוק יא

מעמל. הטעם השכר שיקבל על אשר סבל:
יראה. חפצו או יראה טוב עד שישבע, בעבור כי בדעתו יצדיק רבים, והם הגוים שילמדום ישראל לעשות התורה:
וטעם **ועונותם הוא יסבול**. שישתתף ישראל עם צער הגוים ברוב עונותם, לא כאשר עשו הם לישראל, או הטעם שיתפלל לשם בעד הגוים, כטעם ואם משפחת מצרים לא תעלה (זכריה י"ד י"ח), וזה הנכון בעיני, כי הפסוק הבא אחריו לעד:

פסוק יב

לכן וגו'. כל המפרשים אמרו כי זה הפסוק דרך משל על המתים על ייחוד השם, וטעם רבים כמו גדולים כמו על כל רב ביתו (אסתר א' ח'), והם הנביאים, והעצומים הם האבות, הטעם שיהיה חלק מתי הייחוד עם הנביאים, וידענו כי זה דבר אמת הוא, רק איננו מטעם הפרשה, והנכון בעיני כי הוא כן, לכן אתן לישראל חלק בז ושלל מגוים רבים:
ואת עצומים. כמו בצאתי את העיר (שמות ט' כ"ט):

תחת וגו'. זה שכר בעבור כי הערה נפשו למות, וי"א כמו גלה, והטעם בפרהסיא, והנכון בעיני שהוא כמו ותער כדה (בראשית כ"ד כ'), ואם הם שנים בניינים והעד אל תער נפשי (תהלים קמ"א ח'), כטעם שפך:

ואת. ועם:

פושעי'. שפשעו בשם:

[**נמנה**]. כן היו ישראל נחשבים:

והוא חטא רבים נשא. כי בעבור צערם היה שלום לכל הגוים, והחטא שהיו ראויי' הם לשאתו היה ישראל נושאו:

ולפושעים. בעבור הפושעים:

יפגיע. בשם, כטעם דרשו את שלום העיר (ירמיה כ"ט ז'), והנה פירוש ולפושעים הגוים: והנה פירשתי לך כל הפרשה, ולפי דעתי כי הנה ישכיל עבדי הוא שאמר הנביא עליו, הן עבדי אתמך בו (מ"ב א') ויאמר לי עבדי אתה (ישעיהו מ"ט ג') וכן כתוב בדעתו יצדיק צדיק עדי לרבים (ישעיהו נ"ג י"א) וכת' גוי נתתי למכים (ישעיהו נ' ו'), והסוד כאשר רמזתי בחצי הספר והנה כל הפרשיות דבקות זאת עם זאת:

פרק נד

פסוק א

רני עקרה. כנסת ישראל עקרה לא ילדה והיא עקרה, והטעם שמעט מספר ישראל:

פצחי גם צהלי. פירשתיו:

לא חלה. מגזרת חיל (שמות ט"ו י"ד) וכן הוא, פצחי רנה וצהלי עקרה, אשר לא חלה, ועל דעת ר' משה הכהן ז"ל בבל, ועל דרך האמת כל אומה שיש לה בעל והוא מלך:

פסוק ב

הרחיבי וגו'. טעם הרחיבי מקום, בעבור רוב הבנים:

יטו. שב אל בני שוממה, או תחסר מלת נוטים כמו ויאמר ליוסף (בראשית מ"ח א'):

וטעם **אל תחשוכי**, כמו אל תמנעי אותם, שיטו יריעות אהלך:

מיתריך. מיתרי האהל והנה הטעם המדינות והכפרים:

פסוק ג

כי ימין ושמאל תפרצי. כמו כי תרבי וכמוהו ופרצת ימה [שם כ"ח י"ד] ויש מפרשי' שהוציאוהו מגזרת פרץ:

וזרעך גוים יירש. פירוש כי ימין ושמאל תפרוצי:

יושיבו. זרעך:

פסוק ד

תחפירי. כמו וחפרה הלבנה (ישעיהו כ"ד כ"ג), וטעם אל תיראי בהיותך בגלות:
עלומיך. רמז לגלות עלומים, או רמז לבית ראשון וגם שני, שהיו רעות רבות לישראל מעורבות בימי מלכותם:
אלמנותיך. חסרון המלכות:

פסוק ה

כי וגו'. מלת בועליך על לשון רבים, וכן עושיך, כמו ישמח ישראל בעושיו (תהלים קמ"ט ב') על דרך מלת אלהים ואדונים, כאשר פירשתי בספר בראשית (בראשית א' א') , והנה טעם בועליך כמו מלכך, (ואלהייך כמו):
אלהי כל הארץ יקרא. הטעם כי כל הגוים ישובו לתורת השם וכן כתוב לקרא כלם בשם יי [צפניה ג' ט']:

פסוק ו

כי וגו'. בעבור שאמר וחרפת אלמנותיך, שהגוים מחרפים את ישראל שאין להם מלך, אמר השם כאשה עזובה היית ועצובת רוח שעזבה בעלה, והנה בעלה חי, כאשר אמר כי בועליך עושיך, ומלת עצובת שם התואר ולא פעול ואם הוא על משקלו, על כן כתוב קראך יי ואשת נעורים כי תמאס אמר השם, וכן היית:

פסוק ז

ברגע. בי"ת ברגע נוסף כבי"ת בתחילה, בראשון, ויש מפרש שפירש כי הוא מן רוגע הים (ישעיהו נ"א ט"ו), והעד וברחמים:

פסוק ח

בשצף. אין רע לו, והטעם כמו מעט:
ובחסד עולם. הפך רגע, הנה הטעם שתעמוד מלכות ישראל לעולם כאשר הוא מפורש בספר דניאל (דניאל ז' כ"ז), והנה יהיו ימי הגלות ואם ארכו, כמו רגע כנגד ימי המלכות שלא יפסקו:

פסוק ט

כי מי נח. המבול שהיה בימי נח:
זאת. הטעם זאת הגזירה שגזרתי והנחמה שאמרתי:
וכאשר נשבעתי שלא יעבור מבול כמי נח על הארץ, והוא הכתוב ולא אוסיף עוד להכות את כל חי (בראשית ח' כ"א):

וטעם **מקצוף עליך**. בעבור שהמשילה לאשה עזובה:

פסוק י

כי וגו'. הטעם, יתכן שימושו הרים רק חסדי מאתך לא תמוש וברית שלומי ביני ובינך, והטעם כבעל עם אשתו ביניהם ברית שלום:

תמוטינה. כמו תשובינה (יחזקאל ט"ז נ"ה), כי לשון נקבות בפעלים השניים הנראים יבואו על שני משקלים:

פסוק יא

עניה סוערה. כמו הולך וסוער [יונה א' י"א], או שהיא עומדת בסערה, זאת ירושלם:

בפוך. אבן יקרה שחורה, ויש אומרים שכמוהו נפך ספיר (שמות כ"ח י"ח):

אבניך. שיבנו בהם:

בספירים. אבנים יקרות אדומות, כאשר פירשתי במגילת איכה (איכה ד' ז'):

פסוק יב

ושמתי כדכד. אין רע למלת כדכד במקרא, והיא אבן יקרה:

ושמשותיך. מגזרת שמש, והם בחלונות [צ"ל חלונות] ישימו בם זכוכית, וזה מנהג ארמוני המלכים:

[**ושעריך**]. והם המשמשות על השער:

אקדח. אבן יקרה, ואל"ף נוסף והוא מגזרת כי אש קדחה באפי (דברים ל"ב כ"ב):

לאבני חפץ. שיש לאדם חפץ בהם, לא ככל האבנים שהם מושלכות אין חפץ בהם:

פסוק יג

וכל בניך למודי. כמו תלמידי, והנה המלה תאר השם:

ורב. פועל עתיד בעבור הוי"ו:

פסוק יד

בצדקה תכונני. מבנין התפעל והתי"ו מבולע, והטעם שיעשו ישראל צדק בעולם ולא יעשקו הגוים כמשפט המלכים:

וטעם **לא תיראי**. בעבור העושק והחמס יסיר השם המלכות:

פסוק טו

הן וגו'. אמר רבי יונה הן גור יגור כמו חבור ואמר כי כמוהו נהרסו ממגורות (יואל א' י"ז), והטעם היתכן שיתחבר חבור כי אם ברשותי, והטעם על גוג ומגוג:

מי גר אתך. פי' מי שהתחבר והיה אתך ושב עליך, אז יפול, והנכון בעיני כי גור יגור כמשפטו, וכן הוא, היתכן שיגור עמך גר בארץ שהוא שלי כי אם ברשותי, מי שירצה

לגור עמך בארצי עליך יפול, כמו אל הכשדי' אתה נופל (ירמיה ל"ז י"ג) על פני כל אחיו נפל (בראשית כ"ה י"ג), והטעם שיפול [צ"ל שיפיל] עצמו תחת רשותך:

פסוק טז

הנה וגו'. דרך משל:

ומוציא כלי. מאש ויתקנהו, וגם אנכי בראתי המשחית שישחית כלי החרש:

פסוק יז

כל כלי יוצר. שיוצר עליך, להיותו לא יצלח, רק ישבר, הנה יוצר מהבנין שלא נקרא שם פועלו על משקל יוסר (ויקרא ד' ל"ה):

וכל לשון וגו'. הנה פירוש זה כל כלי:

תרשיעי. הטעם שיאמינו הגוים בתורה, וישראל יראום רשעת דתיהם:

זאת נחלת עבדי יי. מהשם, על התורה או על ארץ הצבי:

פרק נה

פסוק א

הוי. לשון קריאה, כמו הוי כל צמא, אלה דברי השם לאומות העולם, בימים ההם מי שירצה ללמוד תורה:

ואשר אין לו כסף. והטעם אם אין לו כסף לקנות, שאין לו כסף ללמוד:

שברו [ואכלו]. הטעם על החכמה, כטעם אכול את המגילה הזאת (יחזקאל ג' א'), כי החכמה לנשמה כמאכל לגוף:

ולכו. אלי:

והטעם [צ"ל וטעם] ושברו חנם. ואכולו בלא כסף, וטעם שברו יין וחלב, כי שניהם הם כמו מאכל ומשתה, וכן יודו חכמי הרפואות, וטעם יין וחלב, כי התורה נמשלה בהם:

פסוק ב

למה וגו'. שיוגיעו עצמם בחכמות נכריות שלא יועילו:

ואכלו טוב ותתענג בדשן. כמו והיה דשן ושמן (ישעיהו ל' כ"ג) כטעם תענוג הנשמה במות הגוף, או טעמו:

פסוק ג

הטו. ולכו ממקומכם אלי, כמו סור' אלי אל תירא [שופטים ד, יח]:

ותחי נפשכם. הטעם עמידת הנשמה במות הגוף או טעם, שיחיים המשיח, אחרי ששבו לדת השם:

ואכרתה לכם ברית עולם. שלא תמוט, כברית וחסד שכרתי עם דוד, וכתוב לעולם אשמור לו חסדי [תהילים פט, כט] ויתכן היות חסדי דוד רמז על המשיח שהוא ממשפחתו כאשר נקרא הנביא ישראל, וכאלו הוא, כי חסדי דוד נאמני' הם והעד על זה, הפסוק הבא אחריו:

פסוק ד

הן עד. זהו המשיח:

למ"ד לאומים שורש. ויתכן היות לטעם [והטעם] כי המשיח לעד כי אין מלך אחר נגיד על העולם:

ומצוה. אשר יצוה מה שיצוה (יעשו):

פסוק ה

הן גוי לא תדע. גוי לא היית יודעו תקרא, שיבוא אליך, כטעם לעבדי קראתי (איוב י"ט ט"ז):

אליך ירוצו. והנה התברר מה שפירשתי:

פארך. מלה זרה בדקדוק, כי אין כמוה בפעלים השלמים, רק בנחים כמו כשמעתו ענך (ישעיהו ל' י"ט):

פסוק ו

דרשו וגו'. לפי דעתי כי זאת הפרשה תוכחה על אנשי דורו, הטעם אחר שתדעו כי תגאלו מבבל וגם מכל הגוים פעם שנית דרשו השם:

וטעם **בהמצאו** לדורשים, כי ידוע שהשם נמצא בכל מקום ובכל עת, הנה הטעם קודם חתום הגזרות, וכן טעם בהיותו קרוב, רמז לשכינה שהיא במקדש:

פסוק ז

יעזוב וגו'. פירוש דרשו השם:

דרכו. שהוא נהוג ללכת בה, ויעזוב איש און מחשבותיו, והנה העקר המחשבה והמעשה:

כי ירבה לסלוח. העונות:

פסוק ח

כי וגו'. טעמו כי חשבתם שאגמול לכם רע אע"פ שתשובו אלי, על כן לא מחשבותי כמחשבותיכם, כי במחשבותי להטיב לכם, וככה לא דרככם דרכי, כי דרכי הם ישרי', גם מפורש בספר יחזקאל הדרכי לא יתכנו (יחזקאל י"ח כ"ט):

פסוק ט

כי וגו'. דרך משל:

פסוק י
כי הגשם. ברדתו מן השמים, ירוה את הארץ, על כן הורדתיה לתת זרע לזורע ולחם לאוכל:

פסוק יא
כן יהיה דברי. לא ישוב אלי ריקם, והטעם כי אמלא כל אשר דברתי אל נביאי, וזהו:

פסוק יב
כי בשמחה תצאו. מהגלות:
תובלון. אל ארצכם על סוסים ופרדים, [אם] על גלות בבל, כן היה ואם לעתיד מפורש בסוף הספר (ישעיהו ס"ו כ'), י"א על שתי גליות דיבר:
ימחאו. כטעם יכו, וזאת הלשון ידועה בארמית, ומגזרת ומחה אל כתף ים כנרת (במדבר ל"ד י"א):

פסוק יג
תחת הנעצוץ. כמו הנעצוצים (ישעיהו ז' י"ט), ואין ספק כי הברוש טוב ממנו:
הסרפד. מין ממיני צמחי החוחים, הנה יחדש פלא, לשום נהרות במדבר, בשובם אל ציון, וזהו והיה ליי לשם לאות עולם, וזהו פלא עומד:

פרק נו

פסוק א
כה. אחר שתדעון כי השם יגאלכם [ויעשה] לכם כל אלה הטובות, שמרו משפטיו כי קרובה הישועה, והנה לעד כי העונות מעכב [צ"ל מעכבות] ביאת משיח:

פסוק ב
יעשה זאת. המצוה שאמר והיא שמור שבת מחללו, וידוע כי שבת סימן התיו לנקבה, אולי זה בא כאילו אמר יום שבת, או יהיה וי"ו מחללו חלול השמור, כי עם כל פועל שם הוא בכח הלשון ואם לא נכתב, כאשר פירש רבי משה הכהן ז"ל במלת ותצפנו (יהושע ב' ד') שהוא שב ללקח, וכמוהו וברב יועצים תקום (משלי ט"ו כ"ב), והטעם עצה ואם לא נכתב:

פסוק ג
בן הנכר. אלה הגרים גרי הצדק:
הנלוה. פועל עבר והה"א תחת אשר, כה"א ההלכוא אתו (יהושע י' כ"ד):
יבדילני. פתח גדול תחת קמץ קטן, וכמוהו כי עתה יאהבני אישי (בראשית כ"ט ל"ב):

הן אני עץ יבש. בעבור שלא יוליד:

פסוק ד

כי כה אמר יי. הזכיר השבתו', כי אות היא בינו ובין שומרימו בעבור ששבת השם, הנה כל שומר שבת הוא לשם:

פסוק ה

ונתתי. יד. מקום, כמו יד תהיה לך (דברים כ"ג י"ג) (שם):

פסוק ו

ובני [הנכר]. (שם), הזכיר הסריסים קודם בני הנכר, בעבור שהשלים בהם, כי כן דרך המקרא ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו ואתן לעשו (יהושע כ"ד ד'):
לשרתו. שרות השם לעשות חקיו:

פסוק ז

והביאותים. כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים, כדרך תפלת שלמה (מלכים א' ח' מ"א):

פסוק ח

נאם. מקבץ נדחי ישראל. כי אם עלו מבבל ומעילם ואשור:
וטעם **לנקבציו** על הגרים, והנה עוד אקבץ גרים על נקבצי ישראל, וי"ו לנקבציו שב אל ישראל:

פסוק ט

כל וגו'. הטעם שהצדיקים גם הגרים ישובו, רק המקטרים לע"ז לא ישובו, והנה אתיו לשון ציווי, כמו אם תבעיון בעיו שובו אתיו (ישעיהו כ"א י"ב) כמו בואו, מגזרת אתא מרבבות קודש (דברים ל"ג ב'), והטעם, כי השם צוה לאומות העולם הרשעים, להרוג רשעי ישראל, כמו החיות שתהרוגנ' אלה את אלה:

פסוק י

צופיו. יאמר אל נביאי השקר שהיו בישראל, והיו כצופים עורים, והנה דרך משל, על היום או על כלבים אלמים בלילה כי לא ישמרו הבית ותועלת אין בהם:
לנבוח. זעקת הכלב, וכן בלשון קדר:
הזים. כמו כלבים, ואין ריע לו, כי הה"א עיקר כה"א הורים והוגים (ישעיהו נ"ט י"ג), כי לא יבא הפועל מבנין הפעיל כי אם במ"ם, פירש רבי יונה אמר המתרגם ניימין שכבין, לפי שהכלבים הם אדוקים בתנומה יותר משאר כל בעלי חיים, והנה הטעם כפול:

פסוק יא
והכלבים עזי נפש. רוב הנפש הנמצא במקרא על הכח המתאוה לאכל, כמו ונפשו מאכל תאוה (איוב ל"ג כ'), והטעם, כי על [צ"ל כל] אלה הכלבים אין בהם תועלת רק יזיקו, כי הם חזקי התאוה, וזאת היא עזות נפש, ולא ישבעו לעולם, והנה הנמשל:
והמה. הטעם הכלבים הנזכרים, הם רועי ישראל שלא ידעו הבין, שם הפועל:
איש לבצעו. מה יועיל לו מאומה כמו מה בצע בדמי (תהלים ל' י'):
[**מקצהו**]. כל אחד מקצהו:

פסוק יב
אתיו וגו'. ובממון שיקחו חמס יתענגו בו לשתות, ואומר הרועה לחבירו בא ונקחה יין:
ונסבאה שכר. משכר, כמו אל תהי בסובאי יין (משלי כ"ג כ'), ולא יעשו יום אחד לבדו, רק יום אחר יום:
יתר מאד. תאר השם, שיהיה ליום מחר יתרון על היום בעונג ובמשתה:

פרק נז

פסוק א
הצדיק. אלה מעשה הרועים, הצדיקים אבדו, ואין איש שם על לב לאמר, מדוע יאבדו הצדיקים ויחיו אלה הרשעים, והנה זה פי' הנביא, נאסף הצדיק עד שלא יראה הרע הבא על ישראל, ועל עיר הקודש:

פסוק ב
יבא וגו'. [יבואו] הצדיקים בשלום על קברם, כטעם בשלום תמות (ירמיה ל"ד ה') ואתה תבא אל אבותיך בשלום (בראשית ט"ו ט"ו):
ינוחו על משכבותם. כל מי שהולך נוכח השם, כטעם אחרי יי אלהיכם תלכו (דברים י"ג ה'), וי"א השלום יבא עם ההשקט וינוחו על משכבותם:
הולך נכוחו. [והנה נכוחו] תחת נכחו, כי משקלי השמות משתנים:

פסוק ג
ואתם קרבו. למשפט, עמי בית ישראל, יאמר יי:
בני עוננה. כמו ועוננים כפלשתים (ישעיהו ב' ו'):
זרע מנאף. הוא האב:
ותזנה. האם והטעם הבנים והבנות רעות:

פסוק ד
על מי תתענגו. לבקש מה שעשה עמנו טוב:

פסוק ה
הנחמים. הטוב בפירושים, שידבר על ע"ז, ויהיה הנחמים על משקל הנצבים (בראשית מ"ה א'), מבנין נפעל, מגזרת בכל יחם הצאן [שם ל' מ"א], והנה הוא דבק עם ילדי פשע והנה כתוב, ובחטא יחמתני אמי (תהלים נ"א ז'):
שוחטי. לע"ז, כמו ואשחט אותם (בראשית מ' י"א) כמעשה הזונה שתהרג ילדיה:
בחלקי. מגזרת חלוקי אבנים (שמואל א' י"ז מ'), והטעם שיבקשו אבנים חלקים [צ"ל חלקות] לציירם להיות פסילי':

פסוק ו
גם להם שפכת נסך. העל אלה אנחם, על הרעה שאעשה לך, ויש אומרים שהוא מבנין התפעל, כאילו אמר מה תנחומים יהיו לי, ואין צורך:

פסוק ז
שמת משכבך. כזונה שתזנה במקום מגולה, והטעם בפרהסיא:

פסוק ח
ואחר הדלת. גם כן בסתר:
שמת זכרונך. כמו וזכרו כיין לבנון (הושע י"ד ח'), וממנו אזכרתה (ויקרא ב' ב'):
כי מאתי [גלית]. כמו זונה, כי גלית עצמך מאתי, שהייתי מסתיר אותך:
ותעלי. לזנות בפרהסיא:
הרחבת משכבך. הטעם שיכיל המשכב אנשים רבים:
ותכרת לך מהם. תחת ותכרתי, וכמוהו ותעשי הרעות ותוכל (ירמיה ג' ה'), ותכרתי לך ברית מהם, שבחרת להיותם אנשי בריתך:
[אהבת משכבם]. אותם שאהבת שישכבו עמך:
[יד חזית]. בכל מקום שראית, (כמו בכל מקום אשר תראה דברים י"ב י"ג):

פסוק ט
ותשורי וגו'. והנה עוד רעה אחרת, לא די שעבדת לע"ז, עד ששגרת דורון למלך אשור או למצרים להשען עליו, והנה ותשורי כמו אשורנו, הלכת לראות:
בשמן. כי מארץ ישראל יוליכו השמן:
ציריך. הם השלוחים:
ותשפילי. נפשך, עד שאול:

פסוק י

ברוב דרכך יגעת. מרוב דרכים ששנית, והנה יגעת, ולא אמרת נואש לבי, כמו ונואש ממנו שאול (שמואל א' כ"ז ב'), רק אמרת אולי תועיל יגיעתי:

חית. כמו כח, והטעם דבק עם יגעת, על כן לא חלית:

פסוק יא

ואת וגו'. למה הוצרכת לדאוג מאויב ולירא מאויב עד שהוצרכת לכזב, ולא זכרת אותי:

הלא אני מחשה. לפי דעתי שהוא פועל יוצא לשנים פעולים, והטעם כי אני משתיק באמת מי שיכזב, כן אני וכן הייתי, ויתכן היות את מי דאגת, מתי יראת ממני, והראשון הוא הנכון, ויש אומרים שטעם מחשה כטעם החשיתי (מ"ב י"ד) שאסבול, כאדם שישתוק:

פסוק יב

אני אגיד צדקתך. בפה:

ואת מעשיך ולא יועילוך. בעבור שמעשיך רעי', שבטחת על זולתי יי:

פסוק יג

בזעקך יצילוך קבוציך. אלה שקבצת להושיעך, והנה קבוציך תאר השם, כמו למודי יי (ישעיהו נ"ד י"ג):

ואת כולם ישא רוח יקח הבל. (אותם) דרך משל שיאבדו ולא יראו ישועת השם:

והחוסה בי ינחל ארץ ויירש הר קדשי. והנה הוא דבק עם הפרשה הנכתבת למעלה כל שומר שבת (ישעיהו נ"ו ו'):

פסוק יד

ואמר. האומר או הקורא או הכרוז:

סולו סולו. המסילה סקלו מאבן, וטעם פעמים שהקורא יקרא כן פעם אחר פעם:

מדרך עמי. שהיו עובדי השם, על כן בסוף הפרשה אין שלום אמר יי לרשעים:

פסוק טו

רם ונשא. שמו:

שוכן עד. עד עולמי עד, עד שלא יוכל אדם לספור, והטעם נצח, וטעם שוכן כי כל הנבראים יש להם תנועה גם לכוכבים תנועה כנשמה:

מרום וקדוש אשכון וגו'. והטעם כי אשכון עם המלאכים למעלה, ועם דכא שהוא בארץ, (וטעם אשכון) להחיות רוח שפלים, או אשכון מרום להחיות אלה השפלים:

פסוק טז
כי לא לעולם אריב. עם ישראל:
ולא לעולם אקצף. כי אני בראתי הרוחות, והנה ראוי להיות כי רוח מלפני יעטוף:
ונשמות אני עשיתי. (כי) הטעם כפול:
והנה **יעטוף**. מגזרת לעני כי יעטף (תהלים ק"ב א'):

פסוק יז
בעון. **ואכהו**. שב אל עמי הנזכר למעלה, או אל דכא ושפל רוח, ואכהו פועל יורה על זמן עומד, כי אין סימן לו בלשון הקדש:
הסתר. הסתרתי פני והכיתיהו ביד, דרך משל, עד שלא ארחם עליו, והנה הסתר שם הפועל:
[**וילך שובב**]. הוא הלך שובב מתנצח ומתגבר ושב אל דרכו הרעה, ומלת שובב לגנאי:

פסוק יח
דרכיו ראיתי. הנה זאת לאות על יושר פירוש הספר, כאשר ראיתי דרכיו, או שעשה תשובה, או טעמו כמו כי יצר לב האדם רע (בראשית ח' כ"א):
וארפאהו. כי כחולה היה, כי אין כח לחולה שילך:
ואשלם נחומים לו. שאנחמהו על החולי שעבר עליו:
ולאבליו. הם אוהביו כדרך האבלים על החולה במותו:

פסוק יט
בורא. כל המפרשים אמרו כי השם הוא בורא, ותחסר מלת אמר, לולי שאין ראוי לחדש, כי הייתי אומר שהוא לשון בריאה מגזרת ובורא חושך (ישעיהו מ"ה ז'):
ומלת ניב כמו פרי. כמו תנובות שדי (דברים ל"ב י"ג), והטעם הדיבור, וכן פירושו אמרו שלום לרחוק ולקרוב, הודיעו שכבר רפא השם את ישראל, והטעם ורפאתיו:

פסוק כ
והרשעים וגו'. והטעם שהשם ירפא צדיקי ישראל ולא הרשעים, כי הם כים שהוא נגרש תמיד, כמו ויגרשו מימיו, וקרוב מגזרת הנני גורש מפניך (שמות ל"ד א'):
כי השקט לא יוכל. פירוש כים נגרש, הנה תחסר מלת שהוא (נגרש), כי נגרש תאר השם:
ויגרשו מימיו. כמו ינועו:

פסוק כא
אין. על כן לא יהיה להם שלום, כי הם לא יוכלו השקט:

פרק נח

פסוק א

קרא. דבר השם אל נביאו קרא בגרון אל תחשוך הקריאה, כי חשך פועל יוצא:

כשופר. שישמעו כולם:

פסוק ב

ואותי יום יום ידרושון. בפה (ובדעת):

ודעת דרכי יחפצון. בדבור שישאלון אליהם משפטי צדק, והם חפצים להיותם קרובים אלי:

פסוק ג

למה. הם מתענים ואומרים לשם למה צמנו ולא ראית, כאילו לא תראה ולא תדע, והטעם לא תושיענו, והתשובה הן ביום צומכם ימצא כל איש חפצו, מי שיש לו מריבה עם אדם אחר:

וכל עצביכם. ממון כמו ועצביך בבית נכרי (משלי ה' י'), וקרוב מגזרת עצבון (בראשית ג' י"ז) כמו יגיע כפיך (תהלים קכ"ח ב'):

תנגושו. הנה הנו"ן כנו"ן כהנדוף עשן [שם ס"ח ג'], ויחסר בעל כאילו אמר בעל עצבים וכמוהו אשה יראת יי (משלי ל"א ל') ורבים כך:

פסוק ד

באגרוף רשע. דבר קשה שיוכה בו, ובדברי הקדמונים ז"ל בעלי אגרופין [פסחים נ"ג], וכמוהו באבן או באגרוף (שמות כ"א י"ח), וי"א חתיכת עפר קשה, כמו מגרפותיהם (יואל א' י"ז):

לא תצומו כיום. טעמו כיום הזה:

פסוק ה

הכזה. יום ענות אדם נפשו, כפול, כי הוא הצום:

הלכוף. מפעלי הכפל במשקל לקב אויבי (במדבר כ"ג י"א):

כאגמון. צמח רך שישח את ראשו, והוא ידוע:

יציע. דגשות הצד"י לחסרון יו"ד השרש, כמלת אצרך (ירמיה א' ה') והשלם ייציע, והטעם ישים מצע [כמו] ושק ואפר יציע (אסתר ד' ג'):

פסוק ו

הלא. פתח, כמו התר:

חרצובות. כמו קשרים, וכמוהו כי אין חרצובות למותם (תהלים ע"ג ד'):

מוטה. כמו מטת עלכם (ויקרא כ"ו י"ג), והנה הטעם להחפיש העבדים, ככתוב בספר ירמיהו [ל"ד]:

(העשוקים משפט). **רצוצים**. (כמו רצוצים) הם העבדים העשוקים, כמו רצוץ משפט (הושע ה' י"א), כמו ואת מי רצותי (שמואל א' י"ב ג'), ויש אומרים כי חרצובות רשע על המחשבות, והראשון נכון בעיני:

פסוק ז

הלא פרוש. כמו פורש אין להם (איכה ד' ד') וכמוהו פריסת מלכותך (דניאל ה' כ"ח), והטעם פריסת ככר לחם:

מרודים. המ"ם שורש, והנה הוא כמו מעונים (דברי הימים א' ד' מ"א), וכמוהו זכור עניי ומרודי (איכה ג' י"ט):

תביא בית. בית שלך:

ומבשרך לא תתעלם. כמו קרוב, כמו אחינו בשרנו הוא (בראשית ל"ז כ"ז):

פסוק ח

אז יבקע אורך כשחר. שכל רגע יוסף האור:

וארוכתך. רפואתך, והוא שם, כמו אעלה ארוכה לך, ויש אומרים כי ארוכתך ימי גבול החולי, על כן מלת מהרה:

והלך לפניך צדקך. יאספך, כמו מאסף לכל המחנות (במדבר י' כ"ה), והנה יהיה שמור:

פסוק ט

מתוכך. מקרבך, והטעם על המחשבה, או מתוכך מתוך ישראל, וטעם מוטה העבדים:

שלח אצבע. שם הפעל על משקל כשכב אדוני המלך (מלכים א' א' כ"ה), כאילו אמר לשלוח יד להכות רעו, או לקחת הונו, גם ודבר און שם הפעל:

פסוק י

ותפק. כטעם ויפק רצון מיי (משלי ח' ל"ה), והנה נפשך כדרך פעול:

ונפש נענה תשביע. לעולם ענוי דבק עם נפש הוא צום, ומלת תשביע לעדה:

וזרח בחשך. אפי' בחשך לילה יזרח אורך, והטעם כאשר תבוא רעה לעולם אתה תנצל:

פסוק יא

ונחך יי תמיד. והטעם שהוא יהיה עמך בכל מקום שתלך:

בצחצחות. כמו צחה צמא (ישעיהו ה' י"ג), הפך הריווי:

ועצמותיך יחליץ. יש אומר כמו ידשן בלי חבר, ואחרי' אמרו יחזק, כמו חלוצי צבא (במדבר ל"א ה'), ויש אומרים שיחליץ כמו יחלץ, (איוב ל"ו ט"ו) כאשר מצאנו ישליח (שמות

ח' י"ז) **ישלח** (תהלים ע"ח מ"ה), **ישמיח** [שם פ"ט מ"ג] **ישמח** (איכה ב' י"ז), **וזהו הנכון, כי הנה הוא כמו שומר כל עצמותיו** (תהלים ל"ד כ"א), **והנה יחלצם משבר**:

לא יכזבו. כמו יכרתו, וכזב [שם ד' ג'] מגזרתו, כי הוא דבר שאינו עומד, כי מקרה הוא:

פסוק יב

ובנו. הבונים היוצאים ממך:

מוסדי דור ודור. שהיה על מוסד שיעמוד לדור ודור:

תקומם. כמו [תשובב תהלים ס' ג'] משובב נתיבות לשבת, אחר שאינם הולכים עליהם בני אדם, לשבת תשובבם:

פסוק יג

אם וגו'. יי ינחך תמיד אם תשיב משבת רגלך, או הוא דבק עם משובב נתיבות, גם הוא נכון, וטעם משבת מלכת בשבת (רגלך):

עשות חפציך. הטעם כפול:

וקראת לשבת עונג. שלא תעשה בו מלאכה, ושתתענג הנפש בשמוע דברי תורה:

לקדוש יי מכובד. הוא יום שבת, והנה פירוש מה טעם מכובד, והוא וכבדתו מעשות דרכיך, שאתה רגיל לעשות בחול, וכן (מצאנו) ממצא חפצך ודבר דבר עתיד, או בדברי העולם, כי אם בדברי תורה, והכלל שאנחנו צריכין לקבלה:

פסוק יד

אז תתענג. אם תקרא יום שבת עונג אז תתענג על יי, כבן שמתענג על האב, והרכבתיך על במותי ארץ, על גבהי הארץ והיא ארץ ישראל:

והאכלתיך נחלת יעקב. הטעם, הנה ידבר עם בני הגולה, על כן והרכבתיך, גם משובב נתיבות:

פרק נט

פסוק א

הן. הנה שב הנביא להוכיח עוד בני הגולה, ובאחרונה אמר, ואני זאת בריתי, והנה כל הפרשיות דבקות:

וטעם **הן לא קצרה**, דעו כי לא קצרה יד השם מהושיעכם:

פסוק ב

לבין אלהיכם. למ"ד עם בין, והיא לבד' תספיק, או מלת בין:

הסתירו פני' מכם. כדרך לשון בן אדם שיסתיר פניו ואזניו שלא יראה ולא ישמע:

פסוק ג
נגואלו. מלה מורכבת מבנין נפעל ומבניין שלא נקרא שם פועלו:
בדם. שפיכות דם:
(והנה) **אצבעותיכם בעון**. בדבר עשוק:
והנה המעשה והדבור (קרא) רעים:

פסוק ד
אין קורא בצדק. מוכיח:
ואין נשפט. תואר השם:
בטוח על תהו. שיאמר איש לרעהו כן אעשה, והוא לא ימלא דברו:
הרו עמל. משל על המחשבה:
והוליד. והוא הדבור:

פסוק ה
ביצי. והנה המשילם שהם כביצי צפעוני כאשר יבקעו:
וקורי [**עכביש**]. ידוע ממעשה העכביש:
האוכל מביציהם. מביצי צפעוני:
והזורה. היה ראוי להיות תחת הרי"ש קמץ גדול, ובאה מלה זרה כמו ולנה בתוך ביתו (זכריה י' ד'), והנה הזורה פעולה, כמו כי מולים היו (יהושע ה' ד') סוגה בשושנים (שיר השירים ז' ג'), היא מגזרת ויזר את הגזה (שופטים ו' ל"ח), כי מי שיזרנה אז תבקע הצפעוני ויצא אפעה, כמו אפעה ושרף (ישעיהו ל' ו'):

פסוק ו
קוריהם לא יהיו לבגד. והנה דמה כל מעשיהם למעשה העכביש שאיננו עומד:

פסוק ז
רגליהם וגו'. כי מחשבותם שוד ושבר במסילות שידרכו בם והנה טעם רגליהם כפול:

פסוק ח
נתיבותיהם. שהיו ידועות, עקשי', ומי ילך בנתיבותיהם וילמד מהם:

פסוק ט
על כן וגו'. הנביא ידבר על לשון ישראל שיאמרו בגלות:
לנגוהות. כפול בטעם:

פסוק י
נגששה. כמו נמשש, ואין רע לו, וי"א מגזרת וגוש עפר (איוב ז' ה'):

בצהרים. שהוא חצי היום, כאילו היינו בנשף, וזה דרך משל:
באשמנים. יש אומרים קברים, ויתכן שהוא כמו צהרים, או כמו בחיים, והטעם בינות החיים, ויתכן היות האל"ף נוסף והטעם בינות השמנים, והם הגוים:

פסוק יא

נהמה כדובים וגו'. והטעם, נצעק ואין מושיע, ואין מי שיעשה לנו משפט:

פסוק יב

כי וגו'. אלה דברי הנביא על לשון ישראל שיודו לשם עונותם:
ענתה בנו. כמו לא תענה ברעך (שמות כ' י"ג):
כי פשעינו אתנו. הם עוד:

פסוק יג

פשוע וכחש. שמות הפעלי', והנה פשוע לצאת מתחת הרשות:
ונסוג. שם הפועל מבניין נפעל על דרך ונשלוח (אסתר ג' י"ג):
סרה. מגזרת סורר ומור' (דברים כ"א י"ח):
הורו כמו עושו (**איוב מ'** י"ג). והורו מגזרת על ברכת הורי (בראשית מ"ט כ"ו), ותהר את מרים (דברי הימים א' ד' י"ז), והנה הוא על משקל הוגו והוי"ו שב אל שקר, ויש אומרים כי היה ראוי להיותו על משקל בנה בניתי (מלכים א' ח' י"ח), ובאו זרות:
וטעם **מלב**. מלבם יוציאו דברי שקר:

פסוק יד

והסג. מבנין שלא נזכר שם פועלו:
וצדקה מרחוק תעמד. דרך משל, כי אין צדקתו [אמת], אמת לשון נקבה, והוא חסר נו"ן וימצא מבולע במלת אמתך (ישעיהו ל"ח י"ח):
ונכוחו. דברים שיאמר אדם לנכח חבירו, ראה דבריך טובי' ונכוחים (שמואל ב' ט"ו י"ג):

פסוק טו

משתולל. יש אומרים משוגע, כמו אלכה ערום ושולל [מיכה א' ח'], אשתוללו אבירי לב (תהלים ע"ו ו'), ויתכן היות הכל מגזרת שלל, להסיר הון, הנה משתולל שם הפועל מבנין התפעל:

פסוק טז

וישתומם. מגזרת שממה (ישעיהו א' ז'), ורבי מנחם שהוציאו מגזרת שתום העין (במדבר כ"ד ג') לא אמר אמת, כי לא יכול אדם לאמור מן וישבור וישבורר, כפול הלמ"ד:

ותושע לו. כלשון בני אדם, כי השם הוא המושיע ואיננו נושע, והנה הטעם על כבודו להראות גבורתו:

מפגיע. כמו ולפושעים יפגיע (ישעיהו נ"ג י"ב):

פסוק יז

וילבש. דרך משל לגבור שהוא לובש התחרא, הוא השריון:

תלבושת. השנים תוין נוספין כתי"ו תפארת (ישעיהו ג' י"ח):

ויעט. עטיה כאילו עוטה מעיל:

פסוק יח

כעל וגו'. כאיש יקנא על גמולו', והטעם שישלם חימה לצריו:

[**לאיים**]. לכל האיים **גמול ישלם**. והנה צריו ואויביו ביבשה, גם הזכיר לאיי הים:

פסוק יט

ויראו. י"א שהוא מלשון יראה והוא חסר יו"ד, וי"א כמשמעו:

וטעם **שם יי**. מעשהו והעד את כבודו:

כי יבא כנהר צר. כמו צר ומצוק מצאוני (תהלים קי"ט קמ"ג) והנה הוא שם, רוח יי נוססה בו מגזרת נס, וזה הטעם קרוב מדברי דניאל והיתה עת צרה לכל העולם אשר לא נהייתה כמוה (דניאל י"ב א'), וישראל לבדם ינצלו על כן אחרי זאת, ובא לציון גואל:

פסוק כ

ובא לציון גואל. זה המשיח:

וטעם **לשבי פשע** כמו כל הנמצא כתוב בספר (דניאל י"ב א'):

פסוק כא

ואני זאת בריתי. הנה אכרו' ברית עמה' ומה היא רוחי אשר עליך, וכ"ף לישראל ידבר, וטעם רוחי נבואתי, כאשר כתוב, והיה אחרי כן אשפך את רוחי (יואל ג' א'):

ודברי אשר שמתי בפיך. והטעם כפול, כי התנבאו ולא תפסק להם הנבואה מזרעם לעולם:

פרק ס

פסוק א

קומי אורי. לשון ציווי כמו בואי (שמואל ב' י"ג י"א), בא בחולם בעבור האל"ף:

כי בא אורך. לשבח, ולפי דעתי שביאת האור הוא חשך, כמו בא ערב ונפסק האור שהיה לך, **וזרח עליך כבוד יי**. והעד לא יהיה לך עוד אור השמש לאור יומם [להלן י"ט], וטעם אורי על מלכות או הנבואה:

פסוק ב

כי הנה החשך. זהו כטעם כי יבא כנהר צר (ישעיהו נ"ט י"ט):

וערפל [**לאמים**]. תכסה לאומים:

ועליך יזרח יי. והטעם עליך לבדך:

פסוק ג

והלכו גוים לאורך. כי מנהג מי שהוא בחשך לראות היושבים באור:

פסוק ד

כולם. רמז על בניך ובנותיך שיזכירם, ויתכן להיות כלם סימן המלכים:

תאמנה. מגזרת ויהי אומן את הדסה (אסתר ב' ז'):

פסוק ה

אז תיראי. והטעם כאשר יבאו המלכים אליך ויביאו בניך, אז תיראי כאדם שיפחד בבא לו תשועה ודבר שלא עלה על לב, כאשר יקרא למצא אבדה:

ונהרת. תרוצי פה ופה:

ופחד. והנה יהיה פחד מעורב עם שמחה, וזאת רחב לבבך, הפך הצרה:

כי יהפך עליך המון ים. או טעם תיראי מרוב המון שיהפך עליך:

חיל גוים. ביבשה:

פסוק ו

שפעת. חבורה, כמו שפעת (מים) אני רואה (מלכים ב' ט' י"ז):

בכרי. הבי"ת משרת, מגזרת שלחו כר (ישעיהו ט"ז א'), ישאו דורון:

פסוק ז

ישרתונך. הטעם יהיו לצרכך, וכמוהו את בגדי השרד לשרת בקדש (שמות ל"ה י"ט), הם בגדי הנסיעה:

יעלו על רצון מזבחי. והנה על ימשוך אחר עמו וכן הוא על מזבחי:

פסוק ח

מי אלה. הטעם על הבנים, והנה קומי אורי [לעיל א'] ידבר עם ציון:

אל ארובותיהם. הם החלונות ששם קנם:

פסוק ט

כי לי איים יקוו. שאתן להם שכר טוב:

ואניות תרשיש כבראשונה. והזכיר תרשיש כי היא קרובה לארץ:

כספם וזהבם. והנה הטעם כי לי איים יקוו, כי לא יתנון להם ישראל שכר, והנה הוא מפורש לשם יי אלהיך:

והנה **פארך**. בא בקמץ גדול תחת קטן בעבור היותו סוף פסוק:

פסוק י

ובנו וגו'. אפילו בני ישראל לא יבנו חומות ירושלם כאשר לא בנו הבית, כי אם הגוים:

פסוק יא

ופתחו. יש אומרים החירק תחת שורק, ויש אומרים כי ופתחו שב אל בני נכר, ואיננו רחוק, והנה הטעם ידוע, להביא אליך חיל גוים ביום גם בלילה:

ומלכיהם. שהיו נוהגים יובאו נהוגים, כטעם לאסור מלכיה' בזקי' (תהלים קמ"ט ח'):

פסוק יב

חרוב יחרבו. מגזרת חרב, החרב נחרבו המלכים (מלכים ב' ג' כ"ג), ויש אומרים מלשון חרבן, והראשון הוא נכון:

פסוק יג

כבוד הלבנון. והנה פי' האילנים הנכבדים בלבנון, ברוש תדהר ותאשור יחדו:

לפאר. לבנות בית השם:

פסוק יד

והלכו. שחוח, שם:

וקראו לך עיר יי. והנה לעד [כי] קומי אורי אמר על ציון:

עיר. ימשך עצמו ואחר עמו וכן הוא ציון עיר קדוש ישראל. כמו אל באפך תוכיחני (תהלים ו' א'):

פסוק טו

עזובה. בהיותה חרבה:

משוש דור ודור. הטעם משוש שלא יפסק:

פסוק טז

וינקת חלב גוים. הטעם ממון שיתנו מס:

ושוד מלכים. מגזרת שדים (ישעיהו ל"ב י"ב), כי משקלי השמות משתנים:

פסוק יז
תחת הנחשת אביא זהב. אשים בלב הגוים שיביאו הזהב, והנכון שאביא לך שכר זהב, והנה הנחשת נכבד מהברזל על [כן] תחתיו זהב כנגדו:
ושמתי פקודתך. אנשי פקודתך, כמו פקיד, והם החולקים המס:
[**שלום**]. שיקחוהו בשלום:
ונוגשיך [**צדקה**]. בצדקה:

פסוק יח
לא ישמע עוד חמס בארצך שוד ושבר. הטעם כפול:
וקראת. יש אומר' כמו וקראת אתכם הרעה (דברים ל"א כ"ט), ויש אומרים מלשון קריאה, כי הישועה תקרא אל חומותיך, והנכון שמלת וקראת לנכח ציון, כי חומותיך תקראם ישועה, והעד ושעריך תהלה, והנה וקראת ימשוך אחר עמו כמשפט:

פסוק יט
לא וגו'. לא תצטרכי לאור השמש בעבור אור השכינה:
לאור עולם. יומם ולילה:

פסוק כ
לא וגו'. זה השמש לא יבוא וירח אשר לא יאסף, והטעם כי בהתחברו עם השמש אז יעדר אור מהארץ:
ושלמו ימי אבלך. כי האבל ישב בחשך:

פסוק כא
נצר. כמו ונצר משרשיו יפרה (ישעיהו י"א א'):
מעשה ידי להתפאר. כדרך בן אדם שישמח במעשיו בהיותם מתוקנים:

פסוק כב
הקטן. המשפחה הקטנה שמספרם מעט תהיה לאלף:
בעתה. בגעת עת הישועה, והנכון שהוא דבק עם הקטן יהיה לאלף, והנה אחיש לעשות לשום מצעיר לגוי עצום, כדרך ואעשך לגוי גדול (בראשית י"ב ב'):

פרק סא

פסוק א
רוח וגו'. אלה דברי הנביא, והם נבואה כמו ויאצל מן הרוח (במדבר י"א כ"ה):

יען משח יי אותי. כי הנביאי' יקראו משיחי', וכמוהו אל תגעו במשיחי (תהלים ק"ה ט"ו), והם האבות ויאמר רבי משה הכהן, כי תשובת יען משח יי אותי, שוש אשיש ביי [לקמן פסוק י'], ואין צורך, כי יען טעמו השם משחני בעבור שאבשר ענוי':

פקח קוח. מל' אחת ועי"ן ולמ"ד הם כפולי', כמו סחרחר (תהלים ל"ח י"א) או ירקרק (ויקרא י"ג מ"ט) אדמדם [שם] והוא שם:

פסוק ב

לקרא שנת רצון. היא שנת כל הגאול':

לנחם כל אבלי'. והנה פרש אחר כן כי הם אבלי ציון:

פסוק ג

לשום לאבלי ציון. הוא שפרש פאר תחת אפר שמן ששון תחת אבל, כי האבל לא יסוך שמן, והתקועית לעדה (שמואל ב' י"ד ב'):

רוח כהה. שם התאר מגזרת כהה הנגע (ויקרא י"ג ו'), יש אומרים כטעם חשך, והנכון בעיני שהוא הפך פשה:

אילי הצדק. מגזרת אילנים, כמו מאילים אשר חמדתם (ישעיהו א' כ"ט), והעד מטע השם:

פסוק ד

ובנו חרבות עולם. קדמוניות:

שוממות ראשונים. דורים שעברו:

פסוק ה

ועמדו. לפניכם. **זרים**. כעבדים:

אכריכם. שם התאר, והם עובדי האדמה:

פסוק ו

ואתם. כבר אמרתי כי כל כהן לעולם הוא משרת, והעד משרתי אלהינו, והנה יהיו הגוים כנגד ישראל וישראל כנגד בני אהרן, על כן חיל גוים כנגד המעשר:

יו"ד תתימרו תחת אל"ף מגזרת את יי האמרת (דברים כ"ו י"ז):

פסוק ז

תחת בשתכם משנה. תירשו:

וכלמה. ותחת כלמה:

ירנו חלקם. בחלקם:

והנה פירש מלת **משנה** שאמר לכן בארצם משנה יירשו:

פסוק ח
כי וגו'. הטעם אשלם להם גמול, כי אני אוהב צדק שונא גזל אפי' בעולה שהיא קרבה לפני, על כן ונתתי פעולתם כמו שכרם, כמו ולא תלין פעולת שכיר (ויקרא י"ט י"ח): והנה טעם **גזל** שלא אגזלם, כי אם לא אתן להם שכר הנם גוזלי שכר:

פסוק ט
ונודע בגוים. לא יורה זה הכתו' שישראל יהיו עוד מפוזרים, רק יודעו בינות הגוים הבאים לחוג את חג הסכות, ככתוב בספר זכריה (זכריה י"ד ט"ז), והנותנים מס:

פסוק י
שוש וגו'. אז יאמר ישראל שוש אשיש:
יעטני. פועל עבר מגזרת עוטה אור כשלמה (תהלים ק"ד ב'), והם שני בניינים [צ"ל שרשים]:
כחתן יכהן פאר. הוא פועל יוצא, שהוא מצטרך לפאר נפש כאשר פירשתי במלת ישרתונך (ישעיהו ס' ז'):
תעדה כליה. הם הקשורים על גרגרותיה:

פסוק יא
כי כארץ [אשר תוציא צמחה וכגנה], אשר זרועיה תצמיח, יצמיח צדקה. הטעם שיגדל הצדק כאילו הוא צמח:

פרק סב

פסוק א
למען. אלה דברי השם, ורבים אמרו שגם אלה דברי ישראל בגלות:
כלפיד יבער. היו"ד שב אל לפיד, ותחסר מת אשר, (בגלות):

פסוק ב
קורא לך. מהבנין שלא נקרא שם פועלו:
יקבנו. כמו נקבו בשמות (במדבר א' י"ז):

פסוק ג
והיית עטרת. ביד יי, כי יש מקומות שיתקנו העטרות בידים:

פסוק ד
לא וגו'. זה הכתוב יורה כי למען ציון דברי השם, ואמ' לא אשקוט כלשון בני אדם:
חפצי בה. שתים מלות:

[**תבעל**. הנה] פרשהו:

פסוק ה
כי יבעלוך וגו'. דרך משל על שוב המלוכה:

פסוק ו
על וגו'. אלה השומרים כנוי על אבלי ציון, שאין להם עסק כי אם בכי, ולא ישנו בלילה, כשומרי החומות:
והוסיף **כל היום**, כי מנהג השומרים לישן ביום וכן כתוב משמרים לבוקר (תהלים ק"ל ו') (משמרים הבלי שוא יונה ב' ט'), והנה פירש הנביא דבריו, שהם מזכירים הוא פועל יוצא לשנים פעולים, כמו הזכירני נשפטה יחד (ישעיהו מ"ג כ"ו):

פסוק ח
נשבע. גם זה יורה לאות כי זאת הנבואה לעתיד, כי הנה נשבע השם, שהיא גזר' בלא תנאי, וטעם בימינו כמו גבורתו שהיא עומדת לעד, וטעם להזכיר במקום הזה בימינו, שאדם לא יוכל לקחת דגנך בחזקה:

פסוק ט
כי וגו'. יאכלוהו שב אל דגנך ומקבציו ישתוהו שב אל התירוש:

פסוק י
עברו וגו'. טעם, להזכיר טוב לארץ, בעבור אבלי ציון שיתענגו בלא פחד, והנה שב לבאר שתהיה יציאת ישראל מגלותם ושובם אל ארצם בכבוד, וכן יאמרו פקידי הגוים. וטעם **עברו בשערים** להכריז בכל שער ושער לאמר, פנו דרך העם, סקלו אותה מאבן, הרימו נס בעולם:

פסוק יא
הנה. בת ציון, הבת שהולידה:
ופעולתו. פרשתיו (ישעיהו כ"א ח'):
וטעם **שכרו**, שיתן שכר טוב לסובלי הגלות, או טעמו שיתן שכר טוב למי שיכבד ישראל:

פסוק יב
וקראו. ולך יקרא, הכ"ף לנוכח ציון:

פרק סג

פסוק א

מי וגו'. יש אומרים כי זה הבא הוא המשיח, ויש אומרים שהוא מיכאל, והנכון שהוא רמז לשם הנכבד והטעם על הגזרה שגזר על אדום, וזאת היא מלכות רומא וקוסטנטינא, ונקראו אדומים בעבור שנכנסו בתורת אדום, וזאת התורה נקראה על שם אדום, שהאדומיים האמינו בתחלה בתורת האיש הידוע:

חמוץ בגדים. מגזרת חומץ (במדבר ו' ג'):

זה שהיה **הדור בלבושו**. והטעם איך התטנף:

צועה. אחרים, כמו ושלחתי לו צועי' וצעוהו (ירמיה מ"ח י"ב), ועד ברוב כוחו, ויאמר רבי משה הכהן ז"ל, כי צועה כמו מהר צועה להפת' (ישעיהו נ"א י"ד), והוא תאר השם ואיננו פועל יוצא במקום הזה:

ובעבור שאמר מי זה. השיב אני מדבר, רב להושיע, גדול כמו על כל רב ביתו (אסתר א' ח'):

מבצרה. שם מקום, כאילו בא משם, והנה הטעם מעם בצרה, והם אדום ואשר הם על דתם בכל מקום שהם:

פסוק ב

מדוע וגו'. למ"ד ללבושך נוסף, כלמ"ד השלישי לאבשלום (דברי הימים א' ג' ב'), והטעם הדם הדומה ליין:

פסוק ג

פורה וגו'. והנה זאת התשובה, הטעם, הריגת אדום והשחתת מלכות תורת':

וטעם **לבדי**. כי אני גזרתי על אדום כן:

ואדרכם. אף על פי שיראה שהוא לעתיד הוא סימן הזמן העומד:

ויז נצחם. הנה יז כמו ויט משה (שמות ט' כ"ג):

נצחם הוא הדם שבו יחיה האד' נצחו, והוא מגזרת נצח (ישעיהו ל"ד י'):

אגאלתי. האל"ף תחת ה"א הבנין, ולפי דעתי שהיא מלה מורכבת מפועל עבר ועתיד, ופי' אגאלתי כמו טנוף, כמו יגאלוהו חשך וצלמות (איוב ג' ה'):

פסוק ד

כי וגו'. אעשה נקמה באויבי ואגאל אוהבי, והנה גאולי פעולים והיו"ד סימן המדבר והוא השם:

פסוק ה
ואביט. דרך משל, כי אין צורך לשם:
ואשתומם. כמו וישתומם (ישעיהו נ"ט ט"ז), ושם פירשתיו:

פסוק ו
ואבוס עמים. אחרים לבד מאדום:
ואוריד לארץ נצחם. כמו אשפוך לארץ דמם:

פסוק ז
חסדי. אז יודו משכילי ישראל על רוב החסדים שעשה השם עם ישראל בצאתם ממצרים, גם בגלות, ושהושיעם והשיבם אל ארצם:
וטעם **תהלות יי**. כי מזכיר חסדי השם זאת היא תהלתו:
ורב טוב. תואר השם, שהוא רב טוב:

פסוק ח
ויאמר. הטעם כי אמר, כדרך בן אדם שחשב שיהיו בנים נאמנים, על כן הושיעם:

פסוק ט
לא צר. האמת שהוא בוי"ו, כטעם ותקצר נפשו (שופטים י' ט"ו), דרך משל להבין [השומעים], כאלו גם הוא הוה [צ"ל היה] בצרה על כן מהר להושיעם:
ומלאך פניו הושיעם. וכן כתיב וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים (במדבר כ"א י"ט), ואיננו משה כלל:
וינטלם. כמו ונטל החול (משלי כ"ז ג'), והנה הטעם שנאלם ממצרים וינשאם בארצם, על כן אמר כל ימי עולם כל הימים שהיו בארצם:

פסוק י
והמה **מרו ועצבו**. מגזרת אל תעצבו (בראשית מ"ה ה') דרך משל, ויש אומרים כי רוח קדשו הוא מלאך הכבוד, הוא נלחם בם, עד שיצאו מארצו:

פסוק יא
ויזכור ימי עולם. שעבר:
[**משה עמו**]. ימי משה ועמו, כמו שמש ירח עמד (חבקוק ג' י"א), ויתכן היות משה פועל, כי הוא מושה את ישראל, והראשון הוא הנכון:
איה המעלם. הטעם עתה יאמרו הגוים, איה המעלה אותם מים סוף:
את רעה צאנו. עם משה שהוא רועה את ישראל:
איה השם. בקרב משה, ויש אומרים על הכבוד שהיה בקרב ישראל:

פסוק יב
מוליך. זרוע תפארתו, זה הוא מלאך השם, ההולך לפני מחנה ישראל (שמות י"ד י"ט):
בוקע [**מים**]. הים:

פסוק יג
מוליכם בתהומות. הים:
כסוס במדבר. והיא היבשה:

פסוק יד
כבהמה וגו'. ואחר צאתם מהים הוליכם השם במדבר, כבהמה שהיא יורדה בבקעה לאט, כן רוח השם נחה את ישראל:
והנה **תניחנו** תחת תניחם, והנכון שוי"ו תניחנו שב אל משה, והוסיף כן נהגת עמך, והנה משה וישראל:

פסוק טו
הבט וגו'. יספר הנביא תפלת המשכילים בגלות, כי הוא דבק עם הוא נלחם בם (לעיל י'):
מזבול, כמו דירה, וכמוהו יזבלני אישי (בראשית ל' כ"א), והנה הטעם כפול:
התאפקו. עתה, כמו ולא יכול יוסף להתאפק (בראשית מ"ה א'):

פסוק טז
כי וגו'. הטעם שאתה אבינו ואנחנו בניך, ואתה אב שתמצא לעולם:
והזכיר אברהם שהוא היה הראשון שכרת השם ברית עמו להיות לו לאלהים ובניו, והזכיר גם יעקב שהוא סוף האבות, והוא עקרנו לבדו:
יכירנו. כמו הבדל יבדילנו (ישעיהו נ"ו ד'):

פסוק יז
למה וגו'. בעבור היות השם הסבה העליונה, היא הראשונה, אמר למה תתענו, ויש משיבים כי זה כטעם מה שאמרו קדמונינו ז"ל אין מספיקין בידו לעשות תשובה, ואחרים אמרו כי הכתוב דבר כנגד המחשבות, ויש אומרים בעבור שאנחנו בגלות לא נוכל לעשות כל המצות שהם תלויות בארץ:
תקשיח. כטעם תסיר וכמוהו הקשיח בניה ללא לה (איוב ל' ט"ז):
שוב למען עבדיך. הם אבות, ולמען שבטי נחלתך הם השבטים:

פסוק יח
למצער. זמן מעט:

ירשו עם קדשך. הארץ, והנה הצרים בוססו [אותה], ויש אומרים לדבר מועט ירשו עם קדשך היורשים, או לזמן מועט והוא נכון:

פסוק יט

היינו. כאנשים שלא משלת בם מעולם:

לוא קרעת שמים. יש אומרים על מתן תורה, כאילו לא קרעת שמים, והאמת שהוא כמשמעו, כמו לו עמי שומע לי (תהלים פ"א י"ד), וזה הטעם, אילו היית קורע שמים ותרד, והטעם על הגזרות, אז יהיו ההרים נוטפים מפניך, הטעם המלכים היושבים בטח: ונדגש למ"ד **נזולו** בעבור שהוא סוף פסוק, על משקל ולא יכלו (שמות ח' י"ד):

פרק סד

פסוק א

כקדוח אש המסים. שמסו אחרים כאש שהיא קודחת, וכמים שהאש תבעה אותם, מגזרת אבעבועות (שמות ט' ט'), כן ירגזו גוים מפניך:

פסוק ב

בעשותך. הטעם כאשר היית עושה:

ונראות. והוא תאר השם על דרך ועשיר יענה עזות (משלי י"ח כ"ג):

[**לא נקוה**]. לא היינו מקוים לראות כמוהם:

[**ירדת וגו'**]. וכשהיית יורד אז מפניך נזולו ההרים, והטעם כי עשית כבר ככה:

פסוק ג

ומעולם לא שמעו. השומעי', ולא האזינו, גם עין לא ראתה אלהים זולתך אשר יעשה למחכה לו, אשר יחכה לו:

פסוק ד

פגעת. הטעם אם היית כועס, היית פוגע את הצדיקים, כטעם עומד בפרץ (תהלים ק"ו כ"ג), או יהיה פי' פגעת, היית מקבל פיוס הצדיקים, כמו לא אפגע אדם (ישעיהו מ"ז ג', נ"ג י"ב):

וטעם **שש**, הצדיק שהיה שש בך:

בדרכיך יזכירוך. בדרכים שהורתנו [צ"ל שהורת] לנאמן בית:

[**הן אתה וגו'**]. והנה עתה קצפת אתה ואנחנו היינו חוטאים, או טעמו כשהיית קוצף ואנחנו כבר חטאנו:

בהם. בעבור הצדיקים לעולם הפרת הקצף:

ונושע. והיינו נושעים, והנה נושע על זמן עומד:

פסוק ה

ונהי. ועתה היינו כטמא כולנו:

עדים. כמו יאכל עד (בראשית מ"ט כ"ז), כי בגד השלל הוא מגואל בדמים:

ונבל. להתחבר נו"ן השורש, כי הוא מגזרת נובלת עליה (ישעיהו א' ל'), עם נו"ן סימן המדבר חסר נו"ן השורש, ואפס על משקלו:

פסוק ו

ואין וגו'. מתעורר, נלחם, תאר השם:

להחזיק. ידו בך:

ותמוגנו. מגזרת נמוגו כל יושבי כנען (שמות ט"ו ט"ו):

פסוק ז

ועתה. הטעם עשה עמנו כרצונך כי אין כח בידינו, כי אנחנו כחומר:

פסוק ח

אל וגו'. כי הרבה קצפת:

עמך. אנחנו היום:

פסוק ט

ערי וגו'. הבט כי אנחנו עמך וראה ערים שקדשת בשמך הם חרבות:

פסוק י

בית. הוא בית השם:

אשר הללוך אבותינו. הטעם המשוררים:

פסוק יא

העל וגו'. תחשה, כמו ומה תחריש, והטעם לא תמהר להושיענו:

פרק סה

פסוק א

נדרשתי. הנה תשוב' השם, כי אבותיכם הכעיסוני, ואני נדרשתי, הטעם המצאתי עצמי בצר', לעם לא שאלו שאמצא להם:

אמרתי הנני הנני. פעם אחר פעם על יד הנביאים:

לא קורא. לא היה נקרא בשמי בימים ההם, כי אם בשם הבעל:

פסוק ב

נדרשתי [**צ"ל פרשתי**]. אמר רבי משה הכהן כי הכתוב הראשון על אומות העולם, והטעם כי אפילו לגוים שלא נקראו בשמי נדרשתי, ולעמי פרשתי ידי, והטעם שאקבל אותם:

הדרך. ימשך עצמו ואחר עמו, וכן הוא הדרך דרך לא טוב כמו ועץ הדעת טוב ורע (בראשית ב' ט'):

פסוק ג

העם המכעיסים אותי על פני. כעבד שיכעיס אדוניו והוא רואהו בעיניו:

זבחים בגנות. לע"ז:

פסוק ד

היושבים. לדרוש אל המתים ודברי השדים:

ובנצורים. חרבות, כעיר נצורה (ישעיהו א' ח'):

האוכלי בשר החזי'. להכעיסני:

ומרק. ידוע, ואת מרק שפוך (שופטים ו' כ') וכתיב ופרק והם שני שמות לטעם אחד:

פסוק ה

האומרים. הם טמאים, והם אומרים לאחרים שלא אכלו בשר החזיר:

קרב אליך. כמו גשה אליך:

כי קדשתיך. פעל עומד כמו בני יצאוני (ירמיה י' כ'), וכן הוא כי קדשתי ממך, אני קדוש ממך:

אלה. שמו עשן באפי:

פסוק ו

הנה וגו'. זאת הרעה שעשו כתוב' היתה לפני לא שכחתיה:

פסוק ז

עונותיכם וגו'. והנה אתם הוספתם עונות על עונות אבותיכם, וטעם ראשונה שהלכו בגלות אבותיכם, בעבור עבודה זרה:

פסוק ח

כה. אף על פי כן יהיה בימים ההם כאשר ימצ' התירוש באשכול לאמר אדם לחברו אל תשחיתהו ויאמר כי ברכה בו כן אעשה למען עבדי הם צדיקי ישראל בגלות לבלתי השחית הכל:

פסוק ט

והוצאתי וגו'. שיצאו בגלות, והם הצדיקים, והעד שאמר בחירי:

פסוק י

והיה. עמק עכור סביב ירושלם, וכתוב את עמק עכור לפת' תקוה (הושע ב' י"ז), ורבים אמרו כטעם עוכר ישראל (מלכים א' י"ח י"ז), ואין צורך:

אשר דרשוני. כי יזכור אשר דרשו זולתי:

פסוק יא

ואתם. השכחים, שם תאר על משקל יראים (שמואל א' כ"ג ג'):

לגד. גדוד השמים, ויאמר רבי משה הכהן כי לגד הוא כוכב צדק שיורה על כל דבר טוב, כי כן לשון קדר, ואמר כי אין כמוהו בא גד (בראשית ל' י"א):

למני. יש אומרים לצורת הגלגל, שכל צורה וצורה יש לה מניין ידוע מכוכבים, ור' משה הכהן אמר שהוא שם כוכב:

ממסך. מגזרת מסכה יינה (משלי ט' ב'):

פסוק יב

ומניתי. דרך צחות בלשון הקודש לאמר גד גדוד יגודנו (בראשית מ"ט י"ט) דן ידין עמו [שם ט"ז] ובעבור שאמר למני אמר אחריו ומניתי, ממספר כמו ע"י מונה (ירמיה ל"ג י"ג):

פסוק יג

לכן וגו'. עבדי, הם השבים אל ציון:

ואתם. אשר ישארו שלא עבדו השם ישארו ברעתם:

פסוק יד

תייללו. ראוי להיות תחת התי"ו פתח, על דרך יישירו נגדך (משלי ד' כ"ה), וכמוהו ממרחק יידע (תהלים קל"ח ט' ו'), ואלמנה לא ייטיב (איוב כ"ד כ"א):

פסוק טו

והנחתם שמכם לשבוע'. ואלה כמו ישימך כצדקיהו וכאחאב (ירמיה כ"ט כ"ב), ויאמר אדם לחבירו והמיתך יי:

יקרא שם אחר. נכבד:

פסוק טז

אשר וגו'. אין מלת מתברך כמו ונברכו בו (בראשית י"ח י"ח) כי הפרש יש ביניהם:

וטעם **באלהי אמן** שיכיר כל העולם כי אין אלוה אמת זולתו, כי אמן מגזרת אמונה (ישעיהו כ"ה א') והוא תאר השם, והטעם שיודה שזהו אמת או מתפלל שיתאוה להיותו אמת:

וטעם **כי** [**נשכחו**], נסתרו הצרות שעברו על הצדיקים עובדי השם, כי בראות הרשעים שהצרות באות עליהם, היו מלעיגים בם ובעבודתם:

פסוק יז

כי וגו'. יש אומרים כי הטעם כאילו, ורבי יהודה המדקדק נ"ע אמר כי טעם בריאת שמים והארץ על הפרטים, והנכון כי השמים הם הרקיע, והשם יחדש אויר טוב שיהיו בני האדם בריאי' בגופם, ויחיו שנים רבות, וגם יוסיף בכח הארץ, והנה היא חדשה, והאומר כי זה רמז לעולם הבא, איננו דבק בפרשה, כי אין לעולם הבא אכילה, וכן הורו קדמונינו ז"ל [ברכות י"ז], והוא אמת לבדו:

הראשונות. יש או' על הצרות, והוא הנכון, ואחרים אמרו על השמים והארץ, ואין טועם לפירוש זה, והעד הפסוק הבא אחריו:

פסוק יח

עדי עד. שנים ארוכות, כי הנה אחריו ימות, והנה בורא את ירושלם יוכיח, כי אין הבריא' להוציא יש מאין כאשר אמרו כל המפרשים, רק הוא מגזרת חדש':

פסוק יט

קול בכי. על חלל או מת בלא עתו, כי הפסוק הבא אחריו לעד:

פסוק כ

לא וגו'. הנה תורה זאת הפרשה כי השבים אל ציון בימות המשיח יחיו שנים רבות, והנה הזקן ימלא את ימיו שהוא בתולדת לחיות, כמו הקדמונים מאדם ועד נח, וכן עול ימים שהוא העולל, והמת מת והוא בן מאה שנה, ואם מת יקולל, כי אם חיה פחות מאלה השנים, אז יאמרו עליו עדיין לא שלמה דעתו, וזה אמר שמת והוא נער והחוטא אם יהיה בן מאה. הכתוב לעד כי סוף העולם ישוב כראשיתו:

פסוק כא

ובנו וגו'. הטעם שיהיו לבטח כי אין אויב, והפסו' הבא אחריו לעד, או טעמו שיבנו בית וישבו בה שנים רבות, ולא כמתי מלחמה:

פסוק כב

כימי העץ. שיעמוד שנים רבות כמו החרוב גם אחרים:

וטעם **ומעשה ידיהם יבלו בחירי**, כי יש מעשים שיעשה האדם ויזקין, והם יראו חדשים כבניין והמכתב. (והם) **בחירי**. הם פועלים:

פסוק כג

לא וגו'. הטעם לא ימותו בניהם, כי השם ברך אותם וברך בניהם להיות אתם:

פסוק כד

והיה טרם יקראו. לפי דעתי כי טרם כמו עוד, ואם בא בתוספת בי"ת כמו קוד', והטעם כל אשר ישאלו ממני אתן להם:

פסוק כה

זאב וגו'. הטעם השלום, ולפי דעת רבים שהשם יסיר תולדת הזאב, והעד כבקר יאכל תבן:

וטעם **נחש עפר לחמו**, כתולדתו, ולא דבר אחר, והטעם שלא יזיק:

כל אלה הנבואות עתידות בארץ ישראל לבדה כי כתוב כן בכל הר קדשי:

פרק סו

פסוק א

כה וגו'. שב הנביא להוכיח הרשעים:

השמים כסאי. ידענו כי כבוד השם מלא השמים והארץ, והטעם כי מן השמים תבאנה הגזרות על כל העולם כולו, כאשר תצאנה מלפני המלך בשבתו על כסאו:

הדום רגלי. כי ברשותי הוא ושלי, ואחר שהכל שלי, אי זה בית:

ואי זה מקום. כפול בטעם:

פסוק ב

ואת וגו'. והנה טעם אחר כי הוא ברשותי ושלי, כי זה הכסא וההדום אני עשיתים:

ויהיו כל אלה. דבק עם ידי עשתה:

ואל זה אביט. הטעם אף על פי שהשמים כסאי, אביט אל עני ונכה רוח וטעם אביט אשים עיני עליו, והנה הפך אעלים עיני מכם (ישעיהו א' ט"ו):

פסוק ג

שוחט וגו'. הטעם כי אביט אל חרד אל דברי, לא אל המקריבים עולה, ומעשיהם רעים, והנה שוחט השור כאילו יכה איש, הטעם דם יחשב, כי אין העולה קרבן כהוגן, או יהיה מכה איש לא מכת מות רק מכת פצע וחבורה:

זובח השה. לפני, כאילו הורג כלב:

והנה **עורף** שהוא מלרע פועל, וטעם לכרות העורף וכן וערפו שם (דברים כ"א ד'), וכאשר הוא שם הנה [צ"ל הנו מלעיל]:
מעלה מנחה. כאילו העלה דם חזיר:
מזכיר לבונה. מגזרת אזכרה (ויקרא ב' ב'), כאלו מברך און:
וטעם **גם המה**, תחסר מלת אבותיכם וכן הוא, כי אבותיכם גם המה:

פסוק ד

גם אני. בתעלוליהם מגזרת עלילות דברים (דברים כ"ב י"ז), והטעם בעלילו' שיבא עליהם, או מגזרת ויתעללו בה (שופטים י"ט כ"ה), להתעולל (שמואל א' ו' ו'):
ומגורתם. יראת', כמו ויגר מואב (במדבר כ"ב ג'):

פסוק ה

מנדיכם. מרחיקים אתכם, ומתבל ינידוהו (איוב י"ח י"ח), ויש אומרים שאתם חשובים מנודים בעיניהם:
וטעם **אחיכם**. שהוא יותר קשה:
יכבד יי. אמר רבי משה הכהן כי הוא מלשון כבדות, והטעם כי הוא כבד עליו לזכרו ולשמר חוקיו, וראייתו כי לא ימצא מלשון כבוד כי אם מבנין נפעל, כמו נכבדת (ישעיהו נ"ו ט"ו), והנה שכח יכבדו בניו (איוב י"ד כ "א) והעד יצערו [שם], והנה על פירושו הטעם ידוע, ותחס' מלת זמן, כאילו אמר עוד אביא זמן שנראה בשמחתכם והם יבושו, דברי המנדים, וכן פירוש הפסוק, אמרו אחיכם למען שמי יכבד השם מי יתן ויכבד השם מגזרת כבוד ונראה בשמחתכם ונבוש אנחנו, וזה הוא טעם והם יבושו, והטעם שיאמרו שהשם לא יוכל להראות כבודו, והנה יהיה זה הכתוב דבק עם הבא אחריו, והמפרשים אמרו שאיננו לשון המנדים, ואמרו כי הוא דבר השם, כדרך נעשה אדם (בראשית א' כ"ו) ואחיכם אמרו השם והנביא:

פסוק ו

קול שאון מעיר. ציון:
קול מהיכל. השם, הוא בית השם, או השמים כי יקראו היכל הקודש, וטעם קול שישמע בכל העולם נקמת השם בהם:
לאויביו. הם המנדים:

פסוק ז

בטרם תחיל. מגזרת חיל כיולדה (תהלים מ"ח ז'), הטעם שיבואו בני ציון בלא טורח, כיולדה שילדה בנים בלי טורח:

והמליטה. כטעם ילדה, וכמוהו שמה קננה קפוד ותמלט (ישעיהו ל"ד ט"ו), ואם הם שנים בנינים, והטעם שיבואו בני ציון בלי טורח מארבע רוחות פתאום, כאילו חלה וילדה בנים ביום אחד, והוא דבר פלא:

פסוק ט

האני אשביר. מגזרת במשבר בנים (הושע י"ג י"ג), הטעם שיש לי כח לעשות כאלה, כאילו אני אגיע היולדה על המשבר ולא אוכל להוליד, או אני שהייתי מוליד כל העולם, ועצרתי:

פסוק י

שמחו וגו'. כל המתאבלים, בגלות, עליה:

פסוק יא

משוד. כמו ושוד מלכים תינקי (ישעיהו ס' ט"ז), והנה הטעם, שובע שמחות, כי התנחומים הפך האבלות:

תמוצו. כמו מיץ חלב (משלי ל' ל"ג), ואם הם שנים שרשים:

מזיז כבודה. אמר יונתן בן עוזיאל מחמד, אמר רבי משה הכהן כמו וזיז שדי (תהלים נ' י"א) והוא מעט רחוק, והנכון שאין רע לו:

פסוק יב

כי וגו'. כנהר אטה אל ציון שלום, וכנחל שוטף יבוא חיל גוים, כמו עשה לי את החיל הזה (דברים ח' י"ז):

על צד תנשאו. בעת בואכם מהגלות:

תשעשעו. כמו ושעשע יונק (ישעיהו י"א ח'), ובא העין בקמץ חטף בעבור היותו סוף פסוק:

פסוק יג

כאיש וגו'. לאשה רחמנות על הבן:

פסוק יד

וראיתם ושש לבבכם [**צ"ל לבכם**]. רמז לנשמה כי היא המרכבת הראשונה:

[**ועצמותיכם**]. כי הם המוסדות:

וזעם. פועל, ולעולם הפ"א קמוץ והעי"ן פתוח, אם היה מלעיל הנו שם, ושניהם פתוחים:

פסוק טו

באש. [דרך משל] לחרות האף, והטעם הגזירות ההוות פתע פתאום:

וכסופה מרכבותיו. על דרך מלך:

להשיב בחמה. כאשר יש תשובת חרון דבק עם מ"ם הוא לשבח, ועם בי"ת לגנאי:

פסוק טז

כי וגו'. דרך משל, שיבוא במשפט עמם, או הוא כמו פועל, כדרך נשבע:

פסוק יז

המתקדשים. שיתקדשו ללכת לע"ז:

המטהרים. חסר תי"ו התפעל והוא מבלע בטי"ת:

אל הגנות. כמו האשרות:

אחר אחת/ אשרה אחת, וכתיב אחד והנה הוא עץ, כי כל אשרה עץ:

וטעם **בתוך** שהיו סובבים את האשרה מפה ומפה, והנה הוא בתוך, או בתוך הגן:

ואוכלי בשר החזיר, הטעם שהן יקדשו, וגופם מלא טומאה:

פסוק יח

ואנכי. כטעם על יי ועל משיחו (תהלים ב' ב'):

באה. תחסר מלת עם [צ"ל עת] והטעם, כאשר יחשבו שיוסדו עלי, אז תבא עת לקבץ כל הגוים סביב ירושלם:

וראו את כבודי. שאעשה בהן דין עד שיראו כבודי בכל העולם, וזה מלחמת גוג ומגוג:

פסוק יט

ושמתי בהם אות. זה האות לגנאי בחסרון עין, והאות חדוש שלא נראה כמוהו:

וטעם **פלטים** שימותו רובם, כאשר הוא מפורש בספר יחזקאל (יחזקאל ל"ח, כ"א כ"ב, ל"ט, י"א וכולי) ובספר זכריה (זכריה י"ד י"ב י"ח):

פסוק כ

והביאו. ליי, לכבוד יי שיפחדו:

ברכב. ברזל:

בצבים. הם העגלות, שש עגלות (במדבר ז' ג') צב:

ובכרכרות. כמו שלחו כר (ישעיהו ט"ז א'), והוא מין נכבד מהגמל, והמלה כפולה:

כאשר. היו מביאים ישראל את המנחה שלא תתגאל:

פסוק כא

וגם. אלה שיבואו, אקח להיות כהנים לפני ולוים:

פסוק כב

החדשים. פירשתיו (ישעיהו ס"ה י"ז):

עומדים לפני. שלא יבלו כקדמונים, וטעם לפני בעבור כי השם עיקר כל עמידה:

כן יעמד זרעכם ושמכם. שלא ימחה, או שמכם (שלא ימחה) כמו זרעכם, והטעם כפול והטעם [צ"ל וכמוהו] כעת יאמר ליעקב ולישראל (במדבר כ"ג כ"ג):

פסוק כג

והיה מדי. קרוב מטעם כל עת שיהיה החדש, וכמוהו, מדי עברו (מלכים ב' ד' ח'):
וחדש בחדשו כמו דבר יום ביומו (שמות ה' י"ג), והטעם, כל יום ויום בעתו, ומזה הכתוב למדו הקדמונים ז"ל שמשפט רשעים בגיהנם י"ב חדש, וטעם מדי שנה (זכריה י"ד ט"ז), [וטעם מדי שבת בשבתו] בפרשת ז' שבתות (ויקרא כ"ג, ט' כ"ב, כ"ה, א' י"ג):

פסוק כד

ויצאו וגו'. סביב ירושלם כי שם תופת, וזה הכתוב למדו כל החכמים שיהיה יום דין בירושלם, ורבים אמרו כי ואשם לא תכבה רמז לנשמה בהפרדה מעל גוויתה, אם לא היתה זוכה לעלות אל מלאכי השם, תשאר אצל גלגל האש, והקדמונים אמרו כי זה אחר תחיית המתים, וראייתם שאמר דניאל על הרשעים אחר שיקיצו, שיהיו לדראון עולם, והכל אמת אמרו:
ומלת **לדראון** כמו גדוף, ויש אומרים שהם שתי מלות, ויפרשו ראון מגזרת הוי מראה ונגאלה [צפניה ג' א'], ומלת לדראון עולם (דניאל י"ב ב') יכחישם:
נשלם ספר ישעיה הנביא / והודות לאין מספר לאלהי אבי / שלמדני ספר נביאו והחכים לבבי / יתמך ימיני להשלים מכתבי / באייר שנת ת'ת'ק'ה' לעולם בלוקא עיר מושבי: